

Ն.ԱՌԵՆԴՏ Ա.ՌԺԵՎԿԻՆ

**ՍՈՒԲՏՐՈՂԻԿԱԿԱՆ
ՊՏՂԱՏՈՒ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՆԵՐ**

ՀԱՅՊԵՏՂԱՏ 1950

Ն. Կ. ԱՐԵՆԴՏ, Ա. Ա. ՌԺԵՎԿԻՆ

**ՍՈՒԲՏՐՈՊԻԿԱԿԱՆ
ՊՏՂԱՏՈՒ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՆԵՐ
(ԹՋԵՆԻ, ԽՈՒՐՄԱ, ՆՌՆԵՆԻ, ՖԵՅԽՈԱ)**

ՍՍՌՄ Միևիաստրների Սովետի 1948 թ. հոկտեմբերի 6-ի որոշումը ցիտրուսային, սուբտրոպիկական կուլտուրաների և էվկալիպտների տարածման մասին և ՀամԿ(Ե)Պ Ղրիմի մարզկոմի ու մարզգործկոմի արան հետևած որոշումներն այդ կուլտուրաները Ղրիմում աճեցնելու մասին բացառիկ կարևոր խնդիր առաջադրեցին բոլոր կոլխոզներին, սովխոզներին, գիտական հիմնարկներին և այլ կազմակերպություններին:

Ղրիմը պետք է ծաղկող այգու վերածվի: Տափաստանների ընդարձակ տարածությունների վրա, մերկ կամ մացառապատ սարալանջերի վրա, դեռերի հովիտներում, Հարավային Ղրիմի այն հարուստ հողերի վրա, որոնք ծածկված են սակավարժեք ծառերով, մոտ ապագայում պետք է հարավային պտղատու, սուբտրոպիկական և ցիտրուսային ամենատարածվալոր կուլտուրաների այգիներ սնկվեն:

Հարավային Ղրիմի՝ անսիրտեմ տնկված, կիսով չավո ոչնչացած և մեծ մասամբ ցածրորակ սորտերից բաղկացած հին այգիները պետք է փոխարինվեն արժեքավոր պտուղների առատ բերքով, բնորոշ սորտերից բաղկացած նոր տնկարկներով:

Հին, ինչպես և նոր հիմնովող պուրակներում այդ կուլտուրաներին պետք է նույնպես մեծ տեղ հատկացվի:

Պետք է մաքսիմալ չափով օգտագործել Ղրիմի բոլոր հարուստ հնարավորությունները՝ բարձր աննդատու սուբտրոպիկական և ցիտրուսային կուլտուրաների արդյունաբերական լայն բուծման համար:

Ղրիմը պարտավոր է կլոր տարին ապահովել իր կուրորաները իրարմ, հիվանդի անդի օրապարենի համար անհրաժեշտ բուժական պտուղներով: Ղրիմի պտղաբուծության խնդիրների մեջ մշտնում է նույնպես Սովետական Միության արդյունաբերական քա-

Н. К. АРЕНДТ, А. А. РЖЕВКИН

Субтропические плодовые культуры

(На армянском языке)
Ереван, Армгиз, 1950

դարձնել մատակարարումը ոչ միայն թարմ պտուղներով, այլև նրանց վերամշակման բոլոր արտադրանքներով:

ՍՍՍՐ Միության Մինիստրների Սովետը 1948 թվի դեկտեմբերի 28-ի իր որոշումով սահմանեց Ղրիմում ցիտրուսային, սուբտրոպիկական կուլտուրաների և էվկալիպտների տնկման պլանները: Մասնավորապես, 1949 թվին մեր մարզում պետք է տնկվի 3 հեկտար թզենի, 1 հեկտար նոնենի և 2 հեկտար խուրմա, իսկ 1950 թվին՝ 25 հեկտար թզենի, 5 հեկտար նոնենի և 14 հեկտար խուրմա:

Այդ խնդիրը կատարելու, իսկ աշխատանքի ճիշտ կազմակերպման դեպքում՝ նաև զերակատարելու համար, պետք է բացառիկ ուշադրություն դարձնել տնկիների աճեցման գործում բոլոր ագրոտեխնիկական միջոցառումների իրագործմանը, որովհետև շատ բանով դրանից է կախված ստանդարտ տնկիների ելունի բարձր տոկոսը:

Սուբտրոպիկական կուլտուրաների նոր տնկարկների հիմնումը և հների նորոգումն ու վերականգնումը ձեռնարկելիս, անհրաժեշտ է մեծ ուշադրություն դարձնել այդ կուլտուրաների խնամքին՝ վերաբերյալ ագրոտեխնիկայի առանձնահատկություններին՝ ռամա-նակին և բարձր որակով կիրառելով այն: Նիկիտայն բուսաբանական այգին մշակել է սուբտրոպիկական կուլտուրաների բոլոր տեսակների ագրոտեխնիկան, առանձնացրել և աճեցրել է այդ կուլտուրաների հայրենական սորտերը, որոնք իրենց բիոլոգիական հատկություններով և ապրանքային որակով պերազանցում են արտասահմանյան բոլոր հայտնի սորտերին:

Նիկիտայն այգու հանձնարարած սուբտրոպիկական կուլտուրաների սորտային բազմազանությունը հնարավորություն է տալիս ճիշտ և ռադիոնալ կերպով կազմակերպել նրանց տնկարկները Ղրիմում:

Տնկարաններում և այգիներում բոլոր ագրոտեխնիկական միջոցառումները լավագույն ձևով կիրառելով միայն մենք կարող ենք պատվով կատարել պարտիայի, կառավարության և անձամբ ընկեր Ստալինի կողմից մեր առաջ դրված խնդիրը՝ երկրին տալ սուբտրոպիկական արժեքավոր պտուղների առատություն:

Թզենու, նոնենու, արևելյան խուրմայի և ֆեյխոայի աճեցման մասին այս բրոշյուրում հրապարակված նյութերը ստացված են

Կուլտանտեսության առաջավորների փորձի և Նիկիտայն այգում կատարված սուբտրոպիկական կուլտուրաների բազմամյա ուսումնասիրության հիման վրա:

Այս բրոշյուրի հեղինակները ցավում են, որ Ղրիմի տափաստանային մասում սուբտրոպիկական պտղատու կուլտուրաների ագրոտեխնիկայի հարցերը բավարար չափով չեն լուսարանված՝ այս հարցի նկատմամբ ստուգված տվյալների բացակայության պատճառով: Մակայն նկատի առնելով սուբտրոպիկական պտղատու կուլտուրաների աճեցման վերաբերյալ ձեռնարկի շուտափույթ լրատարակության անհրաժեշտությունը, ստիպված եղանք հաշտվել այդ թերության հետ և այդ պատճառով հեղինակները շատ երախտապարտ կլինեն Ղրիմի բոլոր փորձարար-միջուրինականներին և պտղաբույծներին՝ նրանց բոլոր լրացումների և դիտողությունների համար, որոնք խնդրվում է ուղարկել Նիկիտայն այգու սուբտրոպիկական պտղաբուծության բաժնին՝ հաջորդ հրատարակությունում օգտագործելու համար:

«Թզենու կուլտուրան Ղրիմում» բաժինը գրել է Ն. Կ. Արենդտը, իսկ «Արևելյան խուրմա», «Նոնենի» և «Ֆեյխոա» բաժինները՝ Ս. Ա. Ռեկերը:

Թղենին աճում է Սովետական Միության հարավի շատ ուշանումներում: Բացի արդյունաբերական պլանտացիաներից, Թղենին տարածված է տնտեսական հողերում, ճանապարհների, առանների եզրերին, պաղատու և խաղողի այգիների սահմանների վրա: Քիչ չեն պատահում նաև սերմերից աճած վայրիացած թփեր:

Ղրիմում Թղենին լայնորեն տարածված է Յալտայի ուշանում և Ալուշտայի ուշանում արևմտյան մասում: Այստեղ նա աճում է լավ պտղաբերող մեծ ծառերով:

Ղրիմի հարավային ափերով սրբան գետի արևելք շարժվելով, այնքան Թղենիների քանակը կնվազի: Ալուշտայում և նրա մոտակա գյուղերում Թղենի հանդիպում է տասնյակ ծառերով, հազվադեպ՝ հարյուրավոր ծառերով: Սուղակի ուշանում նրանց քանակն է՝ ավելի սահմանափակ է: Ղրիմի նախալեռնային և սափաստանային ուշանումներում Թղենին հասնում է կոխողների սիրողների տնտեսական տնտեսություններում, ինչպես նաև տեղ-տեղ լանջերի վրա և ձորակներում՝ վայրի վիճակում:

Նախապատերազմյան տարիներին Կույբիշևի, Բախչիսարայի, Միմֆերտպոլի, Բելոգորսկու, Ալուշտայի ուշանումների և Թեոգոսիա քաղաքի մի շարք կոխողներում հիմնված էին Թղենու և նոնենու փորձադաշտեր, որոնք բաղկացած էին լավագույն, նշված ուշանումների համար ամենահետադիմացի սորոտերից: Պատերազմի և գերմանա-ֆաշիստական օկուպացիայի տարիներին այդ տնկարիչները ոչնչացան: Այնուամենայնիվ փորձը ցույց տվեց, որ Թղենու աճեցումը հնարավոր է Ղրիմի բոլոր ուշանումներում: Միայն այն վայրերում, որտեղ Թղենին այս կամ այն չափով կարող է տուժել ձմեռը ցածր ջերմաստիճաններից և ցուրտ քամիներից, անհրաժեշտ է հատուկ սպորտիստիկա կիրառել և արտերի ճիշտ բնորոշվում կատարել:

Այդ նպատակի համար ստաջին հերթին պետք է օգտաբերվել

Ղրիմի տեղական ամենապիմացիան սորոտերը, ինչպես նաև միջին-ասիական և օտարերկրյա սրտ սորոտեր:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է ավելի շատ ուշադրություն դարձնել թղենու աճեցմանը սերմերից և սերմարույսների պատվարակությանը՝ նախալեռնային և սափաստանային Ղրիմի առավել ցուրտ պայմաններում: Փորձարար-կոխողներին, իրենց-լաբորատորիաները պտղատնտեսների և գիտական աշխատողների օժանդակությամբ պետք է լայնորեն օգտվեն Ի. Վ. Միշուրինի և Տ. Գ. Լիսենկոյի մեթոդներով՝ Թղենու նոր, դիմացկուն սորոտը ստանալու դրոշմով:

Նախալեռնային և ստանձնապես սափաստանային ուշանումներում անհրաժեշտ է փոխել Թղենու սովորական ձևավորումը և բնային կամ բարձր-թվային ձևի փոխարեն կիրառել ավելի դիմացկուն և քամուց պաշտպանվելու համար հարմար փոփոք ձևերը, ցածրարժեք կոխողները և այլն:

Թղենու բիոլոգիական առանձնահատկություններն այնպիսին են, որ նա լավ է պահպանվում հողով, ծածկվելու դեպքում և պտղաբերում է ընթացիկ տարվա ընձյուղների վրա: Թղենու այս առանձնահատկությունով վաղուց ի վեր սրտ չափով օգտվում են միջին-ասիական ռեսպուբլիկաների ցուրտ ուշանումներում: Ինք միջակում աճեցրած ծառերը ձմռան համար կորացնում են դեռևս և ծածկում հարողով, խոփով ու հողով:

Ղրիմում այս միջոցը դորձադրում էին սրտ կոխողներ, օրինակ, Կիրովյան ուշանում Պրիվեանոյն գյուղում կոխողների Ձախարովը, ինչպես նաև Բախչիսարայում և Սուգակի ուշանում տնտեսական տնտեսություններում: Սակայն Թղենու ձևավորման և նույնիսկ ծածկելու այս միջոցը քիչ էֆեկտիվ է և հազվադեպ է օգտագործվում Ղրիմում: Այդ պատճառով ցրտահարման համար վտանգավոր ուշանումներում Թղենու աճեցման նոր ձևերի մշակումը բաղադրական անհրաժեշտ է:

Թղենիների պաշտպանությունը հողմահատ գծերով, Թղենու տնկումը պտղատու հին աչքում ծառերի պաշտպանությունները, ծառերի ծածկելը տարբեր ձևերով՝ այս բոլորը միասին հնարավորություն է տալիս մշակել Թղենու կոլտուրայի լավագույն ձևեր, որոնք նպաստում են Ղրիմի բոլոր ուշանումներում բարձրարժեք պտուղների մեծ բերք ստանալուն:

Թվենու պատույնները արժեքավոր սննդամթերք են և բուժական ա. դիետիկ բարձր հատկություններ ունեն:

Հասուն պատույնները՝ նայած սորտին և կուլտուրայի պայմաններին, պարունակում են 15-ից մինչև 250/6 շաքար: Չորացրած պատույններում՝ 60—70%: Թվի մեջ եղած շաքարը պլասմորապես բաղկացած է օրգանիզմի կողմից հեշտովյալ յուրացվող պլուկոզից և ֆրուկտոզից:

Թթվների պարունակությունը Ղրիմի թզենու պատույնների մեջ ցածր է՝ 0,10-ից մինչև 0,40%: Գերակշռում է խնձորաթթուն: Թզենու պատույնները հարուստ են մարգու օրգանիզմի համար անհրաժեշտ կալցիումով և երկաթով, որոնք թզի մեջ շատ ավելի են, քան խնձորի և խազողի մեջ: Թարմ պատույնները հարուստ են A և C վիտամիններով: Սերմերի մեջ պարունակվում են մինչև 50/6 ճարպային նյութեր:

Իր այս հատկությունների շնորհիվ թզենու պատույնները չափազանց օգտակար են սակավարյունության դեպքում և բուժական հատկություններ ունեն ստամոքսային և մրսածություն որոշ հիվանդությունների ժամանակ: Թուղն առանձնապես օգտակար է երեխաների համար:

Թզենու կուլտուրայի արժեքը պայմանավորված է ոչ միայն պատույնների սննդարար բարձր հատկություններով, այլև բույսի բխող փրփրական առանձնահատկություններով: Այսպես, օրինակ, թզենին հեշտ է բազմացվում կորոններով, որոնցից տարեվերջին ստացվում են մշտական տեղերը տեղափոխելու համար միանգամայն պիտանի տնկիկներ: Թզենին վաղ է սկսում պտղաբերումը՝ տնկումից 2—3 տարի հետո, և նրա բոլոր բնօրինակները բարձր և այն էլ ամեն տարի բերք են տալիս:

Թզենու այս բոլոր հատկությունները, ինչպես նաև հողի և կլիմայական բարենպաստ պայմանները, այլև տնտեսապես արժեքավոր սորտերի առկայությունը լայն հնարավորություններ են ստեղծում այս կուլտուրայի տրդյունաբերական աճեցման համար Ղրիմի բոլոր ռայոններում:

Ղրիմի հարավային ափերին գոյություն ունեն թզենու ավելի քան 60 սորտեր: Սակայն ոչ բոլոր սորտերը հավասար տարածված են և միևնույն տնտեսական արժեքն ունեն:

Յալտայի և Ալուշտայի ռայոնների այգիներում լայնորեն տարածված են 7—8 սորտեր, բայց նրանցից երկուսը միայն՝ Չալյան և Կրիմսկի շտրնին մոտում են բազմացման համար հանձնարարվող թզենիների կադմի մեջ: Եվ ընդհանրապես, այնպիսի հինգ լավագույն սորտեր, ինչպիսիք են Կոմունան (Ղրիմի № 15), Իյուլսկին (Ղրիմի № 158), Մեդովին (Ղրիմի № 41), Լարգարուն և Կարոտան Ղրիմում շատ քիչ են տարածված: Այդ պատճառով հին այգիների վերակառուցման և նորերի հիմնադրման ժամանակ պետք է ազատվել սակավ պիտանի սորտերից և բազմացնել միայն լավագույն, հանձնարարվող սորտերը:

Թզենու սորտերի ընարկության ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել ավելի ռայոնի հողը, կլիման և ռելեֆը, այդ պայմաններում պատույնների օգտագործման և վերամշակման հնարավոր ձևերը, սորտերի տնտեսական նշանակությունն ունեցող բիոլոգիական հատկությունները՝ սառնամանիքակայունությունը, երաշտակայունությունը, բերքատվությունը, վերաբերմունքը դեպի հիվանդություններն ու վնասատուները, պատույնների հասունացման ժամանակը, նրանց որակը և այլն:

Հատուկապես է, որ Ղրիմում հնարավոր է թզենու մշակությունը չորացրած, կոնսերված ու թարմ վիճակում բարձրորակ արտադրանք ստանալու նպատակով:

Թարմ օգտագործման համար անհրաժեշտ է ընտրել տարբեր ժամանակներում հասունացող սորտեր: Այդ նպատակի համար վ. Մ. Մոլոտովի անվան Նիկիտայան բուսաբանական այգին առանձնացրել է տարբեր սորտեր, սոմենավադահաս սորտերից մինչև ամենաուշահաս սորտերը, որոնք ապահովում են թզենու թարմ պատույնների գործածությունը 3,5—4 ամիսների ընթացքում: Սորտերը պետք է տան շատ խոշոր, գեղեցիկ և լավ համի պտույնների երկու բերք: Պատույնները չպետք է վնասվեն հավաքելու ժամանակ և պետք է պահպանվեն պահելու ընթացքում:

ԹՋԵՆՈՒ ՍՈՐՏԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սմեհա: Այս սորտը աճեցրել է Նիկիտայան արվին: Մասը խոշոր է, պսակը կլորավուն, դեղնա-դարչնագույն ընձյուղներով և վառ-կանաչ խոշոր տերևներով:

Պտուղները միջին չափի են, վառ-դեղին, փալլուն, ուղորկ: Մաշկը շատ բարակ է, նուրբ և թափանցիկ: Պտղամիսը բաց-վարդագույն է, լիքը, զոնդողանման, մանր սերմերով: Պտուղները շաքարային են, լավ շորտնում են ծառի վրա և սքանչելի շորացրած միերբ են տալիս:

Այս սորտը շատ պտղաբեր է, բայց տալիս է պտուղների միայն երկրորդ բերք և պարտադիր փոշոտում է պահանջում: Հայ-նորեն հանձնարարվում է արտադրական բաղմուցման համար Արի-մում որպես շորմրգային և կոնսերվային տեսակ:

Կոմուհա: Արանչիկի սորտ է, որը պտղել է Հարավային Արի-մի գյուղերից մեկում: Նրա պտուղները շատ խոշոր են և ծանր, անկանոն-կլորավուն, մի փոքր սեղմված ձևի, դեպի պտղակոթը ձգված հիմքով: Մաշկը բարձրանց է, շերտավոր, կարմրա-մանուշակագույն, կոպտոր, թևկալի-թավոտ, աննշան մոմափառով պատած: Աչքը փոքր է: Պտղակոթը նեղ է, սպիտակ-բաց-դեղնա-վուն: Պտղամիսը առատ է, լիքը, թանձր-զոնդողանման, բազմա-թիվ մանր սերմերով: Ընձյուղները շոկոլադա-դարչնագույն են, բարակ են, շատ կարճացած միջհանգույցներով: Տերևները մուգ-կանաչ են, խոշոր, խիստ թավոտ: Այս սորտը պտղաբերության համար պարտադիր փոշոտում է պահանջում: Շատ պտղաբեր է, բայց տալիս է միայն պտուղների երկրորդ՝ աշնանային բերք: Վերջիններս միջահաս են: Պտղաբերությունը վերջանում է մինչև աշ-նան առաջին ցրտերը: Պտուղները լավ են շորտնում ծառի վրա, չափազանց համեղ են, բարձր շաքարայնություն ունեն, օգտագործ-վում են թարմ և չոր վիճակում: Պտուղների մաշկը կապիտ է, բայց դիմացկուն է, և թարմ պտուղները ազատ կերպով դիմանում են հավաքելուն, պահպանմանը և նույնիսկ տեղափոխությանը: Չորացրած վիճակում աչգ պտուղները իրենց համով չեն զիջում Սարի-լոր սորտին: Չորացրած պտուղի միակ թերությունը նրա

Պտուղների շորացման համար լվանալ սորտերին այլ պահանջներ են ներկայացվում: Սորտը պեղք է շատ պտղաբեր լինել և պտուղների հասունացման վաղ և միջին ժամկետներ ունենալ: Պտուղները պեղք է լինեն խոշոր, փեղցիկ բաց-դեղին, շատ նուրբ, սակավ թավով ու բարակ մաշկով և զոնդողանման լիքը պտղամասով:

Պտուղների բարձր շաքարայնությունը և ծառի վրա շորտնալու նրանց ընդունակությունը նույնպես անհրաժեշտ պայման են շահ-դիսանում շորմրգային սորտերի բնորոշության ժամանակ:

Կոնսերվացման (կոմպոտներ և մուրաբա պատրաստելու) համար օգտագործվում են բաց, բաց-դեղնագույն, դեղին կամ կանաչ գույնի մաշկ ունեցող և բաց-դեղին պտղամիս ունեցող սորտերը: Մուգ գույնի սորտերը, բացառությամբ մի քանիսի (Կրիմակի չյորնին, Ֆինիկովին և այլն), կոնսերվացման համար մեծ մասամբ պիտանի չեն, քանի որ նրանք օշարակն ու հաստապատեղ-ները ներկում են կապտա-մանուշակագույն անհրապույժ դուլնով:

Կոնսերվացման ժամանակ անհրաժեշտ պայման է նաև պտուղների ոչ շատ խոշոր չափը, նրանց մաշկի թուլությունը, մանր սեր-մերի քիչ քանակը, սպիկ, նուրբ, առանց ճարճույների մաշկը և հաճելի բուրմունքը:

Սորտերին ներկայացվող վերահիշյալ բոլոր պահանջները հաշ-վի առնելով՝ Նիկիտայան արվին Արիմում լայնորեն տարածելու համար հանձնարարում է հետևյալ սորտերը.

1) Չորացրած վիճակում օգտագործելու համար՝ Սմեհա, Կո-մունա, Սարի-լոր, Կալիմիրնա, Ադրիաթիլեսկի, Ֆինիկովի, Ժյուլի օպիլիտեղ և Նիկիտայի արոմատնի:

2) Կոնսերվացման համար՝ Նիկիտայի արոմատնի 915, Կո-մունա, Կալիմիրնա, Կրիմակի չյորնի, Ֆինիկովի:

3) Թարմ օգտագործման համար՝ բոլոր վերահիշյալները և լրացուցիչ կերպով՝ Իյուսկի, Դամասկի, Կարգարո, Չապլա, Սերի ինժիր և Ֆիլեռոովի: Վերջին երկու-երեք սորտերը հանձ-նարարվում են հիմնականում տնամերձ այգիների համար:

սրտաքին անհրապույր տեսքն է, բայց հմուտ կերպով ծուխ տալով կարելի է նրա տեսքը լավացնել:

Ի՞նչ սքանչելի հատկությունների՝ բարձր բերքատվության և լավ համքի շնորհիվ՝ Կամունա սորտը հանձնարարվում է արդյունարկ-բուհատ լայն մշակման համար Ղրիմում:

Սարի-լու: Ծառը ուժեղ ամ ունի, միջակ ճյուղավորությամբ: Ընձուղները հաստ են, փխրուն միջուկով: Տերևները խոշոր են, ամբողջական կամ թեթևակի եղջերավոր, հաստ, վերին կողմից մուգ-կանաչավուն, առկից՝ բաց դույնի, քորշավուն-կանաչավուն, խիստ և փափուկ թավով: Պտուղները նույր բաց-դեղնավուն են, երբեմն թեթևակի կանաչավուն, փակ աչքով, մոմափառի պատճառով փայլատ, նուրբ-թավա, թույլ կերպով կոկավորված, կլորավուն, դեպի քաղցկիսը ձգվող հիմքով: Պտղակալը բաց-դեղին է, պտղամիսը փաղապուշ, խոշոր-հատիկավոր, բավական խոշոր սերմերով: Հավաքելու ժամանակ պտղակոթը հեշտությամբ անջատվում է քնձուղից: Պտուղները լավ են պամաքում ծառի վրա և չորացում միջ և ետ սքանչելի, նուրբ մթերք են տալիս:

Հասունացման ժամանակ չոր և անձրևազուրկ շրջան ունեցող տարիներին պտուղները լավ չորացվում են: Անձրևալին օրերին նուրբ մաշկի հետևանքով պտուղներն արագորեն թթվում են և նույնիսկ թարմ վիճակում քործածելու համար անպետքանում են: Այս պատճառով Սարի-լու սորտը ավելի լավ է աճեցնել փոքր յանձերի վրա, որտեղ բացառված է ջրի լճացումը և ապահովված է պտուղների ավելի վաղ հասունացումը:

Այս սորտը պտուղների միայն երկրորդ բերք է տալիս: Ծաղիկների փոշոտումը նրա համար պարտադիր է, հակառակ դեպքում ծաղկաբույլերը թափվում են:

Կալիմիրնա (Լուր քզևնի): Ծառը հաստարմատ վ, բները երանգավոր, հաստ և ուղիղ: Միամյա քնձուղները հաստ են, կարճ միջնակողայինով, մուգ դուրավորումով, դրեթե առանց ճյուղափրությունների, ուղիղ կանգնած: Այս սորտը տալիս է բազմաթիվ պտուղների միայն երկրորդ բերք: Պտղատրեության համար փոշոտումը պարտադիր է: Ծաղկափոշու կամ փոշոտիչ-միջատների ցակավության դեպքում ծաղկաբույլերի մեծ մասը թափվում է: Պտուղները շատ խոշոր են, թեթևակի կոկավորված, ոսկեգույն-

Կալիմիրնա սորտի թղենու ճյուղը պտուղներով:

դեղին կամ կանաչավուն, կլորավուն-սեղմված, փոքրիկ պտղակո-
խով, որը հեշտովյամբ անջատվում է ընձյուղից: Պտղակալը բաց-
դեղին է, մի քիչ թելավոր. պտղամիսը բաց-վարդագույն է, շատ
խոշոր սերմերով և խոշոր պտղիկներով ներսում: Պտուղները հա-
մեղ են և բարձր շաքարայնություն ունեն, մանավանդ գերհասուն
վիճակում, լավ են ցամաքում ծառի վրա և արևի տակ լրացուցիչ
չորացման դեպքում հիանալի չոր միտք են տալիս, որը սակայն իր
նորությունով և շաքարայնությամբով որոշ չափով զիջում է Սարի-
լոր սորտին: Կալիմիրնու սորտը օգտագործվում է նույնպես կոն-
սերվացման համար, բայց իր սրակով զիջում է Նիկիտսկի սոր-
տանի և Կապտա սորտերին: Կալիմիրնայի պտուղները թաքմ վի-
ճակում պրավիլ են ինչպես արտաքին տեսքով, այնպես էլ համով:
Սորտը շատ պտղաբեր է, բայց համեմատաբար ուշ է հասունա-
նում: Անձրևալին օրերին տուժում է հողի ավելորդ խոնավությու-
նից, որի հետևանքով պտուղները ուժեղ կերպով ճաքճքում են:
Ննամքի բոլոր անհրաժեշտ միջոցները կիրառելու դեպքում, բա-
վարար, բայց ժամանակին ավարտված ոռոգման շնորհիվ և ուժեղ
էտի բացակայության դեպքում Կալիմիրնա սորտը շատ ավելի
վաղ է հասուն պտուղներ տալիս և այսպիսով խոստովում է սոմ-
ոան վերջի անբարենպաստ անձրևային եղանակներին:

Բարձր բերքատվության և խորժ ու վերամշակված պտուղների
սքանչելի որակի շնորհիվ այս սորտը լայնորեն հանձնարարվում է
մշակման համար Հարավային Արիմի ուայոններում:

Սարիառիյեսկի: Մառը շատ ուժեղ է, հաստարմատ, փոված:
Ընձյուղները հաստ են, կանաչավուն-դարչնագույն: Տերևներն ու-
ժեղ փայլ ունեն, դեղնավուն-կանաչագույն են, հնգաբլթակ, կոշտ:
Պտուղները խոշոր են, օվալ-կլորավուն, բաց գույնի, կանաչավուն-
մոխրագույն կամ դեղնավուն, պտղամիսը կարմիր է: Մաշկը փայ-
լատ է, խիտ թավոտությամբով, նուրբ: Պտղակալը շատ նեղ է:
Պտղամիսը դոնդողանման է, մանր սերմերով, հյութալի: Պտուղ-
ները բարձր շաքարայնություն ունեն, համեղ են, խիտ նկատելի
հաճելի թթվությամբ և կաթնահյութի մի փոքր համով: Այս սորտը
շատ պտղաբեր է, պտուղների միայն երկրորդ բերք է տալիս:
Պտղաբերում է առանց փոշոտման, բայց քեղմնավորված սերմե-
րով պտուղները զարգանում են զգալիորեն ավելի խոշոր չափի,

մաշկի դեղեցիկ կանաչ գունավորումով և մուգ-ծիրանեգույն
պտղամսով: Դրանց հակառակ, առանց փոշոտման աճած պտուղ
ները ավելի մանր են, դեղնավուն, չցված կարմիր պտղամսով և
ավելի մոտ համ ունեն: Պտուղներն օգտագործվում են չորացման
համար և խորժ վիճակում: Վաղ են հասունանում և համեմատաբար
վաղ վերացնում պտղաբերությունը: Այս սորտը հանձնարարվում
է արդյունաբերական մշակման համար Հարավային Արիմում:

Ֆերիկովի: Մա շատ լավ սորտ է: Մառը շատ բարձրահասակ է,
փոված, դարչնագույն բարակ ընձյուղներով: Տերևները եռբլթակ
են, փոփոկ: Պտուղները միջին չափի են, օվալ-կլորավուն, հիմքում
նեղացած՝ տանձաձև: Մաշկը նուրբ է, բայց պինդ, ողորկ, թույլ-
թավոտ, փայլատ, աեղ-տեղ մանուշակագույն-կարմիր՝ հիմնական
կանաչ ֆոնի վրա: Պտուղների գունավորման ինտենսիվությունը
տարբեր է՝ նայած պտուղների ստվերարկման աստիճանին: Պտղա-
միսը մուգ-կարմիր է, դոնդողանման, մանրաշերտ, ոչ խոշոր սեր-
մերով: Աչքը փակ է: Այս սորտը պտղաբերում է առանց փոշոտ-
ման, բայց վերջինիս առկայության դեպքում պտուղները լավաց-
նում են իրենց համը: Շատ պտղաբեր սորտ է, բայց պտուղները
ուշ են հասունանում: Հողում ավելորդ խոնավություն վնասու
դեպքում պտուղների հասունանալը ուշանում է, և նրանք ցրտա-
հարվում են վաղ աշնան ցրտերից: Պտուղները հիանալի չորանում
են ծառի վրա, շատ շաքարային են, համեղ, չորացած՝ վիճակում
հաճելի բուրմոնք ունեն: Չորացման ժամանակ ծուխ տալու դեպ-
քում պտուղները արմավների դեղեցիկ տեսք են րնդոնում:

Այս սորտի պտուղները կարող են լայնորեն օգտագործվել
թարմ վիճակում, ինչպես նաև կոնսերված ձևով, երբ նրանք օշա-
րակին տալիս են շատ դեղեցիկ (կարմիր) գունավորում և լավ համ:

Այս սորտը հանձնարարվում է արդյունաբերական լայն մշակ-
ման համար:

Փյուլտի օպիլիտել: Փորձարկված շատ փոշոտիչներից լավա-
դույնն է: Նրա առավելությունը՝ պտղաբույլերի բարձր բերքատվու-
թյան մեջ է, որոնք մեծ քանակությամբ լավ, կենսունակ ծաղկա-
փուռի են տալիս:

Մառերը բարձր են, հաստարմատ, շատ հաստ ընձյուղներով:
Մառի պսակն իջեցնելու և կողքի ընձյուղներն ավելացնելու համար

անհրաժեշտ է որոշ տարիներին փոքր ինչ վերաձևավորել այն: Տերևները խոշոր են, խոր-հատված: Պտուղները վառ-դեղին են, գրեթե առանց թավի, շատ խոշոր և բազմաթիվ են: Նրանք հասունանում են ապրիլի վաղ, քան ուսովող թղերը: Իր պսակով, ընծյուղներով, տերևներով և պտուղներով ժյուլտի օպիլիտելը շատ է հիշեցնում Կալիմիրնային: Այս փոշոտիչը հանձնարարվում է արդյունաբերական լայն մշակման համար:

Նիկիտսկի արումատի (915): Այս սորան տնեցրել է Նիկիտյան այգին: Մառը հաստարմատ է, ուժեղ: Ընձյուղները հաստ են, վառ-դարչնագույն: Տերևները կոշտ են: Պտուղները խոշոր են, օվալ-երկարով, որ նեղանում են դեպի պտղակոթը, բաց գույնի, լիմոնա-դեղին, փայլուն: Մաշկը թեթևակի թափու է, շատ բարակ և թափանցիկ է: Պտղամիսը վարդագույն է, զոնգողանման, մանր սերմերով: Պտուղները շատ շոքարային են, նուրբ են և հաճելի համ ունեն: Մառը շատ պտղաբեր է, տարեկան երկու բերք է տալիս: Պտուղները վաղ են հասունանում: Այս սորտը բացառիկ արժեքավոր է կոնսերվացման, ինչպես նաև չորացրած և թարմ միճակում գործածելու համար: Հանձնարարվում է արդյունաբերական մշակման համար Ղրիմում:

Կազոտա: Այս սորտը լայնորեն տարածված է Սովետական Միության հարավի բոլոր մարզերում և ռեսպուբլիկաներում, ինչպես նաև գանազան երկրներում՝ տարբեր անուններով տալի: Տարեկան երկու բերք է տալիս՝ ամառային և աշնանային: Լավ բերք է տալիս սռանց փոշոտման: Գեղեցիկ կանաչա-գեղնավուն խոշոր պտուղների ունի, գրեթե առանց թավի, օվալ-երկարով և պտղակոթի մոտ նեղացած ձևի: Պտղամիսը բաց-դեղնավուն է, թիչ բանակովային և վախտ սերմերով, փոքր խոռոչով: Պտղակալը բավականին լայն է, բաց-դեղին գույնի, նուրբ: Այսպիսի պտուղներն առանձնապես պնդատվում են կոնսերվացման մեջ և մասամբ թարմ միճակում: Մաշկաբույլի լրիվ փոշոտման հետևանքով ստացված պտուղները բոլորովին այլ համ, ինչպես և այլ արտաքին տեսք ունեն: Նրանք ապրիլի խոշոր են, վառ-կանաչ, մի փոքր կողավոր, շատ բարակ կաղապարով պտղակալով, խիտ լեցված են գոնգոլանման վառ-վարդագույն պտղամասով, առանց խոռոչի, միջին չափի մեծաքանակ սերմերով: Այսպիսի պտուղները լավ չորանում

են ծառի վրա, դուրեկան համ ունեն, ավելի դիմացելուն են տեղափոխության ժամանակ, այդ պատճառով էլ ավելի են զնաճատվում թարմ վիճակում դործադրելու համար, քան նախորդները:

Բացի թարմ վիճակում դործադրելուց, այդ պտուղները օգտակար են նաև չորացած վիճակում: Դիշտ է, նրանցից ստացվող չոր միջուկը ավելի վատ է լինում, քան նախորդ երկու սորտերինը, մի թիչ ավելի կոպիտ մաշկ ունի, բայց միևնույն ժամանակ նա շատ շաքարային է և հաճելի համ ունի:

Այս սորտի ծառը կտրավուն-փռված է, վառ-դեղին ուժեղ ընձյուղներով, թույլ ճյուղավորումով: Արագ աճման ժամանակ հաճախ յուրաքանչյուր տերևի ծոցում երկուական պաղատու բողբոջ է առաջացնում: Վաղահաս սորտ է, պտղաբերումը կարողանում է վերջացնել մինչև աշնան առաջին ցրտերը: Բացի Հարավային Արևմտյան ափերից, այս սորտը պետք է փորձարկվի նաև նախալեռնային և տափաստանային ռայոններում՝ հատուկ ձևով փրված ծառերի ձևով:

Կրիմսկի չորճի: Սա շատ մասսայական սորտ է, որ լայն տաշածում ունի Յալաուզի և Ալուշտայի ռայոններում: Աչքի է ընկնում պտուղների առաջին և երկրորդ բարձր բերքով, որոնք հասունանում են վաղ ժամկետներում: Պտղաբերում է առանց փոշոտման: Պտուղները հիանալի կերպով չորանում մեծ ծառի վրա և տալիս են շատ լավ, թեպետև մուգ գույնի չորացրած միջուկ: Նա շատ պիտանի է նաև կոնսերվացման համար, քանի որ նրանից ստացվում են շատ համեղ կոմպոտ և մուրաբա, որոնք գեղեցիկ մուգ-կարմիր գույն են ունենում:

Մառերը մեծ են, կտրավուն, ունեն ճյուղավորված, բարակ, մուգ-դարչնագույն միամյա ընձյուղներ: Տերևների աճման բողբոջները և տերևակոթոնները կարմիր դուրյի են: Տերևները հընդարձակ են, խորը-կտրատված, շատ բարակ և նուրբ են, բազմական խիտ թավով ստորին կողմից: Պտուղները կապույտ-մառախակապույն են, գրեթե սև, փայլատ, թեթևակի կողավորված, օվալ ձևի՝ գաղաթին լայնացած, իսկ պտղակոթի մոտ նեղացած: Մաշկը բարակ է, բայց պինդ, թավոտ: Պտղակալը նեղ է, բաց-դեղին գույնի: Պողամիսը մուգ-կարմիր և խիտ է, բաղաձայնի մանր սերմերով: Աչքը փակ է: Պտուղները բարձր շաքարայնու-

թյուն ունեն, հաճելի թթվությամբ, բայց կաթնահյութի մի փոքր անդուրեկան վատ համով, որը վերանում է պտուղների լրիվ հասունացման ժամանակ: Լայնորեն հանձնարարվում է Արևմտյան արտադրական բազմացման համար, որպես սեղանի, կոնսերվի և չորմրգային սորտ:

Եյուլսկի: Այս սորտը Արևմտյան է գտնված: Նրա ծառը խոշոր չափերի է, գնդաձև է, ունի երկար, դեպի վեր ծոված սակավաճյուղ, միամյա մուգ-դարչնագույն ընձյուղներ: Տերևները խոշոր են, հնգաթևակ, քիչ կտրատված, մուգ-կանաչ գույնի: Այս սորտը երկու բերք է տալիս՝ Առաջին՝ հուլիսյան բերքի պտուղները շատ խոշոր են, դարչնագույնավուն-վարդագույն, բաղաձայնի դեղին, խոշոր ոտակյալներով: Պողամիսը վարդագույն է, հյութալի և քաղցր: Սա այն հազվագյուտ սորտերից մեկն է, որը մեծ առաջին բերք է տալիս: Երկրորդ բերքի պտուղները ավելի մանր են, ավելի մուգ ներկված, բարակ պտղակալով և մոտ, դեղնադեղնափայլ պտղամսով: Պտուղների բարձր շաքարայնությունով և համի հատկություններով այս սորտն ամենալավն է համարվում թարմ վիճակում դործածելու համար: Պտղաբերում է առանց բեղմնավորման, բայց պտուղների որակը բարելավելու համար փոշոտումն անհրաժեշտ է: Պտուղների երկրորդ բերքը նույնպես մեծ է լինում: Պտուղների բացառիկ համի, բարձր բերքատվության և վաղահասության շնորհիվ այս սորտը հանձնարարվում է արդյունաբերական մշակման և փորձարկման համար Արևմտյան բոլոր ռայոններում:

Դալմատսկի: Նոր սորտ է: Աչքի է ընկնում իր մեծ երկրորդ բերքով: Առաջին բերքը սակավ առատ է, բայց շատ խոշոր պտուղներ է տալիս՝ 2—3 հատ յուրաքանչյուր միամյա ընձյուղի վրա: Պտղաբերում է առանց փոշոտման: Հիանալի սորտ է թարմ վիճակում օգտագործելու համար: Մառերն այնքան էլ մեծ չեն, շատ փռված են, բարակ, սակավաճյուղ ընձյուղներով: Տերևները հնգաթևակ են, խիտ կտրատված: Պտուղները դորշավուն-կանաչ, իսկ երբեմն նաև թեթևակի դեղնավուն-կանաչ գույնի են, փայլատ, գրեթե առանց թավի, չկողավորված, շատ խոշոր, անկտան-տանձաձև: Մաշկը բարակ է: Պողամիսը շատ մեծ է, մուգ-մոռագույն, բարակաշերտ է, փոքր, քիչ նկատելի սերմերով: Գրեթե առանց խոռոչի: Աչքը փակ է: Պտուղները հյութալի են և

համեղ, մանավանդ թեթևակի չորացած վիճակում: Այս սորտը հանձնարարվում է արդյունաբերական մշակման համար, որպես սեղանի թուղ:

Լարդար: Այս սորտը տալիս է երկրորդ բերքի շատ բազմաքանակ պտուղներ: Մառը խոշոր է, փռված, շատ բարձր: Պտուղները կտրավուն-երկարուկ ձևի են, խոշոր, կապույտ-մանուշակագույն և երկնագույն՝ խիտ մոմափառից, որը խիստ ծածկում է պտուղները: Մաշկը բարակ, բայց տխուր, թեթևակի թափոտ: Պրուզամիսը խիտ է, դոնդուլանման, խոշորահատիկ, վառ-կարմիր գույնի: Պտուղները հյութալի են, բարձր շաքարայնություն հետ միասին ունեն նաև նկատելիորեն արտահայտված հաճելի թթվություն: փոշոտման կարիք չունեն, բայց բեղմնավորված սերմերով պտուղները շատ ավելի խոշոր են, մսոտ և հյութալի: Մառի վրա լավ չորանում են և լավ որակի չոր պտուղներ են տալիս, թեպետ և որոշ չափով կոպտավուն մաշկով: Կոնսերվացման համար պիտանի չեն՝ օշարակի կապտա-մանուշակագույն դունավորման պատճառով: Հանձնարարվում է լայն մշակման համար, որպես սեղանի լավ սորտ, որը ընդունակ է ավելի լավ պահպանվելու քան շատ ուրիշ սորտեր:

Ջապլա: Յուրտացի ուսյունում շատ տարածված սորտ է: Նրա արժեքն այն է, որ նրա թե՛ առաջին և թե՛ երկրորդ բերքը մաղ են հասունանում և լավ համ ունեն: Թերությունն այն է, որ խոնավ եղանակներին նրա պտուղները շատ զգայուն են թթվելու և փտելու հանդեպ:

Մառը կտրավուն-փռված է, ճյուղավորված, չափավոր երկարությամբ ընձյուղներով: Տերեւները խիստ կտրատված են և ոչ-մեծ չափերի: Առաջին բերքի պտուղները տանձաձև են, շատ խոշոր, դեղնավուն-դարչնագույն, խիտ և խոշոր դեղին բծերով: Աչքը մեծ է և բաց: Պտղամիսը կարմրա-վարդագույն է: Պտղակալը լայն է, հյութալի: Երկրորդ բերքի պտուղները միջին չափի են կամ նույնիսկ խոշոր, տարբեր ձևի՝ կտրավուն-երկարից մինչև կտրավուն-տափակը, անհամաչափ, շատ հաստացած պտղակոթով: Սերմավոր պտղամիսը կարմրա-դարչնագույն է, դոնդուլանման, շատ մանր սերմերով, բայց մեծ խոռոչով: Առանց սերմերի պտղամիսը բաց գույնի է և նուրբ:

Պտուղները համեղ են և հյութալի, բարձր շաքարայնություն

ունեն: Բաշկը թեպետև բարակ է, բայց կոշտ՝ մաղմղուկներ ունի: Պտուղներն օդառազորվում են թարմ և կոնսերված վիճակում: Որպես ավելի ձմեռնակայուն սորտ, նա առանձնապես հետաքրքիր է Ղրիմի նախալեռնային և տափաստանային ուսյուններում փորձարկելու համար:

Սերի ինժիր: Մառը մեծ է, գնդաձև, միամյա շատ բնձյուղներով: Տերեւները լայն են, սակավ կտրատված: Պտուղները միջին չափի են, երկնա-մոխրագույն՝ աչքի մոտ դարչնագույն գագաթով: Թափոտությունը և մոմափառը խիտ են: Աչքը փակ է: Պրուզամիսը վարդագույն-կարմիր է՝ խոշոր սերմերով և փոքր խոռոչով: Այս սորտը փոշոտման կարիք չի զգում, տալիս է պտուղների երկու մեծ բերք: Առաջին բերքի պտուղների քանակով այս սորտը բոլոր վերևում հիշվածներից ամենատարգյունավետն է: Ինչպես առաջին, նույնպես և երկրորդ բերքի պտուղները վաղահաս են: Պտուղները հյութալի են, բարձր շաքարայնություն և դուրեկան համ ունեն: Այս սորտը հանձնարարվում է տնկել տնամերձ հողամասերում և փոքր չափով նաև արտադրական անկարաններում՝ թարմ վիճակում գործադրելու համար: Որպես շատ վաղահաս և զտղաբեր, այս սորտը պետք է փորձարկվի Ղրիմի նախալեռնային և տափաստանային ուսյուններում:

Ֆիուլետովի: Սա շատ վաղահաս սորտ է, որը պտուղների երկրորդ բերք է միայն տալիս: Հասունացումը վաղ է վերջանում, սեպտեմբերի ամսին: Պտուղները միջին չափի են, գորշավուն-մանուշակագույն, ուժեղ մոմափառով, կողավոր են, նուրբ, բայց շատ պինդ մաշկով: Պտղամիսը մուգագույն է, մանր սերմերով, բարձր շաքարայնություն ունի՝ հաճելի թթվությամբ: Պտուղները լավ են չորանում, հավաքելու ժամանակ չեն վնասվում, համեմատաբար լավ են պահպանվում և կարելի է տեղափոխել փոքր տտրածոթյունների վրա:

Նրա պակասություններն են՝ պտուղի համեմատաբար փոքր չափը և ոչ բավականաչափ հրապուրիչ արտաքինը:

Մառը փռված է, հաստարմատ, չափավոր աճող, ընձյուղների վրա բազմաթիվ կողքի ճյուղավորություններով: Տերեւները շատ խոշոր են, քիչ կտրատված, մուգ-կանաչ դուրի՝ կապտավուն

երանգով, կոշտ են: Հանձնարարվում է բազմաքանակ համար որպես սեղանի վաղաճառ, լավ փոխադրակաշտն սորոտ, որը հետաքրքիր է փորձարկելու համար Ղրիմի ավելի հյուսիսային ռալոններում:

ԹՂԵՆՈՒ ԲԱԶՄԱՑՈՒՄԸ

Թղենին բազմաքանակ են կտրոններով և սերմերով:

Կտրոններ վերցնում են ուշ աշնանը, տերևաթափից հետո: Կտրոն կարելի է վերցնել նաև ձմռան տաք օրերին, ինչպես և վաղ գարնանը, բայց մինչև ծաղկի և աճման բողբոջների ուղիղը (մոտավորապես մինչև մարտի 15-ը): Կտրոն վերցնելու լավագույն ժամանակը դեկտեմբերն է:

Կտրոնների մթերումը կատարում են այնպիսի սորոտային մայր ծառերից, որոնք ստուգված են և միանգամայն առողջ են, լավ հասունացած բնավայրում: Արմատակալման համար լավագույն են համարվում այն միամյա բնձյուղները, որոնք ունեն կարճ միջհանգույցներ և գաղաթի կամ կողքի լավ դարգացած աճման բողբոջներ: Հողաշիվերը և մացառային բնձյուղները, որոնք ներսում բալանապաշին լայն հյուսվածք ունեն, վատ են արմատակալում: Նրանց կարելի է օգտագործել տնկման համար այն դեպքում միայն, եթե նրանց հաստաթիվներ ու պահույն քան 1,2—1,5 սմ է, բնձյուղները լավ հասունացած են և կարճ (մինչև 5 սմ) միջհանգույցներ ունեն: Նրկու և նույնիսկ երեք տարեկան բնձյուղները (2 սմ ու հաստ) արմատակալում են ավելի վատ և ուշ, բայց հոգատար խնամքի դեպքում արմատային լավ սխտեմ են տալիս:

Բնձյուղները պետք է կտրել առանց ծառին միասելու: Եթե կտրոնները վերցնում են մայր ծառերից, այդ դեպքում շատ խոր են էտում, երբեմն ֆույսիսկ երիտասարդացում են կատարում: Այն դեպքում, երբ կտրոնների մթերումը կատարում են բերքահավաքի համար նախատեսված ծառերից, թեթև էտում են կատարում, որը կայանում է նրանում, որ հոտրացնում են խիտ դասավորված ճյուղերը, իջեցնում են պսակը և մի փոքր կարճացնում են շախաղանց երկար միամյա բնձյուղները:

Ճյուղերի էտումից հետո անմիջապես սկսում են կտրոնների պատրաստումը: Կտրոնների չափը՝ նայած տնկման ձևին՝ տարբեր է լինում. տնկարանում տնկելու համար ու ավելի քան 20—22 սմ:

մարդերի համար 12—13 սմ, իսկ ջերմոցներում և ջերմատան ստեղծմանի մի անկելու համար՝ 5—6 սմ:

Կտրոնները պատրաստվում են հետևյալ կերպ. կտրոնի ներքին մասը էտում են սուր սեկատորով կամ դանակով հանգույցի միջով կամ նրանից ցածր (0,5—0,7 սմ-ով), բայց ու ավելի բարձր, քանի որ արմատները կազմվում են հանգույցի կտրվածքի մի անոնացած կալուսից կամ այն ուսյնյալներից, որոնք օղակում են բնձյուղը շուրաքանչյուր հանգույցից ցածր: Հանգույցից բարձր կտրելու դեպքում կտրոնի ներքին մասը փոխվում է մինչև հաջորդ ավելի բարձր գտնվող հանգույցը: Թղենու կտրոնները հողի մեջ գտնվող ամբողջ բնձյուղի վրա կողքային շատ արմատիկներ են կաղմում, այնուամենայնիվ, հիմնական հաստ արմատները ամեն ինչ հաճախ կաղմվում են կալուսից՝ կտրոնի կրունկի վրա կամ նրա մոտ: Կտրոնի վերին կտրվածքը, եթե նա պաղաթային բողբոջ չունի, թեք են անում՝ բողբոջից և հանգույցից 0,5 սմ բարձր:

Նախապատրաստված կտրոնները կապուկում են բարակ երկաթալարով՝ շուրաքանչյուր կապուկում 50 հատ: Զի հանձնարարվում շատ պինդ կապել, քանի որ ձմեռվա բնկացքում կտրոնները ունենում են և երկաթալարը կարող է խրվել նրանց մեջ: Կապուկին էտիկետ են ամրացնում, որի վրա գրվում է սորտի անունը:

Ապա կտրոնը սուսի մեջ հորում են ուղղահայաց դիրքով այնպիսի խորովվածք, որ հողի երեսին մնացած մասը երեք-հինգ սմ-ից ավելի չլինի: Առոնները պինդ լցվում են տվազով և ջրով այն հաշվով, որ կտրոնների միջև դասարկություն չմնա: Հորումը անհրաժեշտ է կատարել այնպիսի պայմաններում, որ կտրոնները միշտ խոնավ տվազի մեջ լինեն, բայց ջուրը չլճանա:

Դարձանը, տնկումից անմիջապես տուաջ, կտրոնները հանում են հողից, ուղի են անցկացնում՝ խոտանելով հիվանդները և փառծները: Որոշ դեպքերում կտրվածքը նորոգում են: Ապա կրոնները տնկում են տնկարանում:

Որպես տնկման նյութ կարելի է օգտագործել նույնպես արմատակալած մացառային բնձյուղները: Բայց նրանք շատ փոքր և թույլ արմատային սխտեմ ունեն, այդ պատճառով շատ հաճախ տնկարանում նախնական դաստիարակման և ձևավորման կարիք ունեն:

ՀՈՂԱՄԱՍԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ ՏՆԿԱՐԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Թեզենու տնկարանի համար հատկացնում են ուղիղ կամ մի քիչ թեք (ոչ ավելի, քան 50°) հողամաս, որի ծանր մայր տեսակները և դետնաջուրը 2—5 մետրից մոտ չեն գտնվում երկրի մակերեսից։

Տնկարանի հողը պետք է խորը լինի, հեշտովյալք թափանց-վող, բայց բուսահողով հարուստ և ջրով լավ ապահովված։ Ծանր կավային կամ կրակավային և աղիացած հողերը տնկարանի հա-մար պիտանի չեն։

Թեզենու տնկարանի հողը պետք է նախապատրաստվի աշնա-նից։ Յուրացված հողամասերի վրա հողը մշակում են 40—50 սմ խորությամբ։ Նոր յուրացված հողերի վրա անհրաժեշտ է հողը մը-շակել պլանտածով, ոչ պակաս քան 70 սմ խորությամբ, պլանտա-ժային գույքանով, պայթեցման միջոցով կամ ձեռքով։ Պլանտածը պետք է ավարտվի հոսնվարի 1-ից ոչ ուշ։ Գարնանը հողը փոց-խում են կամ նախապես կրկնավարում 18—20 սմ խորությամբ և ապա փոցխում։ Հողը մասերի են բաժանում և ապա նշում են շար-քերը։ Տարածությունը մի շարքից մինչև մյուսը թողնում են 70 սմ, իսկ շարքերում՝ 20 սմ։ Այսպիսի տնկման դեպքում մեկ հեկ-տարի վրա տեղավորվում է 71.000 կտրոն։

Թեզենու կտրոնների տնկելու լավագույն ժամանակը մարտ ամիսն է։ Գարնանը որքան ավելի շուտ հողից հանվեն կտրոնները, արեքան ավելի հաջող են նրանք արմատակալում։ Այդ պատճառով չենց որ գոյնանք սկսվում է ձյան հալոցքը և հողը միանգամայն մատչելի է դառնում մշակման համար, պետք է սկսել կտրոնների տնկումը։

Կտրոնների տնկման տեխնիկան պարզ է։ Զգված լարի ուղղու-թյամբ փորում են ոչ խորը (5—7 սմ), բայց լայն ակոսաշարք։ Բանվորը յուրաքանչյուր 20 սմ-ի վրա ցիցով 15—17 սմ խորու-թյամբ փոսեր է անում, նրանց մեջ մեկական կտրոն է տնկում և հենց ցիցով հողը սեղմում է կտրոնին այնպես, որ հնարավոր չի-նի առանց ուժ գործադրելու կտրոնը հողից հանել։ Հողը լավ պըն-դացնելու դեպքում մեծանում է արմատակալած բույսերի քանակը։

Կտրոնը տնկելուց առաջ հողը չպետք է չափազանց խոնավ կամ չոր լինի։ Պետք է, որ ցիցը հանելիս հողը փոսիկը չլցնի, իսկ

տնկված կտրոնը ցիցով սեղմելիս՝ հողը լցվի մեջը և ոչ թե ամբող-ջական խոնավ մասսայով կաշի կտրոնին։

Կտրոնները տնկելուց հետո ակոսների միջով ջուր են բաց թողնում։ Նրբ հողը լավ հագեցված կլինի խոնավությունով, ակոս-ները ծածկում են հողով և ապա հարթում։ Դրանից հետո կտրոն-ների դադարիները պետք է հողի մակերեսից ոչ ավելի քան մեկ-եր-կու սանտիմետր բարձր լինեն։

Կտրոններով զբաղեցրած տնկարանի հողը վեգետացիոն շըր-ջանում համախափի ոռոգվում է։ Զրեյու ժամանակը որոշվում է հողի խոնավությունով, հողը միշտ պետք է չափավոր խոնավ և փխրուն լինի։ Ոչ բավարար խոնավություն ունեցող հողում երիտա-սարդ, նոր կաղմվող արմատիկները չորանում են և ոչնչանում։ Իսկ չափազանց խոնավ հողում կտրոնները փտում են, արմատներ չեն առաջացնում և նույնպես ոչնչանում են։

Մեզոնի ընթացքում՝ նայած հողային և տարվա կլիմայական պայմաններին, պահանջվում է ջրել 8-ից 12 անգամ։

Սևալեռների սկզբին ջրելը պետք է բոլորովին դադարեցնել, որպեսզի մատաղ բնձուղիները կարողանան մինչև ձմեռ միանգա-մայն հասունանալ և ժամանակին տերևները թափել։ Հակառակ դեպքում, նույնիսկ ուշ աշնան թույլ ցրտերին տնկիների չհասունա-ցած մասերը կարող են ցրտահարվել։

Տնկարանի ոռոգումը կատարում են շարքերի միջև փորված սոսուններով։ Այս առումներով ջուրը բաց են թողնում այնպիսի քա-նակությամբ, որ նրա կողքին հողի մեջ քսասվորված կտրոնները ջուր ստանան ներծծման միջոցով։ Դրանից հետո միայն ջուրը փո-խանցում են մյուս առում, իսկ արդեն ջրված ակոսը հողով ծած-կում։

Յուրաքանչյուր ջրումից կամ ուժեղ անձրևից հետո, իսկ եր-բեմն էլ նրանց միջև ընկած ժամանակամիջոցում, երբ գետինը մի փոքր չորանում է, հողը փխրեցնում են շարքերի արանքում և շար-քերի միջև։ Դրանով ոչնչացնում են մոլախոտերը և հողը պաշա-տանում չորացումից։

Ուշադիր և ժամանակին խնամք տանելու դեպքում, տնկիներն աշնանը նորմալ ստանդարտ չափերի են հասնում, այսինքն՝ տնկի-ների վերերկրյա մասը՝ ուղիղ, ամուր, կարճ միջհամեղություններով բույսեր, կունենա ոչ պակաս քան 80—90 սմ բարձրություն։ Շատ ու-

ժեղ աճման դեպքում տնկարանում տնկիները շատ երկար (ավելի քան 1,5 մետր) ընձյուղներ են տալիս, առանց ձյուղավորությունների և կամ թե չէ կաղմում են վաղաժամ կոլքի ընձյուղներ: Քանի որ վերջիններս հաճախ առաջանում են բնի ներքևի մասում, հաճախարարվում է, հենց որ այդ ընձյուղները երևան դան, ոչնչացնել այդպիսիները՝ ալգեգործական դանակով կտրելով հիմքից օգտկաձե: Վերին ընձյուղները թողնում են:

Ուղիղ, հաստ, բայց չգերաճած բներ և լավ արմատային սխտեմ ունեցող միամյա տնկիները այգում մշտական վայրում արնկելու դեպքում հարյուր տոկոսով բնում են:

Թղենու արմատային սխտեմը պետք է մի քանի հաստ արմատ և տնկիի ամբողջ ստորերկրյա մասի վրա շատ մանր արմատափնջեր ունենա: Վատ արմատային սխտեմ ունեցող ծառերը, որպես կանոն, ունեն նաև թույլ զարդացած բներ:

Թղենու տարբեր սորտերը արմատակալում են տարբեր ձևերով: Հաստ բնավայտ և կարճ միջհանգույցներ ունեցող սորտերը, ինչպիսիք են՝ Կասարան, Կալիմիրնան, Կապուտան և ուրիշները, լավ են արմատակալում, իսկ փխրուն մեծ միջուկ ունեցող սորտերը, ինչպիսիք են՝ Սարի-լոբը, Կրիմսկի չյորնին, ավելի վատ են արմատակալում:

Տնկիների հողից հանելու աշխատանքը ամենից լավ է կատարել աշնանից, բայց հոկտեմբերի 15-ից ոչ շուտ:

Այգում դարնանային տնկում կատարելիս, թղենու տնկիները կարելի է հողից հանել վաղ դարնանը, մինչև աճման և ծաղկի բողբոջների ուղեղը: Փորը պետք է շատ ղգույշ անել, ոչ մի դեպքում տնկիները ձեռքով չպոկել, որովհետև կալուսից աճած արմատները առաջին տարին հեշտությամբ կտրատվում են: Տնկին հողից հանելուց հետո նրա կողքի արմատների երկարությունը 25—30 սմ-ից պակաս չպետք է լինի:

Հողից հանելուց հետո տեսակավորում են՝ խոտանելով բոլոր վնասվածները, արմատային վատ սխտեմ և կարճ բներ ունեցողները: Նման տնկիները տնկում են կրկնատնկարանում, ուր նրանց նկատմամբ ոչ պակաս ուշադիր խնամք է պահանջվում, քան տրնկարանում:

Լավ տնկիները հորում են առուներում, ուղարկում են նշանակված վայրը կամ տնկում են այգում՝ մշտական տեղում: Նվա

անհրաժեշտ է տնկիները պահպանել տեղում մինչև գարուն. նրանց հորում են մի փոքր թեք վիճակում, 35 սմ խորությոն և 50 սմ լայնությոն ունեցող հատկապես պատրաստված առուներում և ապա հող ավելացնելով՝ պնդացնում են այն, որպեսզի արմատներին արանքում դատարկվելուն չմնա:

Հյուսիսային Ղրիմում ձմեռը տնկիները պետք է անպատճառ հորած վիճակում պահել՝ պարտադիր կտրելով ընձյուղները հողով ծածկելով:

Տնկիները ոչ հեռու ուղարկելիս, նրանց պետք է կապահել կապուկներով, իսկ արմատները խոնավ մամուռով լցված խսիրների մեջ փաթաթել: Իսկ ավելի հեռու ուղարկելիս, տնկիների արմատները 10—15 հատով կապուկ կաղմեղով՝ պետք է փաթաթել խոնավ մամուռով և ապա ամրողջ կապուկը փաթաթել ծղնոտով կամ չոր տերևներով և կարել խսիրի կամ պարկի կառույ մեջ:

Սակավաթիվ կտրոնների բազմացման դեպքում նրանց կարելի է տնկել մարգերում, որոնց հողը հախապես խնամքով մշակված է, խոնաված ավազի և լավ փաած գոմաղբի հետ 2:1:1 հարաբերությամբ: Տնկելու ժամանակ շարքի միջի տարածությունը 10 սմ է, իսկ շարքերի արանքում՝ 15 սմ: Կտրոնի երկարությունը 12 սմ է: Հողը մշտապես պետք է փխրուն և խոնավ վիճակում լինի: Աշնան սկզբին մարգերում տնկիների մի մասը ստանդարտ չափերի է հասնում:

Առանձնապես սրժեքավոր սորտերը արագացրած ձևով բազմացնելու համար կարելի է կիրառել կարճացված կտրոններով՝ 5—6 սմ տնկման եղանակը: Այդ դեպքում կտրոնը պետք է ունենա ոչ պակաս քան երկու աճման բողբոջ (մի բողբոջ ունեցողն ավելի վատ է արմատակալում): Ձմեռը կտրոնները տնկում են ջերմատան ստեղծանքի վրա ավազի մեջ: Ստեղծի ամենաբարենպաստ ջերմաստիճանը 18⁰—20⁰ է բաց Մ-ի: Գարնան սկզբին կտրոնները արմատակալում և ընձյուղներ են տալիս: Կտրոնը տնկելու ժամանակից և ձմեռը ստեղծում գտնվելու պայմաններից է կախված նրա արմատային սխտեմի և բնի վիճակը դարնանը:

Արմատակալած կտրոնները ջերմատան փոխարեն ձմեռը կարելի է տնկել տաքացրած ջերմոցներում: Կարելի է կիրառել կարճացրած կտրոնների տնկումը դարնանը սառը ջերմոցներում:

Ա Յ Պ Ի Տ Ն Կ Ե Լ Ը

ՀՈՂԱՄԱՍԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Քանի որ թղենու ալգին տնկում են երկար տարիների համար, անհրաժեշտ է ուշադիր և բազմակողմանի հետազոտել այն հողալիք տարածությունը, որը ընտրվում է այդ ալգու համար: Պետք է հաշվի առնել բոլոր այն պահանջները, որ թղենու կուլտուրան ներկայացնում է հողին, կլիմային, վայրի ուղեֆին, և այլ տեսակետից ամենապիտանի հողամասերը ընտրել:

Թղենու հիմնական առանձնահատկությունը, որը պետք է առաջին հերթին հաշվի առնել, դա նրա վերաբերմունքն է դեպի ձմռան շրջանի ցածր ջերմաստիճանները: Թղենին ջերմություն սիրող բույս է, և նրա զոյություն ունեցող սորտերը, այս կամ այն չափով ցրտահարվում են, եթե ջերմաստիճանը անգամ կարճ ժամանակով իջնում է մինչև -16° բայտ C-ի: Այդ ջերմաստիճանի դեպքում ծառերի վնասվելու չափը կախված է տարրեր պատճառներից և առաջին հերթին՝ ծառի բնափայտի հասունությունից, նրա հասակից և վիճակից: Վեղետացիոն շրջանի տեղությունը և ջերմաստիճանների գումարն այս կամ այն ուայնում, որոշում են թղենու պտուղների հասունացման հնարավորությունը: Վերջին հանգամանքն անհրաժեշտ է հաշվի առնել նախաշենային և տափաստանային Ղրիմում թղենու տնկման համար հողամասերի ընտրության ժամանակ: Թղենու վեգետացիոն շրջանի տեղությունը ամենապայմանաւոր սորտերի համար 6 ամիս է, ակախվ ջերմաստիճանների դոմարը մոտ $3,5-4$ հազար աստիճան:

Թղենու ալգու համար հողամաս ընտրելիս շատ կարևոր է հաշվի առնել վայրի ուղեֆը: Պետք է գերադասել հարթ և լայն հովիտները և կամ հարավային և հարավ-արևմտյան $50-100$ -ի լանջերը, որոնք քիչ կտրտված լինեն և հնարավորություն տան հողի մեքենայացված մշակման և նորմալ ոռոգման համար: Նման հողամասերում թղենին սկսում է բարձրանալ ապրիլի շուտ, քան այլ բույսերը և ապրիլի շուտ է հասունացած պտուղներ տալիս, իսկ դա շատ կարևոր է, քանի որ որոշ ուշ հասնող, բայց լավ սորտեր պտուղների հասունացումը ձգձգելու հակում ունեն, որի շնորհիվ նրանց մի մասը չի հասնում հասունանալ մինչև աշնան առաջին ցրտերը և թափվում է:

Ապրիլի թեք լանջերը ($12^{\circ}-15^{\circ}$)-ի կարող են օգտագործվել միայն դարատափման և ոռոգման ջրով լրիվ ապահովելու դեպքում:

Թղենու արմատային սխտեմը խորը չէ, հողի մշտական խանավայում է պահանջում, բայց նա չի սիրում լնացած ջրեր: Այդ պատճառով մոտ ($2-2,5$ մ) դեմնաջրեր ունեցող հողերը պիտանի չեն թղենու ալգու համար: Այս պայմաններում պտուղների որակն այնքան է վատանում, որ նրանք սակավ պիտանի են պատճառը պործաղություն համար:

Տարբեր հողերը շատ են ազդում այդ կուլտուրայի պտուղների սրակի, սորտերի աճման և ընդհանուր արգելանավետության վրա: Թղենու, մանավանդ նրա չորմրգային սորտերի համար, ամենից բարենպաստ են դյուրաթափանց կրա-կավաավաղային, մանրախճաչին հողերը բնական, լավ դրենաժով: Բավարար ոռոգումով ապահովված այս հողերի վրա բարձր որակի պտուղներ են ստացվում, որոնք մեծ քանակությամբ շաքար են պարունակում և վաղ հասունանում են:

Թղենու համար միանպամայն պիտանի են նաև Հարավային Ղրիմի կարմրա-մուգ-շագանակագույն հողերը, որոնք հարուստ են բուսահողով և երկաթի օքսիդով:

Թեթև հերձաքարային հողերում՝ պարարտացման և բավարար ոռոգման պայմանում՝ թղենու պտուղները բարձր որակի են լինում: Մանր կավային հողերում թղենու հասունացումը շատ է ուշանում: Աղյու հողերը պիտանի չեն:

Թղենու ալգու համար ընտրված հողամասը պետք է լրիվ ապահովված լինի ջրով՝ ապրիլ ամսից մինչև օգոստոսը չորսից վեց անգամ ջրելու համար, չհաշված ձմեռային ջրումները: Առանց ջրելու կամ սահմանափակ ոռոգման դեպքում, մակերեսային տրամադյան սխտեմ ունեցող թղենիները կտուժեն երաշից, մասնակիորեն կթափեն տերևները և ցածր ագրանքային սրակի պտուղներ կտան: Հողամասի ամենից ցանկալի ձևը ուղղանկյունին է, որպես ամենահարմարը հողի մեքենայացրած մշակման համար: Բայց քանի որ հողամասերը, հատկապես հարավային ամիս, հաճախ ձորաքանդվող կտրտված տարրեր թեքության լանջեր են լինում, լուրաքանչյուր հողամասի ուղղափոխ որոշվում է լանջերի առկայությամբ, նրանց ուղղությունով, ոռոգման հարմարությունով, մերձատար ճանապարհներով և այլն:

Հողի մշակումից տուաչ հողամասում մի շարք նախապատրաստական աշխատանքներ են կատարում: Եթե հողամասն առաջին անգամն է յուրացվում և անտառով կամ թիփուտով է ծածկված, նախապատրաստական աշխատանքները բարդանում են: Հողամասի սահմանները որոշելուց անմիջապես հետո նրա վրա գանվող ծառերը, թփերը և կոճղերն արմատախիլ են արվում և ապա հավաքվում ու հողամասից դուրս են բերվում: Հետո, հողի մեքենայացրած մշակումը հեշտացնելու համար, րտա հնարավորին, հողամասի հորթնեցում են կատարում՝ լցնելով փոքր փոսերը և ձորակները և փերացնելով առանձին բլրակները: Հողամասի հարթելը թեթևացնում է ծառերի խնամելը հետագայում և նպաստում է նրանց աճեցման համար միակերպ պայմաններ ստեղծելուն:

Եթե հողամասը շարորակ մոլախոտերով է ծածկված (կաթնբեկ, սկզ, արվանտակ և այլն), անհրաժեշտ է նախնական պայքար տանել նրանց ոչնչացման համար՝ հողամասը վարելու և կոճղարմատները փոքրիկով կամ ձեռքով հավաքելու միջոցով: Եթե հողամասերը քիչ թե շատ թեք լանջերի վրա են գտնվում, նրանց դարատափում են: Հայն դարատափեր են պատրաստում և անպատճառ ապահովում ջրով: Այս դեպքում միայն հնարավոր է թղենու կուլտուրան դարտառաված լանջերի վրա:

Հողի մշակումը հարթ վայրերում կատարվում է պլանտածանին գոթաններով՝ 70 սմ խորությամբ: Թեք լանջերի վրա և քարքարոտ վայրերում պլանտածը կատարում են պայթեցման միջոցով, իսկ անհարմար տեղերում և փոքր հողամասերում՝ ձեռքի աշխատանքով: Հողի խորը մշակումը նպաստում է խոնավության մեծ կուտակմանը, փխրեցրած հորիզոնում արմատային սխտեմի լայն տարածմանը և օդի ազատ մուտքին հողի մեջ:

Հողի պլանտածը թղենու համար Ղրթի հարավային ափին պետք է ավարտվի ձմռան սկզբին, ոչ ուշ քան հունվարի 1-ին, որպեսզի տնկիների գարնանային տնկման ժամանակ չըջված հողը կարողանա լրիվ հագեցնալ խոնավությունով և նստել: Աշնանային տնկման դեպքում պլանտածը պետք է ավարտվի գարնանը: Երկար մնացած պլանտածի փխրեցման, այն հարթեցման և աշնանը կամ ձաղ գաղնանը աճած մուխոտերից մաքրելու համար, նայած տեղ-

կիների տնկման ժամանակին, կատարում են հողամասի կրկնափար 18—20 սմ խորությամբ: Եթե վարը աշնանն է կատարված, խոնավությունը հողում պահպանելու համար կատարվում է կրկնակի և եռակի փոցխում տարբեր ուղղություններով:

Եթե թղենու այգին տնկում են նախկինում այլ կուլտուրաների համար պլանտած արած հողամասի վրա, հողի մշակումը սահմանափակվում է մինչև 25 սմ խորության վարով և 1 մետր տրամագիծ ու 70 սմ խորություն ունեցող փոսեր փորելով: Փոսերի փորումը պետք է կատարվի տնկումից ոչ պակաս, քան երեք ամիս առաջ: Տնկումից մեկ ամիս առաջ փոսերը լրիվ լցվում են հողով, այն հաշվով, որպեսզի հողի վերին շերտը փոսի հատակին ընկնի, իսկ ներքին շերտը՝ վերև:

Ոռոգման և ջրատար առուների կառուցումը, ջրմուղ ավազանների և ջրամբարների շինարարությունը կատարում են մինչև տեղիներին տնկելը այգում մշտական տեղերում:

Հողմապաշտպան շերտերը հիմնադրում են տնկիները այգում տնկելուց երկու տարի առաջ: Հողմապաշտպան շերտերի կազմի մեջ մտնող տեսակները և նրանց մշակման եղանակները նույնն են, ինչ և այլ պտղատու այգիներում:

Պլանտածից հետո սկսում են հողամասի տեղաձևումը: Հարթ տեղերում կամ թեթևակի զառիվայր լանջերի վրա (մինչև 10%) քատակուսի տեղաձևում են կիրառում, որի դեպքում շարքերի միջև և շարքերում բույսերի միջև եղած տարածությունները հավասար են լինում: Տեղաձևման այս եղանակը հնարավորություն է տալիս մեքենայացնելու այգու աշխատանքների մեծ մասը, ինչպես՝ կրկնակի, հողի փոցխումը և կուլտիվացումը, պարարտանյութեր բերելը և շաղ տալը, ոռոգման սկիւմների պատրաստումը, պայքարը միտոստոսների դեմ, բերքահավաքը և բերքի տեղափոխումը և այլն:

Թեք լանջերի վրա հորիզոնական տնկում են կիրառում, որը հեշտացնում է ծառերի ջրումը:

Դարատափերի վրա շախմատային տեղաձևում են կատարում, որը լավագույն լուսավորություն է ապահովում ծառերի համար:

Թղենու այգում շարքերի և ծառերի միջև անհրաժեշտ տարածությունը սահմանում են՝ ելնելով սորտի առանձնահատկություններից և պտուղների օգտագործման ձևերից: Եթե գցվում է շոր-

մրգային սորտերի այգի, նպատակ ունենալով օգտագործելու պտուղների բերքը չորացման համար, աճեցվում են բարձր բուն և մեծ, փուլած պսակ ունեցող ծառեր: Այս դեպքերում շտրպերի միջև և շարքերի ներսում՝ բույսերի միջև թողնում են 8×8 մ տարածություն: Ծառերի միջև թողնված աղպյուտի տարածությունները բարենպաստ պայմաններ են ստեղծում թղենու արմատային սխտեմի ազատ տարածման համար: Լույսի առատությունը և օդի ազատ մուտքը ծառերի պսակների մեջ անհրաժեշտ պայման են պտուղների լավ և վաղ հասունացման և չորացման համար: Ծառերի միջև նշված տարածությունները պահպանելու, ինչպես նաև հողը լավ մշակելու և ժամանակին ոռոգելու դեպքում միայն կարելի է ստանալ չորամրգային բարձրորակ պտուղներ:

Պտուղները կոնսերվացրած և թարմ վիճակում օգտագործելու համար թղենին աճեցնում են ցածրաբուն կամ թփային ձևով, որը հարմար է թարմ պտուղները քաղելու համար: Պսակի աղբյուրի ցածր ձևը պահպանվում է ամեն օտրի հասուկ էտի միջոցով: Նրման դեպքերում ծառերի մեջ շարքում թողնում են 6 մ տարածություն, իսկ շարքերի միջև 6—8 մ՝ նայած պսակի փուլածությունը, որը բնորոշ է այս կամ այն սորտի համար:

Թղենու և ձիթենու խառը տնկարկներում, որտեղ վերջինս չիմնական կուլտուրա է, իսկ թղենին՝ միջանկյալ, շարքերի մեջ թողնում են 10 մ տարածություն, իսկ հիմնական և միջանկյալ կուլտուրաների ծառերի մեջ՝ 5—6 մ: Զուտ թղենու տնկարկների մեկ հեկտարի վրա՝ 8×8 մ հեռավորության դեպքում տնկում են 155 ծառ, իսկ 6×6 մ հեռավորության դեպքում՝ 280 ծառ: Զիթենու հետ խառն տնկարկներում մեկ հեկտարի վրա տնկում են թղենու 83-ից մինչև 100 ծառ:

Նախալեռնային և տափաստանային ռալոններում, որտեղ ծառերի հասուկ ձևավորում է կիրառվում (կողոններ, փուլող ձևեր և այլն), իսկ ձմեռը թփերը տարբեր ձևերով ծածկում են, ծառերի և շարքերի միջև տարածությունը թողնում են 3×4 մ կամ 4×5 մ՝ նայած ծառերի աճման մի շարք պայմանների: Նման տեղաձևման դեպքում մեկ հեկտարի վրա կառավարվի 500-ից մինչև 834 թղենի:

Ց Ն Կ ՈՒ Մ Ը

Շողամոսի տեղաձևումից հետո ծառերի տնկման համար պլանտացիայի վրա սկսում են փոսերի փորը՝ 50 սմ լայնությամբ և 40 սմ խորությամբ: Փոսերը փորում են տնկումից անմիջապես առաջ:

Ծառերի տնկումը կատարում են սորտերը աչգում դասավորելու համար նախօրոք կազմված պլանով: Այսպես, չորամրգային սորտերի տնկման ժամանակ տնհրաժեշտ է ամեն մի սորտը տրնկել տունձին մասսիվով՝ պայմանով, որ յուրաքանչյուր մասսիվում տնկատեճառ փոշոտիչ սորտեր լինեն:

Նրկու բերք ախղ սորտերը (Կազստա, Կրիմսկի շտրնի և այլն), իրպես առաջին բերքի լրացուցիչ պահպանում պահանջող սորտեր, անհրաժեշտ է տնկել միայն երկրորդ բերք տվող սորտերից առանձին (օրինակ՝ Ֆիլոնտովի, Ֆինիկովի, Աղբիտաիչսկի և այլն):

Փոշոտիչ-սորտերի ծառերը պետք է համաշափ կերպով տրնկվեն ուտելու սորտերի միջև՝ այն հաշվով, որ 100 ծառին 5—6 փոշոտիչ ընկնի:

Հարավային Ղրիմում թղենու տնկման լավագույն ժամանակը աշունն է, բայց ոչ ուշ, քան նոյեմբերի կեսերը, տեղաթափից անմիջապես հետո և ցուրտ եղանակները սկսվելուց շատ առաջ: Տնկված ծառերն աշնանից նոր արմատներ են տալիս, որոնք նրպաստում են տնկիների լավ կաշիւուն: Ձմեռվա, թեպետև տարօրերին, տնկում չպետք է կատարել, քանի որ սառը հողի մեջ տեղավորած արմատները չեն վերսկսում իրենց աճումը, և բույսերը չորանում են:

Ղրիմի նախալեռնային և տափաստանային մասերում տրնկումը կատարում են դարնանը՝ նայած տաք եղանակները սկսվելու ժամկետներին: Տնկումը պետք է ավարտվի մինչև ապրիլի 1-ը: Երբեմն ձգձգված ձմռան կառակցությամբ, այդ ժամկետը երկուրացվում է մինչև ապրիլի 15-ը:

Թղենին տնկում են միամյա հասակում: Նրա արմատներն առաջ չորանում են, ուտտի անհրաժեշտ է հետևել, որ նրանք պաշտպանված լինեն արևից և քամուց: Տնկելուց առաջ հեռացնում են տնկիի հիվանդ արմատները, կողքիները կտրատում են, եթե նրանց երկարությունը 25—30 սմ-ից ավելի է լինում: Բույնը կար-

հայցնում են այն դեպքում միայն, եթե նրա երկարությունը 90 սմ-ից ավելի է:

Թեպետ թզենու տնկիները սովորաբար կտրոնային ծագում ունեն և փաստորեն արմատավիղ չունեն, այնուամենայնիվ նրանք շատ պահանջկոտ են տնկման խորության նկատմամբ: Խոր տընկումը, ինչպես և ոչ խորը, շատ հնչիլ աղբեցություն է թողնում տնկիների կաշտավանդության և նրանց հետագա աճման վրա:

Թզենու տնկին պետք է տնկել այնպիսի խորությամբ, որպեսզի տնկնավերին արմատները գտնվեն հողի մակերեսի մոտ, իսկ ավելի խոր արմատները, որոնք սովորաբար տեղավորված են կրտսնի կրոնկի մոտ, պետք է լինեն խոր շերտում, 20—25 սմ-ի վրա:

Տնկումից հետո հողը տնկիի շուրջը պնդացնում են և ջրում: Հետո ծառարնիկի շուրջը չոր հողով թեթևակի բուկից են կատարում:

ՊՍԱԿԻ ՉԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԷՏԸ

Թզենին տնկում են միաբուն միամյա տնկիներով: Ձևավորումը կատարում են աչգում մշտական տեղերում:

Պտուղների շրաքման համար նախատեսված թզենու կուտուրայի դեպքում բարձրություն ծառեր են աճեցնում: Կոնսերվացման և թարմ միճակում օգտագործելու համար ծառերը ձևավորում են ցածրություն կամ կիսաթփայլին ձևով: Բարձրություն ծառեր ձևավորելիս, միամյա տնկիները էտում են 90 սմ բարձրությամբ՝ այն նաշվով, որ ընդ բարձրությունը 60 սմ-ից պակաս չլինի: Աճած կողքի ընձյուղներից ընտրում են իրարից 10—15 սմ հեռավորության վրա գտնվող տարրեր կողմեր ուղղված 3—4 ամենաուժեղ ընձյուղները: Մնացած բոլոր ընձյուղները հիմքից կտրում են օղակաձև: Աճման առաջին տարվա սկզբին տնկիները հաճախ բողբոջներից ընձյուղներ են զարգացնում իրենց հիմքի վրա: Այս ընձյուղներն անհրաժեշտ է հեռացնել առաջին իսկ օրերին՝ հիմքից կտրելով օղակաձև, քանի որ հակառակ դեպքում նրանք ավելի արագ կզարգանան, քան վերինները: Հետևանքն այն կլինի, որ պսակը կկազմվի թույլ ընձյուղներից, իսկ բնի հիմքի մոտ բազմաթիվ մեծ, գանգաղ փակվող վերքեր կառաջանան: Տարվա վերջին տերևների թափվելուց հետո կատարում են կողքի ճյուղերի առաջին էտը: Եթե ծառն ուժեղ աճել և հաստացել է, կողքի ընձյուղները

թույլ են էտում՝ թողնելով նրանց մինչև 50—60 սմ երկարությամբ: Իսկ եթե կողքի ընձյուղները բարակ են և թույլ, կատարվում է ավելի ուժեղ էտ՝ թողնելով 15—25 սմ երկարությամբ: Երկրորդ սեզոնի սկզբին (մայիսին) կողքի ճյուղերը սկսում են ծածկվել երկրորդ կարգի ընձյուղներով: Վերջիններից ընտրում են լավագույնները, որոնք տարբեր կողմեր են ուղղված, 2—3 ընձյուղ յուրաքանչյուր ճյուղի վրա: Մնացածները կտրում են սուր դանակով: Թողնված և լրացուցիչ կերպով աճած ընձյուղներից տարվա վերջին ընտրում են լավագույնները՝ ամենից ուժեղները և կանոնապես դասավորվածները, մնացածները հեռացվում են: Եթե չափազանց երկար ավելի քան 50 սմ՝ ընձյուղներ են աճում, այսպիսիները էտում են մինչև իշված երկարությունը:

Պտուղների շրաքման համար մշակվող թզենիների հետագա տարիների էտը հանգում է ավելորդ, իրար հյուսվող ճյուղերի հեռացմանը, պսակի աճումը թեթևակի կարգավորելուն և չափազանց երկար ընձյուղների շատ թույլ կարճացմանը:

Ճիշտ խնամքի դեպքում սովորաբար ծառերն իրենց կյանքի երրորդ տարվանից սկսում են շափավոր երկարության ընձյուղներ տալ, որոնք ապահովում են լավորակ պտուղների բարձր բերքի ստացումը և ավելի վաղ ու միահամուռ հասունացումը:

Ընձյուղների չափավոր ուժ պետք է համարել տարեկան այն սմը, որը միջին հաշվով հասնում է ոչ պակաս քան 25—30 սմ և ոչ ավելի քան 40 սմ երկարության:

Չափավոր ուժի աճի ժամանակ էտը գրեթե ավելորդ է դառնում:

Ցածրություն թզենու պսակի ձևավորումը հեանյալ կերպ է կատարվում: Միամյա տնկին աչգում մշտական տեղում տնկելուց հետո այն էտում են 50 սմ երկարության վրա: Աճած կողքի ընձյուղներից թողնում են 4—5 հիմնականները, մնացածները հեռացնում են: Ընձյուղները կտրում են մինչև 40 սմ երկարությամբ: Կենտրոնական ընձյուղը բոլորովին հեռացնում են: Հաջորդ տարվա աշնանը երկրորդ կարգի ճյուղերից ընտրում են 2—3-ը յուրաքանչյուր ճյուղի վրա, մյուսները հիմքից կտրում են օղակաձև: Թողնված ընձյուղները կտրում են 20—25 սմ-ի վրա: Հետագայում ուժեղ էտ են կատարում, որի նպատակն է, գլխավորապես, պսակի իջեցումը:

Կալիֆերնա սորտի տանձաձյու թղենին, որը ձևավորված է 60 սմ ծառերով:

Թփի ձևավորման համար հետևյալ կերպ են վարվում: Ինչպես արդեն ասվեց, թղենու տնկիները աճման առաջին տարին հիմքի մոտ մի քանի ընձյուղ են առաջացնում: Այս ընձյուղներից ընտրում են երեք ամենից ավելի ուժեղները՝ թփի կմախքը ստեղծելու համար: Այդ երեք վրա հիմնադրվում են երկրորդ և երրորդ կարգի ճյուղերը: Պսակը խտացնող բոլոր ավելորդ ճյուղերը հեռացնում են:

Միջինասիական ռեսուրսիկանների ավելի ցուրտ ուշնայներում գործնականում կիրառվում է գլխավորապես թղենու թիալին ձևով ձմռան համար այն կտացնելով և հողով ծածկելով:

Սակայն թղենու ձևավորման այս եղանակի հետ միասին անհրաժեշտ է Ղրիմի առանձին ուշնայներում, որոնք աչքի են ընկնում հողա-կլիմայական մեծ բազմազանությամբ, փորձարկել նաև այլ ձևավորումներ՝ գետնատարած ծառեր, ցածրաբուն կորդոններ և այլն: Թղենու արդյունաբերական կուլտուրան Ղրիմի նախալեռնային և տափաստանային ուշնայներում նոր է և ձևավորման ամենաէֆեկտիվ եղանակների մշակումը անհետաձգելի գործ է, որը կարելի է արագ լուծել հողա-կլիմայական տարբեր պայմաններում:

Հասնայական փորձեր ղեկելու միջոցով, այս աշխատանքի մեջ տերգրավելով փորձառար-միշտորինականներին: Թղենու թփի գետնատարած ձևը կարելի է ստանալ հետևյալ կերպ: Միամյա տընդին տնկում են թեք պեպի հարավային կողմը (40° — 50° -ի անկյունով): Երբ տնկին կսկսի աճել, իսկ արմատային սխտեմը լավ կարմատավարի հողի մեջ, այն ղգուշովյամբ կտացնում են գետնին և ամրացնում: Ամռան սկզբին այդ ընձյուղի բույրոջներից տարբերովի կողքի ընձյուղներ են աճում: Ամենից ուժեղ ընձյուղները տարբեր կողմեր են տանում և թևքում գետնին: Ավելորդ ընձյուղները նախապես հիմքից կտրում են օղակաձև:

Երկրորդ տարին կմախքային կողքի ճյուղերի վրա ընտրում են երկրորդ կարգի ընձյուղներ, 2—3 հատ չորսորտնշուր ճյուղի վրա, իսկ մնացածները հեռացնում են ամառվա ընթացքում:

Թղենու գետնատարած ձևը կարելի է ստեղծել նաև այլ եղանակով: Միամյա տնկին տնկում են այգում, էտում են 25—35 սմ-ի վրա. կողքի բույրոջներից աճած ընձյուղներից ընտրում են ամենաուժեղներին, ուժեղները (2—3 հատ) և աճումն ավարտելուց հետո թեքում են գետնին տարբեր ուղղությամբ: Բնի վերևի մասը էտում են, վերքին մոմախառն ձյուղ են քսում: Կողքի ընձյուղները հետ նույնպես են վարվում, ինչպես և առաջին դեպքում: Թուփը սարքած և կերպարանք է ընդունում: Հետագա տարիներին պսակի խնամքը կարող է տարբեր լինել: Այնուհետ, ուր գետնատարած թուփը ձմռան համար հատուկ ծածկույթի կարիք չի զգում, պսակի վրա կարող է հանգել թփի նորարացմանը, հոռաշվերի հեռացմանը և պսակի պարբերական իջեցմանը ստորսղացս կողքի ընձյուղների վրա: Իսկ այնուհետ, ուր թղենու թփերը ձմռան շրջանի համար ծածկույթի տակ կանգնեն, անհրաժեշտ է նաև կատարել վեր բարձրացող ճյուղերի ուժեղ էտ (մինչև 20 սմ):

Ցածրաբուն կորդոնները ձևավորվում են հետևյալ կերպ: Դեպի արավային կողմը թեք տնկված տնկին կտացնում և ամրացնում են գետնին: Կորդոնի երկրորդ թեք ձևավորելու, ամենաներքի, նոր աճած ճյուղը դարձնում են դեպի հակադիր հյուսիսային կողմը և նույնպես ամրացնում գետնին: Երկթևանի կորդոնի հիմնադրման համար կարելի է տնկարանում նախապես մեկի փոխարեն երկու ընձյուղ թողնել և այն ժամանակ կորդոնի ձևավորման համար այգում միանգամից երկու թև են հիմնադրվում: Աճած կողքի

ընծյուղներից ընտրում են 2—4 ամենաուժեղ և լավ դասավորված-
ները, մնացածները նախապես հեռացնում են: Աճած ընծյուղներն
աշնանը փտում են 20—25 սմ-ով: Հաղորդիչը շնչեղում, այլ նորից
ամրացնում են գետնին: Աճած հաղորդիչի վրա ամեն տարի նոր
պսակ են հիմնադրում: Հաջորդ տարվա սեզոնի ընթացքում էտված
կողքի ընծյուղների վրա աճում են երկրորդ կարգի ճյուղերը, ո-
րոնցից երկուական լավագույնները թողնում են, մնացածները հե-
ռացնում: Աշնանը երկրորդ կարգի ճյուղերը կտրում են մինչև 25
սմ, իսկ իրար հետ հյուսվողները՝ բոլորովին հեռացնում: Հետագա-
յում աճող կողքի ընծյուղները, որոնք սեզոնի ընթացքում մեծ
բերք են տալիս, աշնանը կարճացվում են մինչև 25 սմ: Բացի այդ,
պարտադիր կարգով կատարում են պսակի իջեցում և նրա նորա-
յում՝ առաջին կամ երկրորդ կարգի ճյուղերի վերին մասերի հե-
ռացման միջոցով և հին, պտղաբերությունը ավարտած ճյուղերը
նորերով փոխարինելով:

Հաղորդիչը թողնում են մինչև նրա հանդիպումը հարևան կոր-
դոնի հաղորդիչի հետ, որից հետո նա էս կտրում են: Կորդոնի մեկ
կամ երկու թևերի ոչնչացման դեպքում, վերջիններս փոխարինում
են արմատավղից աճած նոր ընծյուղներով:

Էտը կատարում են աշնանը տերևաթափից հետո՝ կամ վաղ
դարձանը, մինչև տաք արևոտ օրերի սկսվելը և բողբոջների ու-
շելը: Բոլոր կտրվածքները պետք է հարթ լինեն և աչքու ճշովով
քսված, հակառակ դեպքում նրանք չեն առողջւոնում և նպաստում
են սնկային հիվանդությունների և վնասատուների զարգացմանը
ծառերի վրա:

Թզենու սորտերը իրարից խիստ տարբերվում են իրենց պսակի
ձևով: Բացի այդ, ինչպես հայտնի է, սորտերի մի մասը երկու
բերք է տալիս, որոնցից մեկը ձմեռում է որպես քնած բողբոջներ
միամյա ընծյուղների մեծ մասի ծալքերին: Սորտերի մյուս խում-
բը, թեպետև ունի հատ ու կենտ ձմեռող բողբոջներ, բայց սովորա-
բար պտուղ չի տալիս: Այս կապակցությամբ էլ թզենու սորտերը
սորտերի էտի բնույթը իր առանձնահատկություններն ունի:

Թզենու բոլոր սորտերը ըստ նրանց պսակի ձևի, սխեմատիկ
կերպով կարելի է բաժանել հետևյալ խմբերի.

1. Ուժեղ պսակ և հաստ, ուղղաձիգ, քիչ ճյուղավորված ըն-
ծյուղներ ունեցող սորտեր (Կալիմիրնա, Ժյուլտի օպիլիտել):

2. Ուժեղ փոված պսակ և բավական ճյուղավորված հաստ
ընծյուղներ ունեցող սորտեր (Ադրիատիչևսկի, Կազոտոս):

3. Կլորավուն կախված պսակ և սակավ ճյուղավորված ըն-
ծյուղներ ունեցող սորտեր, որոնք հասակն առնելով կախ են ընկ-
նում (Իյուզևի, Դալմատսկի):

4. Կլորավուն, կախ բնկնող պսակներ ունեցող սորտեր բա-
րակ ընծյուղներով և մեծ քանակությամբ ճյուղավորումներով
(Կրիմսկի չյորնի):

Առաջին խմբի, Կալիմիրնայի տիպի սորտի էտը սովորաբար
սահմանափակվում է ավելորդ և հիվանդոտ ընծյուղների և ճյուղե-
րի նորացումով:

Եթե ծառը կողքի քիչ ընծյուղներ է տալիս, սրը ոչ ճիշտ
ձևավորման կամ ծառի նկատմամբ վատ խնամքի արդյունք է,
ճյուղավորումներն առաջանում են աճման պագաթնային բողբոջ-
կտրելով կամ ընծյուղի փոքր մասը էտելով: Ուժեղ էտը անթույ-
լատրելի է, քանի որ նա քնած բողբոջներից ավելորդ ընծյուղներ է
առաջացնում, պսակը խտանում է, իսկ ընծյուղները զարգանում են
բարակ, վստորակ պտուղներով կամ բոլորովին առանց պտուղ-
ների: Այս անխորհուրդ ընծյուղների մի մասի հեռացման հետևան-
քով, ճյուղերի վրա շատ դժվար փախվող վերքեր են առաջանում:

Հաճախ պսակի ոչ ճիշտ ձևավորման հետևանքով ծառի հիմ-
նական ճյուղերը շատ են ձգվում և միայն նրանց ծալքերին են
ճյուղավորված ընծյուղներ լինում: Ամառը, տերևների և պտուղնե-
րի ծանրության ներքո, այս ճյուղերը կորանում են՝ մերկացնելով
բնի կենտրոնական մասը և ճյուղերի հիմքը, որի հետևանքով հա-
ճախ արևի այրվածքներ են նկատվում: Նման պսակներն անհրա-
ժեշտ է շտկել՝ իջեցնելով նրանց դեպի ներքի ընծյուղները:

Փոշռաիչ ծառերի էտը ձևավորման առաջին խակ օրվանից
նպատակ ունի ցածրաբուն փոված ծառերի ստեղծումը, որոնք
հարմար են պտուղները քաղելու համար: Հետագայում այս ծա-
ռերի վրա թույլատրելի են միայն նորացումը և հիվանդոտ ճյուղե-
րի հեռացումը, որովհետև ամբողջ տարվա ընթացքում նրանց վրա
ձևավորվում և հասունանում են պտղաբույլերը, որոնց մեջ բնա-
կություն են հաստատում թզենու փոշոտիչ-միջատները՝ բնատո-
քազները:

Աղբրիատիչների և Կաղստա սորտերի էտը կայանում է ճյուղերի նորարացման և հոռաշիվների հեռացման մեջ:

Եթե Կաղստա կամ Աղբրիատիչների սորտերը մշակում են քաժրաբուն ձևով, շատ խիստ էտ է կատարվում: Երկար ընձյուղներն ամեն տարի էտում են նրանց երկարության 1/3-ի չափով՝ անպայման վերացնելով բոլոր խիտ դասավորված ճյուղերը: Երբ ծառը չափավոր երկարության շատ կողքի ընձյուղներ ունի, որոնք ճյուղերի վրա դասավորված են ոչ թե կիսված, այլ իրարից բնական կողմի հեռավորության վրա, նպատակահարմար է էտը կատարել ոչ թե կողքի բողբոջի, այլ ստորագետ, լավ զարգացած ընձյուղի հաշվով: Այսպիսի էտով կարելի է հասնել պսակի ավելի անհիմնական կողմին խեցմանը և նորարացմանը, քան թե ընձյուղները մեկ երրորդով կարճացնելու դեպքում: Բայց այդ, այսպիսի էտի դեպքում որահայանվում է առաջին բերքի պտուղների մի մասը:

Ղրիմի պայմաններում չի հանձնարարվում կատարել 15—20 սմ երկարությամբ շափաղանց ուժեղ էտ՝ թարմ պտուղների քաղումը հեշտացնելու համար, որովհետև նա հանգում է պտուղների հասունացման ժամկետների երկարաձգմանը, որի հետևանքով մինչև ցրտերն ընկնելը նրանք չեն հասունանում: Բացի այդ, ուժեղ էտից հետո շափաղանց երկար ընձյուղների վրա աճած պտուղները զգալի չափով ավելի վատ որակի են լինում:

Իշուկի, Դալմատիկի և այլ տիպի պսակներ ունեցող սորտերի մեջ, որոնց ընձյուղները նվազ ուժեղ են, բայց առավել երկար, բարակ և քիչ ճյուղավորված, անհրաժեշտ է կիրառել միամյա, իսկ երբեմն նաև երկամյա և եռամյա ընձյուղների կարճացում: Բայց վերջինս պետք է կատարել ոչ թե ամեն տարի, այլ 3—4 տարին մեկ և ավելի սախով՝ նայած ընձյուղների մերկացմանը, և ոչ բոլորի վրա միևնույն ժամանակ: Վերոհիշյալ սորտերը տալիս են շատ վաղահաս, խոշոր և համեղ պտուղների առաջին մեծ բերքը: Էտը զրկում է ծառը այդ բերքից: Այդ պատճառով յուրաքանչյուր այդպիսի ծառի էտի ընդլայնում և անհրաժեշտությունը սահմանվում է առանձին:

Այս տիպի այն սորտերը, որոնք առաջին բերքի նվազ արժեքավոր պտուղներ են տալիս, անհրաժեշտ է էտել ամեն տարի: Այսպիսի էտած ծառերից ստացվող պտուղների երկրորդ բերքը սովորաբար շատ մեծ է լինում:

Կլախ ընկնող, ճկուն ու բարակ, բայց քաղական խիտ ճյուղավորված ընձյուղներ ունեցող սորտերը էտում են ներքին բողբոջների վրա՝ նպատակ ունենալով բորձրացնել պսակը: Բոլոր Կլախ ընկնող ճյուղերը, որոնք խանգարում են հողի մշակմանը, անպատճառ հեռացվում են:

Պսակը նորարացնելու և խեցնելու, ինչպես նաև բնիկ և ընձյուղների ավելի մեծ հզորություն տալու նպատակով, կատարում են մեկ և երկու տարեկան կենտրոնական հաղորդիչ ընձյուղների էտը ստորագետ ներքին կողքի ընձյուղների վրայով՝ թողնելով 2—3-ական ընձյուղ հիմնական ճյուղի վրա: Այն դեպքերում, երբ ընձյուղները խճովված են կամ օդակաձև դասավորված, հիմքից կտրում են ավելորդ կողքի ընձյուղների մի մասը՝ այն հաշվով, որ մեկ ընձյուղը մյուսից գտնվի 15—20 սմ-ից ոչ ավելի մոտ:

Վնասված բուն և ճյուղեր ունեցող ծառերը սովորաբար արագ մահանում են, բայց եթե արմատային սիստեմը կենդանի է մնում, անհրաժեշտ է ծառը երիտասարդացնել մինչև նրա կենդանի մասը և կամ սղոցել մինչև հին արմատը:

Բոլոր կտրվածքները բնիկի վրա պետք է միանգամայն ուղորդվեն և ծածկվեն այգու ճյուղով: Աճող ընձյուղներից ավելորդները անհրաժեշտ է հեռացնել, իսկ մնացածները էտել՝ կողքի ընձյուղների աճում առաջացնելու համար:

Ամբողջ բունը անջատելիս, սրմատից շատ մացառային ընձյուղներ են աճում, որոնցից մեկը՝ ամենատեղը պետք է ընտրել, իսկ մնացածները կտրել: Այս ընձյուղը անհրաժեշտ է ձևավորել միամյա տնկիի ձևավորման եղանակով:

Կարելի է նույնպես թողնել երեք-չորս ընձյուղ և նրանց ձևավորել սրպես թուփ:

Բոլոր մացառային ընձյուղները, որոնք աճում են ծառարնի մոտ, անհրաժեշտ է ամսական ընթացքում մի քանի անգամ հեռացնել: Ծառերի երկտասարդացման, ինչպես նաև ուժեղ էտի ժամանակ, դժադր կամ ազդուական հանքային պարարտանյութ մուցնելը պարտադիր է:

ԱՅԳՈՒ ԽՆԱՄՔԸ

Երկրապարտ թզենու խնամքը շատ քիչ է տարբերվում ալլադառու տեսակների խնամքից:

Ամեն տարի կատարվում է հողի վար մինչև 18—20 սմ խոտ թափումը՝ հետագա փոքրացումով դարձնելով ամրաններին: Վարը սկսվում է նոյեմբերից և վերջանում ոչ ուշ քան դեկտեմբերի վերջը:

Գարնան և ամառն ընթացքում անհրաժեշտ է 4—6 անգամ հողը փխրեցնել՝ հեռացնելով բոլոր մուխոտները: Յուրաքանչյուր ջրամիջ կամ ուժեղ անձրևից հետո հողի մակերեսային կեղևի փխրեցնելը՝ խոնավությունը պահպանելու համար պարտադիր է:

Թզենու լավագույն չորացրած պտուղները ստացվում են Յալաայի և Ալաշտայի ռայոնների այգիներում, որտեղ ստացման ջրի սահմանափակումները թույլ չեն տալիս, որ այգում եղած միջաշարերը (սուաչին 4—5 տարուց հետո) օգտագործվեն միջակա կուլտուրաների կամ բազմամյա խոտերի համար:

Բացի այդ, չորմրդային թզենու այգիներում հողը պետք է մաքուր լինի, առանց քարերի, տերևների և մուխոտների, քանի որ չորացման համար ցամաքեցրած պտուղները սովորաբար բաղում են ոչ միայն ծառերից, այլ դրանի չափով նախքան էն նաև հողի երեսից:

Այդ պատճառով այգալուի այգիներում հողը պետք է սև ցեխի վիճակում պահել, բայց քանի որ վերջինս երկար ժամանակվա բնականորեն բացասաբար է ազդում հողի ստրուկտուրային և նրա ֆիզիկո-քիմիական կազմի վրա, պետք է պարբերաբար օրգանական և հանքային պարարտանյութեր մտցնել:

Որպես միջակա կուլտուրաներ առաջին շորս տարիների ընթացքում թզենու այգու միջշարային տարածություններում կարելի է անկել ելակ կամ բանջարանոցային բույսեր: Հողի աշտան կրկնահերկի ժամանակ հիմնական և միջադա կուլտուրաների (հլակի) տնկումից առաջ հողի մեջ մտցնում են 30—40 տոննա դոմալը մեկ հեկտարին: 1—2 տարուց հետո նույնն անում են երկրորդ անգամ: Չորրորդ տարին, աշնանը խաղը վարելուց և այն ծածկող կուլտուրաներով փոխարինելուց առաջ, կոմպոսիցիան պարարտացում են կիրառում հետևյալ հաշվով՝ 20 տոննա գոմալը, 300—400 կգ սուպերֆոսֆատ և 75 կգ կալիումա-

կան աղ մեկ հեկտարին: Ծածկող կուլտուրաների ցանքը այն որպես կանաչ պարարտացում օգտագործելու նպատակով կատարվում է աշնանը այգու միջշարային տարածություններում և կանաչ մասսան վարելով դարձնելով, տարիներ: Գարնան վարի ժամանակ մացվում է ամոնիում-սուլֆատ 300 կգ չափով մեկ հեկտարին: Ամառվա ընթացքում հողը պահվում է սև ցեխի վիճակում:

Ըստ եղած տվյալների, թզենին դրական կերպով է արձագանքում ազոտական պարարտացմանը՝ ավելացնելով բերքը և բարելավելով պտուղների որակը: Այդ կապակցությամբ ամենից հոգատակահարմար պետք է համարել հողի աշնանային օրգանական պարարտացումը և կամ թե չէ դարձանայինը՝ հեշտ չորացվող ամոնիում-սուլֆատի ձևով: Այդ պարարտանյութերը հատկապես անհրաժեշտ է մտցնել հերձաքարային ազգատ հողերում:

Ջրումով լրիվ կերպով ապահովված այգիներում հողի պահպանումը թզենու այգում ոչնչով չի տարբերվում սովորական պտղատու այգու հողի պահպանումից: Բազմամյա բույսերի խոտնուրդի շերտացանքը, որ հերթագայվում է սև ցեխի հետ, նաև չորացման շուրջ տարի համապատասխան քանակի օրգանական և հանքային պարարտանյութերի կիրառումը՝ հողը հարստացնելով և նրա ստրուկտուրան բարելավելով, դրանի չափով բարձրացնում են թզենու արդյունավետությունը:

ՈՌՈՂՈՒՄԸ

Թզենու հաջող կուլտուրայի համար պահանջվում է հողի ժամանակին և լրիվ ոռոգում:

Թզենու արմատային սխտեմը մեծ մասամբ տեղավորված է հողի վերին հորիզոններում: Հողի տննշան չորացումն անգամ բացասաբար է ազդում թզենու վրա. տերևները սկսում են դեղնել և թափվել, պտուղները վատ են աճում, չեն լցվում, հասնելու ժամանակ հաճախ ճաքճքում են, կոշտ մաշկ են ունենում և դրեթե չեն տալիս: Այդ պատճառով թզենու ոռոգումը ամբողջ սեզոնի ընթացքում, մարտից մինչև օգոստոսի սկիզբը, մասնավորապես տարիներին, անհրաժեշտ է որքան կարելի է հաճախ կատարել:

Գարնան և ամառն ընթացքում, միամյա բնձյուղների լավ սեր (30—40 սմ երկարությամբ) և լավ պտղաբերությունն ապահովելու համար, անհրաժեշտ է ոչ պակաս քան չորսից-վեց ջրում կու-

տարել: Առաջին մեծ ջրումը կատարում են ձմռան ամիսների ընթացքում՝ այդ նպատակի համար օդատարածելով բոլոր հեղեղաջրերը: Մնացած 4—5 ջրումները կատարում են դարձանը (մարտին, ապրիլին) և ամռանը (մայիսին, հունիսին, հուլիսին):

Ջրումը պետք է դադարեցվի օդատուսի սկզբին, երկրորդ և երրորդ պտուղների հասունացումից մոտ մեկ շաբաթ առաջ: Եվ ջրումը ուղացվի, և թզենիները ջրվին հասունացումից անմիջապես առաջ, պտուղները ավելորդ խոնավությունից շատ կճաքճքեն, կփռեն և չորացման ու կոնսերվացման համար պիտանի չեն լինի: Այսպիսով, ջրումը, որն այնքան անհրաժեշտ է թզենու նորմալ պտղաբերության համար, եթե այն կիրառվում է անժամանակ և անփութորեն, վնասակար միջոցառում է դառնում, որը կործանում է բերքը: Հունիսին ուտգելիս պետք է հաշվի առնել առաջին բերքի հասունացման ժամանակը և այնպես կարգավորել ջրումը, որպեսզի նա նույնպես կատարվի հասունացումից մեկ շաբաթ առաջ:

Թզենու այգու ոռոգման ամենից պարզ և միևնույն ժամանակ էֆեկտիվ եղանակը ակոսներով ջրելն է, բացառությամբ տնկման առաջին տարուց, երբ ծառերի ջրումը նպատակահարմար է անցկացնել թասերով: Եթե այգում միջշարքային կուլտուրաներ չկան, առաջին տարին շաբաթ երկու կողմերից մեկական սկոս են անցկացնում՝ ավելացնելով նրանց քանակը ծառերի աճի և հողում նրանց արմատային սխառմաների միակցմանը զուգընթաց:

Պտղաբերող այգում սե ցելում ջրելու չորս-հինգ ակոսներ են անցկացնում՝ իրարից 1—1,5 մ հեռավորությամբ: Ակոսները պետք է լայն և բավականաչափ խոր լինեն, որպեսզի ջուրը նրանց միջից դուրս չհոսի: Հանքերի վրա նրանք պետք է լինեն շատ փոքր լիթրվությամբ, որպեսզի ջուրը դանդաղ հոսի նրանց միջով: Միջշարքային կուլտուրային՝ ելակի առկայության դեպքում առաջին չորս տարիներում, բայց երկրորդ ծառերը կից ակոսներով ջրելուց, կատարվում է նաև ելակի ջրում՝ նրա շաբաթների միջով անցկացված ակոսներով:

Ակոսներով ջուրը բաց են թողնում այնպիսի քանակությամբ, որ հողը ներծծվի ոչ պակաս քան 90—100 սմ խորությամբ, որից հետո ակոսները ծածկվում են, իսկ հողը փխրեցվում է:

Ղրթի նախալեռնային և տափաստանային ուսյուններում, որտեղ ձմեռը թզենին ցրտահարվում է, անհրաժեշտ է ձմռան համար նրա թվերը թաղել: Այն եղանակը, որով օգտվում են Միջին Ասիայի կուլտուրիկները թզենին ցրտահարությունից պաշտպանելու նպատակով, հետևյալն է: Թզենու թիկերը կոպցնում են շաբաթ ուղղությամբ և դադարվել հողով ծածկում: Ամբողջ ծառը փաթաթում են ծղնոտով կամ այլ նյութով, իսկ հետո նույնպես ծածկում են հողի 20 սմ շերտով:

Թվերի թաղումը կատարվում է նոյեմբերի սկզբին, մինչև ցրտերն սկսվելը, իսկ բացելը՝ սառնամանիքները վերջանալուց հետո (մարտին):

Կորոզները թաղելու դեպքում վերջիններս նույնպես ծղնոտով են ծածկում, ապա վրան խոփվ են գցում և վերևից հող ածում այն հաշվով, որպեսզի բոլոր էտած բնձյուղները ծածկված լինեն:

ԹԶԵՆՈՒ ԽԱՂԱՎԱՆ ԵՎ ՊՏՂԱԲԵՐՈՒՄԸ ԱՌԱՆՋԱՀԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ի տարբերություն այլ պտղատու տեսակների (խնձորենի, տառնենի, սալորենի, ծիրանենի և այլն) թզենին ծաղկման և պտղաբերման մի շարք առանձնահատկություններ ունի, որոնք հատուկ են միայն այդ կուլտուրային:

Հիմնական տարբերությունները հետևյալներն են.

1. Թզենին տալիս է ուսովող պտուղների երկու հաջորդական բերք մեկ սեզոնում:

2. Պտուղները զարգանում և հասունանում են նախորդ և ընթացիկ տարվա բնձյուղների վրա:

3. Սորոտերի հիմնական մասսան պտուղների մեծ բերք է տալիս ինչպես փոշոտման առկայություն դեպքում, նույնպես և առանց փոշոտման: Տնտեսապես արժեքավոր որոշ սորոտեր պտղաբերում են այն դեպքում միայն, երբ ծաղիկները լրիվ չափով ապահովված են ժամանակին փոշոտումով:

4. Թզենու պտուղները մեկուսացված են արտաքին աշխարհից

խորհամփոփ ծաղկաբույլի մեջ, որը թեփուկներով ծածկված մի փոքր անցք միայն ունի:

5. Խաչածեղ փոշոտումը կատարվում է շատ փոքր միջատի՝ բլուստոֆագի միջոցով, որը բնակվում է թղենու ծաղկաբույլերի և տղտղտույլերի մեջ:

ԾԱՂԿԱԲՈՎՐՈՋՆԵՐԻ ԵՎ ԾԱՂԿԱԲՈՒՅԼԵՐԻ ԿԱԶՄՎԵԼՐ

Թղենու ծաղկաբույլոջները կլորավուն են, երեք թեփուկներով ծածկված, կազմվում և զարգանում են ընթացիկ տարվա ընձյուղների վրա: Յուրաքանչյուր հերթական տերևի ծոցում կա երկու, ավելի հազվադեպ՝ երեք բողբոջ, որոնցից մեկն աճի բողբոջ է, իսկ մյուսը, կամ մյուս երկուսը՝ ծաղկաբողբոջ:

Մացառային ընձյուղները կամ տնկիները աճման առաջին տարում իրենց տերևների ծոցի մեջ աճի մեկական բողբոջ են ունենում:

Նրիտասարդ ընձյուղի և տերևների աճման և զարգացման հետ կազմվում և զարգանում են թեփուկներով ծածկված ծաղկաբողբոջները:

Հունիսին թեփուկները իրարից հեռանում են և երևան է գալիս ծաղկաբույլը, որը փոքր պտուղի ձև և տրտաքին տեսք ունի՝ ծաղիկների սկզբնականներով ներսում:

Ընձյուղների աճման հետ միասին աճում են նաև ծաղկաբույլերը և ձևավորվում են ծաղիկները: Նրանց զարգացումը կատարվում է հետզհետե նոր տերևների աճման հետ միասին: Սկզբում բացվում են ստորագույն ծաղկաբույլերը, իսկ հետո՝ հաջորդները, ավելի վերագոյնները:

Հունիսի վերջին—հուլիսի սկզբին ծաղիկները վերջնականապես ձևավորվելով, մտնում են ծաղկման շրջանը:

Մոտավորապես նույն ժամանակին՝ ընձյուղների աճը՝ երկարությամբ և նոր տերևների զարգացումը դադարում է: Մաղկաբողբոջների բացվելը կանգ է առնում: Այս վերջինները, որ սովորաբար կենտրոնացված են լինում ընձյուղների ծայրերին, քնած վիճակում մնում են մինչև հաջորդ տարվա գարունը:

Գարնանը, առ օրերը սկսվելու հետ (մարտ—ապրիլ), այս բողբոջները սկսում են աճել: Նրանցից դուրս եկած ծաղկաբույլերը առաջ մեծանում են, և մայիսի սկզբին տեղի վ. ունենում ծաղկումը:

Իսկ հուլիսին՝ պտուղների հասունացումը: Նախորդ տարվա ընձյուղների վրա ձմեռած քնած բողբոջներից ստացված պտուղների այս վաղ բերքը առաջին բերք կամ առաջին սերունդ (գեներացիա) են անվանում:

Իսկ ընթացիկ տարվա երիտասարդ ընձյուղների վրա նոր բողբոջներից զարգացող ծաղկաբույլերը ծաղկում են հուլիսին, և պտուղները հասունանում են ձգձգված ձևով՝ օգոստոս, սեպտեմբեր և հոկտեմբեր ամիսների ընթացքում: Պտուղների այս ուշացած բերքը երկրորդ բերք են անվանում: Սովորաբար առաջին բերքի հասունացումը ըստ ժամանակի զուգադիպում է երկրորդ բերքի ծաղկաբույլերի ծաղկմանը: Այսպես է ընթանում սովորական պտուղներ տվող թղենու սորտերի ծաղկումը և պտուղների հասունացումը:

Բացի այս սորտերից կան և այնպիսիները, որոնց պտուղները թեպետև չեն ուտվում, բայց սնունդապես մեծ արժեք են ներկայացնում, որովհետև ստանդարտ սորտերի փոշոտիչներ են, այսինքն՝ ծաղկափոշու և փոշոտմանը նպաստող միջատներ կրողներ են:

Այս սորտերը տալիս են տարեկան երեք, ավելի սակավ՝ երկու բերք:

Փոշոտիչի ծաղկաբույլերի ծաղկումը և պտուղների հասունացումը նման են ուտվող պտուղներով սորտերի նույն երևույթներին և հիմնականում նույն ժամկետներում են կատարվում:

Այնուամենայնիվ նրանց միջև կան և մեծ տարբերություններ:

Երկրորդ սերնդի ծաղկումն ավելի ձգձգված է (2—2,5 ամսով):

Պտուղների հասունացումն ավելի ուշ աշնանն է տեղի ունենում և մասնակիորեն է միայն կատարվում: Իսկ թերահաս պտուղների մեծ մասը ձմեռում է ծառի վրա և մայիսին տալիս է ամենավաղ պտուղների լրացուցիչ երրորդ բերքը: Հետևապես, զարնանը՝ մայիսին հասունանում են տմենավաղ պտուղները, որոնք լրիվ չեն հասունացել նախորդ տարում: Հուլիսին հասունանում են այն պտուղները, որ զարգացել էին ձմեռած բողբոջներից: Այս բերքը համապատասխանում է ուտվող պտուղներ տվող տեսակների առաջին բերքին: Եվ վերջապես, սեպտեմբեր—հոկտեմբերին հասունանում են պտուղները ընթացիկ տարվա ընձյուղների վրա:

Փոշոտիչ-ծառերի բոլոր երեք բերքերի պատույններն էլ չեն ուտվում, որովհետև նրանց մեջ լինակվում են միջատները՝ բլաստոֆագները, որոնց դերի մասին կասվի հետագայում:

ԹՋԵՆՈՒ ԾԱՂԻԿՆԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ուտվող պտուղներ տվող սորտերի իգական (վարսանդային) ծաղիկները շատ մոտնր են (1,5—2 մմ), սպիտակ, թափանցիկ, փոքր սերմնարանով, շատ երկար սունակով և սպիտակ: Ծաղիկները խիտ դասավորված են ծաղկաբույլի ներսում և բոլորը սպիտակա-երկար մասով դեպի խոռոչը՝ աչքի կողմն են դարձած: Վերջինս իրենից ներկայացնում է նեղ և երկար անցք ծաղկաբույլի վերին մասում՝ բազմաթիվ թեփուկներով ծածկված:

Այս սորտերի ծաղկաբույլերում անէջային ծաղիկներ չկան: Իգական ծաղիկները փոշոտիչների ծաղկաբույլերում ալլ ձևի են: Նրանք շատ լայն սերմնարան ունեն (տես 49-րդ էջի նկարը), կարճ, սնամեջ սունակ և փոքրիկ սպիտակ:

Ծաղկաբույլի աչքի մոտ տեղավորված են արական (փոշեկիր) ծաղիկները, որոնք ծաղկում են նույն ծաղկաբույլի իգական ծաղիկներից տարբեր ժամանակում:

Արական ծաղիկների դարգացումն ու ծաղկումը շատ ուշանում է (1,5—2 ամսով) և սովորաբար կատարվում է այն ժամանակ, երբ ծաղկաբույլից արդեն զարգացել ու հասունացել է պտուղը: Արական ծաղիկների ծաղկումը կատարվում է հասունացած պտուղի մեջ:

Սակայն առաջին հայացքից այս տրամաբանոր բացասական երևույթը՝ արական ծաղիկների ծաղկումը հասունացած պտուղների մեջ՝ սորոտի արժեքավոր տնտեսական հատկությունն է:

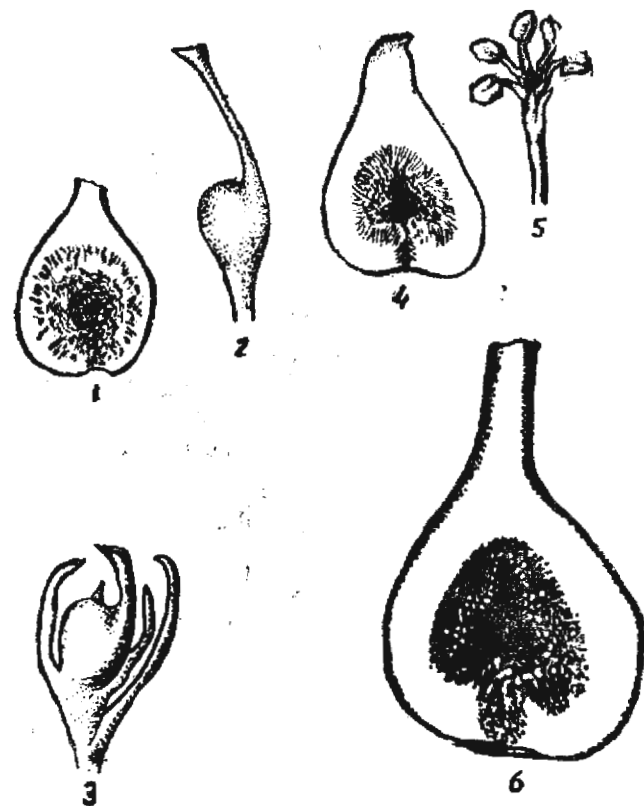
Պտուղների հասունացման և նրանց մեջ արական ծաղիկների ծաղկման այս շրջանում (հուլիս ամսին), ինչպես այդ արդեն ասվեց, տեղի է ունենում ուտվող պտուղներ ունեցող սորտերի երկրորդ բերքի իգական ծաղիկների մասսայական ծաղկումը, սորտեր, որոնք ծաղիկների փոշոտման կարիք ունեն:

Այս փոշոտումը տեղի է ունենում փոշոտիչ միջատների՝ բլաստոֆագների, միջոցով:

ԲԼԱՍՏՈՖԱԳԻ ԿՑԱՆՔԸ

Այս միջատի կյանքի ամբողջ ուղին ընթանում է ծաղկաբույլի պտղաբույլի ներսում: Շատ կարճ ժամանակով միայն (մի քանի ժամից մինչև երկու-երեք օր) պտղաբույլից դուրս է թռչում՝ բեղմնավորված էգը, որպեսզի ձվիկներ դնի:

Բլաստոֆագի էգը փայլուն սև մարմին ունի (մինչև 2—2,5 մմ

1—Բլեսոֆա Ծաղկաբույլը՝ կտրված. 2—Բլեսոֆա իգական ծաղիկը.

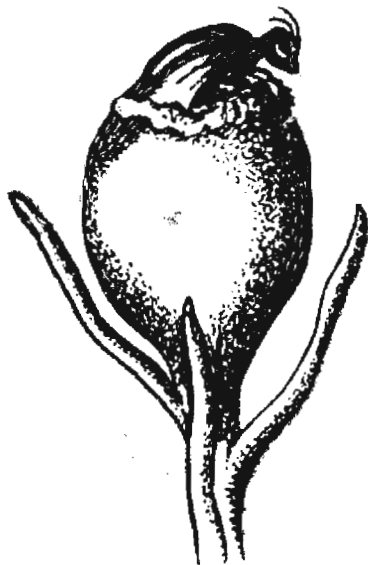
3—Փոշոտիչ-սորտի իգական ծաղիկը. 4—Փոշոտիչի ծաղկաբույլը.

5—Արական ծաղիկը. 6—Բլեսոֆա պտղաբույլը՝ ծաղկող արական ծաղիկներով աչքի մոտ:

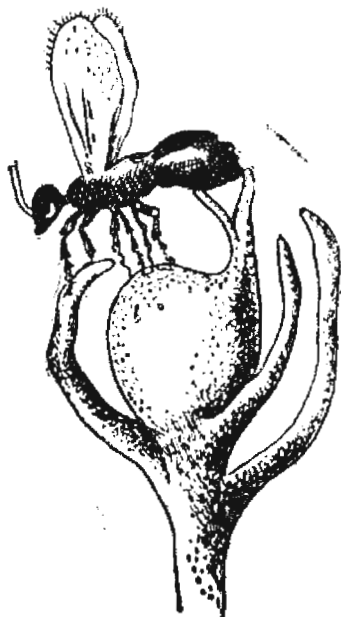
երկարությամբ), թափանցիկ, շարժման ժամանակ վեր ցցված թև-
վիկներով. նա շատ շարժուն է:

Արուն կարմրա-դարչնագույն է, անթև և շատ քիչ շարժուն.
Իրերը պտուղից դուրս չի գալիս:

Բլաստոֆագը ձմեռում է սկզբում ձվիկի, իսկ հետո թրթուրի
ստադիայում փոշոտիչ-ծառերի թերահաս ծաղկաբույլերի ծաղ-
կի սերմնարանի մեջ:

1 — Բլաստոֆագը դուրս է սողում
գալի դարձած իդանիան ծաղկից:

2 — Բլաստոֆագը ձու է դնում
փոշոտիչի իգական ծաղկի մեջ

Թրթուրը սնվում է սերմնարանի սաղմով և ներքին հյուսվածք-
ներով. Գարնանը նա հարսնյակ է դառնում, իսկ մայիսի սկզբին
նստանալիս միջատ: Արուն պտուղի ներսում սերմնարանից դուրս
չալիս մեկ-երկու օրով էլից շուտ: Էգի չրիվ զարգացումը և արուի
կողմից նրա բեղմնավորումը գտագոփպում է փոշոտիչների պտուղ-
ների հասունացմանը, հետևապես՝ նրանց մեջ արական ծաղիկներով
ծաղկմանը: Այդ պատճառով բեղմնավորված էգը հասունացած
պտուղներից դուրս է թռչում ծաղկափոշու խիտ շերտով ծածկված

Պտուղի միջից դուրս գալուց հետո, էգը իրեն մաքրում է ծաղ-
կափոշու մի մասից, ապա սկսում է թռչել հարեան ճյուղերի

ճյուղերի շուրջը՝ ծաղկող ծաղկաբույլեր որոնելով ձվիկներ դնելու:
Համար: Այս շրջանում, ինչպես հայտնի է, բոլոր ծառերի վրա
չաղկում են առաջին բերքի ծաղկաբույլերը:

Բլաստոֆագն այցելում է բոլոր սորտերի ծաղկաբույլերը, բայց
ձվիկներ նա դնում է միայն փոշոտիչ-սորտերի կարճասունակ և
սնամեջ սերմնարանների մեջ: Միայն այնտեղ՝ սերմնարանների
մեջ կարող են դարգանալ այս միջատի թրթուրները և չափահաս
առանձին առանձնյակները:

Ծաղկման շրջանում ձվիկներ դնելուց մինչև առաջին բերքի
պտուղների հասունացումը տևել է ունենում բլաստոֆագի ամբողջ
զարգացումը՝ սկսած ձվիկից մինչև հասակավոր բեղմնավորված
առանձնյակը:

Բլաստոֆագների երկրորդ սերունդը հասունացած պտուղներից
դուրս է թռչում հողիսին:

Ուսով սորտերի իգական ծաղիկների փոշոտումը մեխանիկո-
րեն է կատարվում: Բլաստոֆագը սողում է ծաղկաբույլի ներսում՝
կարճ վարսանդային ծաղիկներ որոնելով, որոնք չկան այդ ծառերի
գրա և այնտեղ կորցնում է իր ծաղկափոշին: Ձվիկների դնելու հա-
մար հարմար ծաղիկներ չգտնելով՝ նա դուրս է գալիս ծաղկաբույ-
լից: Այդ պատճառով հասունացած ուսով սողող պտուղները երբեք մի-
ջատներ չեն պարունակում, բայց փոշոտիչների պտուղները նրան-
ցով լի են լինում:

Երկրորդ սերունդը ձվիկների և թրթուրների վիճակում ձմեռում
է փոշոտիչ-ծառերի պտուղների մեջ: Նրանք պտուղների մի մասը
կարողանում է հասունանալ մինչև ձմեռը, այդ դեպքում նրանցից
դուրս են դալիս երրորդ սերնդի բլաստոֆագներ:

Փոշոտիչ ծառերի վրա շատ հաճախ կարելի է գտնել շատ հա-
սուն պտուղներ մեծաքանակ ծաղկափոշով, բայց առանց միջատ-
ների: Այդ լինում է այն դեպքերում, երբ միջատները դեռ չեն ա-
յցելել ծաղկաբույլերը և նրանցում ձվիկներ չեն դրել:

Առանց միջատների այդ պտուղները ոչ մի տնտեսական արժեք
չեն ներկայացնում, որովհետև ծաղկափոշին նրանց միջից կարող է
դուրս թռչել միայն բլաստոֆագի օգնությամբ:

Շատ փոշոտիչ սորտերի ծաղկափոշին վաղ (մայիսին) և վեր-
ջին (սեպտեմբերին) բերքերի մեջ բոլորովին բացակայում է: Այս
երևույթը վնաս չի հասցնում, քանի որ թղենու ուսով սորտերի
պտուղների առաջին բերքը առանց փոշոտման է զարգանում:

ԾԱՂԿԱՐՈՒՅԼԵՐԻ ԾԱՂԿՈՒՄՆ ՈՒ ՆՐԱՆՑ ԹԱՓՎԵԼԸ

Թղենու ծաղկաբույլերի ծաղկումը հեշտ է որոշել արտաքին տեսքից: Ծաղկաբույլերի մաշկն այդ շրջանում մուգ-կտնաշ գույնի և փայլ է ստանում: Ծաղիկները հաճելի բուրմունք ունեն: Փոշոտումից մոտավորապես մեկ օր անց ծաղկաբույլերը դալի կերպով փոխում են իրենց արտաքին տեսքը: Մաշկը փայլատ է դառնում, ծածկվում է խիտ մոմափառով: Բուրմունքը կորչում է: Ծաղկաբույլի կողավորությունը հարթվում է:

Ծաղկաբույլի ներսում ծաղիկները սկսում են արագ և անհամաչափ մեծանալ:

Եթե ծաղկաբույլը չի փոշոտվել, ապա առանց փոշոտման չպտղաբերող սորտերի մոտ ծաղկումը սկսվելուց մոտավորապես չորս-հինգ օր հետո նա դնդնում, խորշում և թափվում է:

Թղենու բնորոշ առանձնահատկությունը ծաղկաբույլերի թափվելն է: Առաջին բերքի ժամանակ թափվելը շատ ուժեղ է զինում և փոշոտման հետ կապված չէ: Առաջին բերքի պտուղները առանց փոշոտման են զարգանում: Իսկ բողբոջների և ծաղկաբույլերի թափվելը տեղի է ունենում միաժամանակ տերևների և ընձյուղների ինտենսիվ աճման հետ և կախված է սննդատու նյութերի պակասությունից:

Երկրորդ բերքի ծաղկաբույլերի թափվելը շատ քիչ է նկատվում և տեղի է ունենում փոշոտման բացակայության, ծաղկաբույլերի մեխանիկական վնասման և ծառի խնամքի բացառիկ անբարենպաստ պայմաններում միայն: Սրանով է պայմանավորվում թղենու չափազանց բարձր բերքատվությունը ծառի նորմալ խնամքի պայմաններում:

Այսպիսով, բերքի առկայությունը սերտորեն կապված է բավարար քանակով փոշոտիչ-բուսատոֆագների ներկայության հետ իսկ վերջիններիս առկայությունը ոչ պակաս սերտ կերպով կապված է փոշոտիչ-ծառերի վրա պտղաբույլերի ներկայությունից, առանց որոնց անհնար է բուսատոֆագների դոզավորումը:

Այդ պատճառով ինչպես ձմեռային շրջանում, տնային և տարվա մնացած ամիսներին անհրաժեշտ է այդ պտղաբույլերը խնամքով պահպանել ոչնչացումից, ինչպես նաև կարգավորել նրանց քանակը ծառի վրա՝ բողբոջները պոկելու, էտի և ծառի ու հողի լախնամքի միջոցով:

Բոլոր պտուղների լրիվ հասունացման համար անհրաժեշտ է լավ և համաչափ փոշոտում: Եթե ծաղկաբույլի մեջ մեկ բուսատոֆագ է ընկել և կամ բուսատոֆագները շատ քիչ ծաղկափողի են բերել, պտղաբույլերը թափվում են: Այն դեպքում, երբ ծաղկաբույլում փոշոտվում է բոլոր ծաղիկների $\frac{1}{4}$ մասը, պտուղները դարձյունում են, բայց իրենց սրակով նրանք չիարժեքչեն լինում: Ավելի լրիվ (ծաղիկների $\frac{2}{3}$ և $\frac{3}{4}$ մասի) փոշոտման դեպքում միայն կարելի է ստանալ լավ, խոշոր և բարձրորակ պտուղներ:

Միևնույն ժամանակ առանձին ծաղկաբույլերի մեջ կարող է ընկնել և չափազանց մեծ քանակի ծաղկափողի: Այս դեպքում բոլոր ծաղիկները փոշոտվում են, իսկ պտուղների զարգացող պտղամիսը և սերմերը պատռում են պտղապուլի՝ աճումով հո մնացած պտղակալը: Այդպիսի պտղաբույլերը արագ կերպով փոխում են:

Սրանից խուսափելու համար անհրաժեշտ է կարգավորել փոշոտումը: Դրան կարելի է հասնել տարբեր եղանակներով: Առաջին եղանակն այն է, որ փոշոտիչ-ծառերը այգում համաչափ կերպով տնկում են ուսվող պտուղներով թղենիների միջև: Մեկ փոշոտիչը պետք է իր շտաբը սպասարկի ուսվող պտուղներով թղենիների 18—20 ծառ, այսինքն՝ յուրաքանչյուր 100 ծառի համար պետք է տնկել 5—6 փոշոտիչ:

Մի այլ դեպքում փոշոտիչ-ծառերն աճեցնում են արդյունաբերական այգուց դուրս, իսկ նրանց ծաղկման պահին բերում են բուսատոֆագներ և ծաղկափողի պարունակող պտղաբույլերը և համաչափ կերպով կախում են յուրաքանչյուր ծառի վրա:

Այս երկու եղանակները նպատակահարմար է միացնել և թղենու այգում համաչափ տնկված փոշոտիչներից մասնակիորեն պոկել պտղաբույլերը և կախել յուրաքանչյուր ծառի վրա:

Այս աշխատանքը հետևյալ կերպ է կատարվում:

Ծաղկափողով ծածկված բուսատոֆագների՝ փոշոտիչներից դուրս թողնուց մի օր առաջ պտղաբույլերը պոկում են և տեղավորում երկաթալարի տուպրակների, ցանցերի մեջ, կամ 8—10 հատով շարում են պարանների վրա և կախում են ծառի վրա պսակի տարբեր մասերում: Որքան ավելի հասակավոր է ծառը և նրա ծաղկաբույլերը բազմաթիվ են, այնքան ավելի շատ պտղաբույլեր բուսատոֆագներով պետք է կախել նրա վրա (20, 30-ից մինչև 60 հատ և ավելի): Պտղաբույլերը պետք է կախել հավաքելու օրը երեկոյան:

Արտաքին հասկանիշները, որոնցով որոշում են պապաբուլլերի հավաքի ժամանակը, հետևյալներն են:

Պատույնները առավելագույն չափերի են հասել, լցվել են, գույնը փոխել են ավելի խոտենալով: Մեկ-երկու պատույն ձեղքելով, կարելի է պաղարուլի ներսում տեսնել շատ դարչնագույն միջատներ՝ արտաբուլլաներ, որոնք սովորաբար ծաղկաբուլլի մեջ գուրս են դալիս էգերից մեկ օր առաջ: Այդ ժամանակ վերջիններս դեռևս ծաղիկների մեջ են գտնվում կամ հասնում կենսա գուրս են եկել: Այդ պիսի ծաղկաբուլլերը պատրաստ են անմիջապես համարելու և ծառերից կախելու համար: Հաջորդ օրը վաղ առավոտյան ալգալի պաղարուլներից գուրս կլնոշեն միջատները և կսկսեն ձվիկներ դնել: Պետք է շատ ուշադիր լինել և բաց շթողնել այն պահ, երբ բուլլաները պատրաստ են գուրս թռչելու համար: Զի կարելի ժամանակից շուտ՝ գուրս թռչելուց երկու-երեք և ավելի օր առաջ պահել ծաղկաբուլլերը և կախել ծառերից, որովհետև արևի տակ նրանք շատ շուտ թառամում և չորանում են, իսկ բուլլաները նույնպես վարդափայլուն չունենալով գուրս թռչելու պատույնների միջից՝ ոչնչանում են:

Առանց փոշոտման և բեղմնավորման չպաղաքերույ սորտեր թվին են պատկանում Կալիմիրնան, Սարի-լորը, Կոմունան, Սան հան:

Արտադրական բազմազան համար հանձնարարվող մնացած սորտերը՝ Բյուլսկին, Կարոտան, Ագրիատիչեակին, Լարդարոն, Կրի մրսկի չյորնին, Դալմատսկին, Ֆիդեոտովին, Ֆինիկովին, Մերի-ժյուտի-օպիլիտելը, Զապլան կարող են պաղաքերել ստանդ փոշոտման և անսերմ պատույններ են առլին:

Սա թղենու մեծ առավելությունն է: Բայց այդպիսի անսերմ պատույնները միևնույն ժամանակ և մի շարք թերություններ ունեն այն է՝

1) Եղանակի անբարենպաստ պայմանների (երաշտի, չափազանց շոգի) և ծառերի անբավարար խնամքի գեպում պատույններ սկսում են թափվել: Ընդ մերն առաջին հերթին թափվում են տնսերմ, չփոշոտված պատույնները:

2) Առանց փոշոտման պարզապես պատույնները ավելի մանր և լինում, ավելի վտիտ, առանց սերմերի, հաճախ երկար պաղապոթով, մաշկի և պաղամսի ավելի բայց գույնով: Վերջիններս շատ արժեքավոր են կոնսերվացման համար, որովհետև տալիս են շատ դե

ղիքիկ գույնի, բուրավետ, նուրբ և հաճելի համի մթերք: Բայց այսպիսի պատույնները շորացման համար պիտանի չեն:

Թարմ միջնակում դործադրելու համար լավ են թե մեկ և թե մյուս պատույնները, սակայն գերադասելի են սերմ ունեցող պատույնները, որովհետև նրանք ավելի խոշոր են, ավելի հրապուրիչ տեսքի տեսք ունեն, ավելի մսոտ են և համեղ:

ՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ՀԱՍՈՒՆԱՆԱԼԸ, ԲԵՐՔԱՀԱՎԱՔԸ ԵՎ ՎԵՐԱՄՇԵԿՈՒՄԸ

ՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ՀԱՍՈՒՆԱՆԱԼԸ

Թղենու առաջին բերքի պատույնները հասունանում են հուլիսին, 10—20 օրվա ընթացքում:

Առաջին բերքը համեմատաբար մեծ չէ, միջին թվով 10—15 կգ յուրաքանչյուր ծառից՝ նայած սորտին, հասակին և ագրոտիկային, բայց դրա փոխարեն նրա պատույնները ավելի խոշոր են նուրբ և համեղ:

Երկրորդ բերքի պատույնների հասունացումը սկսվում է օգոստոսի կեսերից կամ սկզբից և շարունակվում է սեպտեմբեր ու հոկտեմբեր ամիսների ընթացքում: Ավելի ուշահաս սորտերի, ինչպես նաև խիստ էտած ծառերի վրա, հասունացումը ձգձգվում է մինչև նոյեմբերի կեսերը և թևակոխում է աշնան առաջին ցրտերի շրջանը, որից հետո պատույնների դարգացումը ընդհատվում է: Այնպիսի վաղահաս սորտերը, ինչպիսիք են Ֆիդեոտովին, Սերի-ուանին, Դալմատսկին և Բյուլսկին իրենց հասունացումը ավարտում են հոկտեմբերի սկզբին: Ուշահաս սորտերի՝ Կալիմիրնայի, Լարդարոյի, Ֆինիկովիի հասունացումը ձգձգվում է մինչև նոյեմբերը:

Շատ առատ երկրորդ բերքը տալիս է պակաս խոշոր, բայց ավելի շաքարային պատույններ: Մեկ չափահաս ծառից, նայած սորտին, հասակին և նրա ուժին, կարելի է ստանալ 60-ից մինչև 80 կգ և ավելի պտուղ: Այսպես, օրինակ, Կալիմիրնայի սորտի մեկ հեկտար տնկարկից ստանում են 4-ից մինչև 8 տոննա թուղ:

ԲԵՐՔԱՀԱՎԱՔԸ

Թղենու թարմ պտուղները չափազանց նուրբ են, վատ են անջատվում ընձյուղներից և վատ են փոխադրվում ալլ փայրեր: Այդ պատճառով պտուղների հավաքելը շատ պատասխանատու աշխատանք է:

Պտուղների օգտագործման եղանակների համապատասխան հիքառում են հավաքելու տարբեր ձևեր:

Հատկապես զգուշ պետք է քաղել թարմ պտուղները կոնսերվացման համար: Նրանց մաշկը այդ ժամանակ շատ նուրբ է լինում և հեշտությամբ վնասվում է, որի հետևանքով պտուղներն արագ փտում են: Այդ պատճառով քաղելիս հրեք չի կարելի փափուկ մաշկը:

Թզի առանձնահատկությունը տհաճ համ ունեցող մեծ քանակությամբ կաթնահյութի առկայությունն է, որը պտուղի հատունացման հետ հեղհեղեղ վերանում է: Թարմ վիճակում օգտագործվելու համար քաղվող պտուղները պետք է միանգամայն հասած լինեն և այդ հյութը չունենան: Կոնսերվացմանը հատկացված պտուղները պետք է նույնպես հասունացման այնպիսի աստիճանում լինեն, երբ նրանց մեջ կաթնահյութը գրեթե բացակայում է, բայց պտուղները չափից ավելի դեռ չեն հասունացել և պինդ են:

Կոնսերվացման և թարմ վիճակում օգտագործելու համար պտուղները կտրում են դանակով, ընդ ամեն մեկ ձեռքի ափով բրնձում են պտուղը, իսկ մյուսով մեջտեղից կիսում են պտղակույթը: Կտրված պտուղները 2—3 շերտով դարձում են մանր զամրույուններ կամ արկիների մեջ և պահեստ են փոխադրում, որտեղ տեսակավորում են կատարում: Պտուղները քաղում են ամեն օր կամ օր ընդ մեջ, որովհետև նրանք հասունանում են անհամաչափ կերպով, բայց շատ արագ:

Թզենու պտուղները սովորական ջերմության դեպքում պահելու ընթացքում շատ վատ են պահպանվում (երկու-երեք օր) և առավել ևս վատ են դիմանում փոխադրմանը: Յաճի ջերմության պայմաններում պտուղները շատ ավելի երկար են պահպանվում և կարող են բավական մեծ հեռավորությամբ տեղափոխվել պայմանով, որ նրանք պահպանվեն սառցարան-վազոններում:

Մի փոքր թերահաս վիճակում քաղված թզենու պտուղները պահելու ընթացքում չեն հասունանում և իրենց համի որակը չեն բարելավում, այդ պատճառով նրանք պետք է քաղել գործածության համար միանգամայն պիտանի վիճակում:

Չորացման համար նախատեսված պտուղները հասունացումից հետո գեռ երկար ժամանակ մնում են ծառի վրա կախված: Այդ ժամանակվա ընթացքում նրանք գերհասունանում են, կախ են

բնկնում, ցամաքում և աստիճանարար շորանում են ծառի վրա: Ցամաքած պտուղների հավաքը կատարում են այն ժամանակ, երբ նրանք թեթևակի մատով դիպելու դեպքում հեշտությամբ անջատվում են ընձյուղներից:

Պտուղների մի մասը գետին է թափվում: Նրանց պետք է հավաքել թափվելու օրը, քանի որ գիշերվա ցողից հետո նրանք սկսում են արագ փտել:

Պտուղների հասունացումից առաջ ծառերի տակի հողը պետք է լավ փխրեցնել, հարթել, տերևները և մոլախոտերը հավաքել: Պտուղները պետք է քաղել ամեն օր կամ օր ընդ մեջ՝ նաչած նրանց չորացման աստիճանին:

Հավաքված պտուղները ուղարկում են չորացման բակը՝ տեսակավորման և լրացուցիչ չորացման համար:

ԲՈՋԻ ԶՈՐԱՑՈՒՄԸ

Բարձրորակ չորացած թուզ ստանալու համար անհրաժեշտ է վերցնել միայն չորմրդային սորտերը: Պտուղները պետք է լինեն խոշոր, միանգամայն առողջ, լավ փոշոտված, բարակ, նուրբ մաշկով, խիտ դոնդողանման պտղամսով և բարձր շաքարայնությունով: Նրանք պետք է լավ ցամաքեն ծառի վրա և հեշտությամբ անջատվեն ընձյուղներից: Եթե պտուղները քաղված են հասունացած, բայց չցամաքած վիճակում, նրանցից ցածրորակ չորացած մթերք է ստացվում՝ թղթանման մաշկով և թույլ, աղքատ, չոր պտղամսով:

Չորացումից առաջ՝ սկզբում պտուղները տեսակավորում են՝ խոտանելով բոլոր մանր, թերադարպացած, տեսակավար չափով հասունացած և հիվանդ պտուղները:

Բոլոր այն պտուղները, որոնք բավական ցամաքել են ծառի վրա, դարձում են իրար վրա դրված մաշկի մեջ և լրացուցիչ կերպով թեթևակի չորացնում են սովերում: Արևի տակ չորացման համար նախատեսված բոլոր լավ պտուղներին նախապես ծառի են տալիս ծծմբազաղով:

Մուխ տալուց լավանում է պտուղների գունավորումը, կոնսերվները բաց-դեղնափուլ են դառնում, խալտարդեղնոտները՝ դեղնափուլ դարձնապուշ: Մուգ գունավորված՝ կապույտ և մանուշակագույն պտուղներին սովորաբար ծուխ չեն տալիս, որովհետև դրա-

նրից նրանց մաշկը գունաթափվում է և սգեղ. թուխ-մոխրագույն է դառնում:

Մուխ տալը արագացնում է շորացման պրոցեսը և սպանում է պտուղների մեջ եղած բոլոր փնտառություններին:

Մուխ տալուց առաջ պտուղները մի քանի բուպենով խշեցնում են սառը ջրի մեջ՝ փոշին հանելու և մակերեսը թրջելու համար, որի հետևանքով ծծմբազադի և ջրի միացման միջոցով կազմվում է անհրաժեշտ ծծմբային թթուն:

Մուխ տալը կատարում են քարից կամ փայտից պատրաստած, հերմետիկ կերպով փակվող հատուկ կամերաներում: Մուխ տալու ժամանակ կամերան պետք է լրիվ բեռնված լինի թղով լիցուն մաղերով: Մուխ տալը կատարում են շորս ժամկա քնիացրում՝ բաց թողնելով 1 կգ թարմ պտուղի համար 1,25—1,50 դրամ ծծմբային պազ: Ծծումբը լցնում ավանի վրա, դնում են խոտակին, վառում են և կամերան հերմետիկ կերպով փակում են: Սովորաբար ծուխ են տալիս երեկոյան ժամերին, որովհետև ցերեկային շոգից պտուղները կամերայում չափից ավելի տաքանում են, թթվում են և ոչ-պիտանի միերք են տալիս: Գիշերը մաղիչը կարելի է թողնել կամերայի մեջ, բայց շենքը հարկավոր է նստապես օդափոխել:

Առավոտը, ծուխ տալուց հետո, պտուղները դուրս են բերում շորացման հրապարակը: Մաղերը տեղափոխում են 80 սմ բարձրության ստեղծների վրա կամ անմիջապես հողի վրա, որը հատկապես հարթեցվում է, մաքրվում և մանրախիճով ծածկվում: Մաղերի միջև ազատ անցնելու տեղ են թողնում: Օրական երկու անգամ մաղերի վրա գտնվող պտուղները շուտ են տալիս, որպեսզի նրանք հետզհետե շորանան: Արագ շորացման պեպքում մաշկը կոշտանում է: Շոգ եղանակներին պտուղները շորացնում են բաց ծածկի տակ իրար վրա դարսված մաղերի վրա: Նման լրացուցիչ շորացման գեպում պտուղները ստացվում են նուրբ և շատ համեղ: Պտուղների շորացման համար պահանջվող ժամանակը տարբեր է և կախված է նրանց խոնավությունից, սորտից և օդի ջերմաստիճանից: Սովորաբար երկու-չորս օրը բավական է լինում լավ որակի շորացրած թուզ ստանալու համար: Պեպք է ուշադիր հետևել, որպեսզի պտուղները պետք եղածից ավելի չշորանան: Երբ թզի կաշին մի քիչ շորանում է և տոռեղական է դառնում, իսկ

պաղամիսը խիտ ջեմի կամ պաստեղի խտություն է ստանում և սեղմելու դեպքում պտուղի միջից դուրս չի գալիս, այն ժամանակ հարկավոր է պտուղները հավաքել մաղերի վրայից և մի քանի օրով դարակ հատուկ արկղներում քրտնեցման և խոնավությունը հավասարեցնելու համար:

Մաղերի վրայից վերցնելուց հետո պտուղների քաշի նվազումը շորացման հետևանքով սովորաբար կազմում է 33 տոկոս, ալյուրին՝ մեկ և կես տոննա ցամաքեցրած թզից սաացվում է մեկ տոննա չոր թուզ: Եթե շորացնում են թարմ, չցամաքեցրած վիճակում հավաքված պտուղները, նվազումը շորացման հետևանքով 66 տոկոսի է հավասար: Չորացրած պտուղների խոնավությունը միջին հաշվով պետք է կազմի նրանց ընդհանուր քաշի 25 տոկոսը, 30 տոկոսից չպետք է գերազանցի և 20 տոկոսից պակաս չլինի:

Քրտնեցումից հետո պտուղներն ուղարկում են պահեստներ, որտեղ տեսակավորում են, ստերիլիզացնում և անցավորում արկղների մեջ:

Չորացրած թուզը տեսակավորվում է 5 խմբով՝ ըստ պտուղների մեծության, գունավորման և արտաքին:

«ԷՄԱՐԱ» տեսակի մեջ մտնում են 4 սմ և ավելի տրամագիծ ունեցող պտուղները՝ բաց-դեղնավունից մինչև գարշնագույն թափանցիկ և նուրբ մաշկով:

Առաջին տեսակի մեջ մտնում են 4 սմ-ից պակաս, բայց 3,5 սմ-ից ավելի տրամագիծ ունեցող պտուղները՝ մուգ դարչնագույն, առանց վնասվածքների, թուլլատրելի է մինչև 10—12% ոչ թափանցիկ մաշկ ունեցող պտուղներ:

Երկրորդ տեսակի մեջ մտնում են միջատների և թռչունների կոպից թեթևակի վնասված պտուղները, թուլլատրելի է մինչև 30% ոչ թափանցիկ մաշկ ունեցող պտուղներ:

Երրորդ տեսակը օգտագործվում է սուրճ պատրաստելու համար:

Չորրորդ տեսակը, որի մեջ մտնում են թաց և բորբոսից վնասված պտուղները, օգտագործվում է ոպիրաի պատրաստման համար:

Տեսակավորումից հետո պտուղները երկու բուպի քնիացրում +1000 ըստ Ը-ի չեքմաստիճանի տակ անց են կացնում ստերիլիզատորի միջով, ապա գասավորում են արկղներում զանազան կանալներով՝ նայած պտուղների սորտին և որակին:

Մերոշ տարիներին, երբ Ղրիմում պատուհների հաստունացման հոուն շրջանում անձրևներ են գալիս և ջերմաստիճանն իջնում է, թզի պտուղների մի մասը ճաքճքում է և վատ է հասունանում: Այդպիսի պտուղներն անհրաժեշտ է անմիջապես քաղել և կիսած ձևով լրացուցիչ շորացնել էլեկտրաշորանոցներում և կամ վերա- մշակել որպես ջեմ: Այս եղանակների հաստատումով ցամաքած պտուղների շորացումը արևի տակ կարող է շարունակվել: Այդ- պիսի տարիներին առանձնապես տուժում են շորացման համար օգտագործվող լավագույն սորտերը՝ Սարի-լորը և Կալիմիրնան, որոնք հակում ունեն ուշ հասունանալու, և միայն ծառի կանոնա- վոր խնամքն ու պսակի շատ հմուտ մաքրումը արագացնում է այս սորտերի պտուղների հասունացումը և այսպիսով բարձրաց- նում շորացած տրտագրանքի որակը:

ԹԶԻ ԿՈՆՍԵՐՎԱՑՈՒՄԸ

Թզից պատրաստում են կոմպոտներ, ողորկված մրգեր, մար- մելադ, ջեմ, պստուս, մարինադներ և այլն:

Թզից պատրաստված կոմպոտները յուրահատուկ համ և հա- բուսատ բովանդակությամբ ունեն:

Կոմպոտի համար լավագույն սորտ է համարվում Կազոտան, որի պտուղները հասունանում են առանց փոշոտման, վառ-կար- միր գունավորում և խիտ պտղամիս ունեն՝ մանր, դատարկ սեր- մերով:

Բացի այդ, հանձնարարվում է Նիկիտսկի արոմատների 915 սորտը, որն իր որակով չի զիջում Կազոտային և Կալիմիրնային: Մուգ տեսակներից հանձնարարվում է Կրիմսկի չյորնին և Ֆինի- կովին, որոնք օշարակին գեղեցիկ գունավորում են տալիս:

Մուրաբայի համար լավագույն սորտեր են համարվում Նիկի- տրսկի արոմատներն, Կազոտան և Կրիմսկի չյորնին:

Պատրաստի կոնսերվային արտադրանքի որակը կախված է ոչ միայն սորտից, այլև զգալի չափով պտուղների հասունության վի- ճակից, նրանց հավաքման խնամքից և զգուշությամբ գործարան հասցնելուց:

Հատկապես կարևոր նշանակություն է տրվում հում նյութի որա- կին: Կոնսերվացման համար նախատեսված պտուղները անհրա-

ժեշտ է քաղել ուշ շատ փափուկ վիճակում, բայց երբ նրանք արդեն լրիվ հասունացած են և իրենց բնորոշ բուրմունքն ու համը լիովին գարգացրել են: Կոնսերվացման համար գերադասելի են ռակե-դեղ- նագույն պտուղները՝ բաց գույնի պտղամսով և խոտանվում են կանաչները՝ մուգ գույնի պտղամսով:

Եթե թվենու պտուղները պիտանի չեն կոմպոտ և մուրաբայ և փելու համար, նրանք լիովին օգտագործվում են վերամշակելու համար՝ որպես ջեմ, մարմելադ, պստուս և այլ պրոդուկտներ:

ՍՈՒՐՃԻ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ

Նրկորդական որակի շորացրած թզից հիանալի սուրճ են պատրաստում

Թզի սուրճը խմիչքին տալիս է քեղեցիկ գույն, քաղցր, առանց դանդաղության համ և վանիլի հաճելի բուրմունք:

Թզի սուրճի սննդայնությունը շատ բարձր է, շնորհիվ նրա մեջ մեծ քանակությամբ շաքարի՝ մինչև 350/0, ազոտական նյութերի՝ մինչև 5% և ճարպի՝ մինչև 4% պարունակության: Այս սուրճն առանձնապես արժեքավոր է երեխաների համար: Այս սուրճի մեծ առավելությունը նրանումն է, որ նրա պատրաստման համար թզի որակը, սորտը և շորացման եղանակը նշանակություն չունեն: Ցածրորակ տեսակներից ստացված ամբողջ բերքը կարելի է օգ- տագործել որպես սուրճ վերամշակելու համար, իսկ պտուղները կարելի է շորացնել ցանկացած եղանակով, նույնիսկ կիսված վի- ճակում, շորանոցներում:

Սուրճ պատրաստելու համար պտուղները պետք է բռնել ու ափելի քան 1000-ի տակ քսո Շ-ի, հակառակ դեպքում սուրճի սննդ- դային հատկությունները ընկնում են: Բոված պտուղները պետք է համաչափ մուգ-դարչնագույն լինեն: Հովանալուց հետո նրանց աղում և մանր փոշի են դարձնում, որը փաթեթում են տոմսերի մեջ և կամ մամլում ու աղյուսիկներ են դարձնում:

ՑԱՆԻ ՑՑՈՒՆԻ ՊՏՈՒՂԱՆԻ ՕՒՑԱԿՆՈՐՆՈՒՄԸ

Ցածր տեսակի թարմ և շորացած պտուղներից կարելի է պիսի պատրաստել, սպիրտ թորել, բնդ որում 100 կգ պտուղից 900-ի 15 կգ սպիրտ են ստանում: Միանգամայն հասունացած և առողջ

պտուղներից պատրաստվող գինին գեղեցիկ թափանցիկ գույնի է, հարուստ է շաքարով և ազոտական նյութերով:

Ցածր տեսակի թզի շորացած և թարմ պտուղները, որոնք լի-տանի չեն օգտագործման վերահիշյալ և ոչ մի տեսակի համար, չյարելի է որպես կեր տալ անասուններին:

ԹԱՐՄ ՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ՕԿՏԱԿՆՈՐԾՈՒՄԸ

ՍՍՌՄ հյուսիսային ռայոններում թարմ թուզը գրեթե անհայտ է: Պատճառը պտուղների չափազանց նուրբ լինելն է, որոնք դժվա-րությամբ են դիմանում երկարատև տեղափոխությանը: Մաշկի ամենափոքր վնասումը սովորաբար արկղներում թզի փտում և այլ հիվանդություններ է առաջացնում, որոնցից փշանում է ամբողջ բուսակույթները: Այնուամենայնիվ թզենու թարմ պտուղների տեղա-փոխումը միանգամայն հնարավոր է և անհրաժեշտ:

Թզենու թարմ պտուղների անեղային հատկությունները և համը լրացափկ բարձր են, օգտակար և հաճելի: Այդ պատճառով Ղրի-մում, որտեղ կենտրոնացված են մանկական և շուրերիկուլյուզային բուժարանները, հանգստյան տները, պիոներական ճամբարները, յիգի մտցնելը հիվանդի աննդարար բաժնի մեջ այն շրջանում, երբ խաղողը դեռ չի հասունացել, առանձնապես մեծ նշանակություն ունի:

Հետևի՛ր տեղափոխումների համար անհրաժեշտ է օգտագոր-ծել միայն որոշակի սորտեր, որոնք ավելի պինդ մաշկ ունեն և քն-դունակ են ավելի երկար ժամանակ պահպանվել, ըստ որում ու-կարկելու համար նրանց պետք է քաղել մի քիչ դամբած վիճա-կում, երբ մաշկը քաղի ժամանակ ավելի դիմացկուն է լինում և դարձելու ժամանակ պտուղները չեն ճզմվում:

Տեղափոխման համար անհրաժեշտ է օգտագործել սերմերով պտուղները, որոնք ունեն ավելի բարակ, բայց ամուր պտղակալ և խիտ մաշկ, մոմալմանդ որ այդ պտուղներն ավելի խոշոր և համեղ են լինում:

Տեղափոխման համար լավագույն սորտեր են Կոմոման, Իյու-լրակին, Կադոտան, Ֆիոլետովին և Կրիմսկի չյորինին:

Հավաքված պտուղները խիտ դասավորում են մանր զամբյուղնե-րի կամ մաղերի մեջ երկու-երեք շաբթով, ոչ ավելի, քան որում

պայտակոթները տեղավորվում են պտուղների միջև առաջացած դա-տարկ տեղերում, որով և բացառվում է մաշկի վնասվելը:

Կիրառվում են նաև պտուղները փաթեթելու այլ տեսակներ, օրինակ, թարմ թուզը տեղավորում են արկղներում, որոնց մեջ սովորաբար թզի վանդակներ են պատրաստում՝ յուրաքանչյուր պլա-ստիկ համար: Այսպիսի դասավորման դեպքում պտուղները կիպ են նստած և տեղափոխման ժամանակ չեն վնասվում: Արկղները տարբեր չափի են լինում և նրանց մեջ տեղավորվում է 22-ից մինչև 54 պտուղ: Գործադրում են յուրաքանչյուր պտուղի փաթաթումը փափուկ, թափանցիկ թղթով:

Կիրառում են նաև պտուղների դասավորումը 5-ական հաս-տաունձին տուփերի մեջ և վեց այդպիսի տուփ տեղավորում են մեկ քնդհանուր արկղի մեջ: Պտուղները դասավորում են մեկ շաբթով արկղների մեջ, որոնք ներսից ծածկված են փայտի մանր տաշե-ղով:

Պտուղների դիմացկունությունը մեծ չափով կախված է ջերմաս-տիճանից՝ տեղափոխման և պահպանման ժամանակ: Հաստատված է, որ թուզը հիանալի կերպով պահպանվում և տեղափոխվում է վազոն-սուղարաններում $0^{\circ} + 1^{\circ}$ -ի քստ 0 -ի դեպքում:

Նպատակահարմար կերպով օգտագործելով օդային տրանսպոր-տը և պտուղների լավագույն պահպանման բոլոր միջոցները կիրա-ռելով, Ղրիմը հաջողությամբ կարող է Մոսկվային և այլ խոշու-արիալ կենտրոններին ու միութենական տեսպուրիկաների մայրա-քաղաքներին բարձրորակ թարմ թուզ մատակարարել:

ՊԱՅՔԱՐ ԹՉԵՆՈՒ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՄ

(Կազմված է ըստ ՌԻՄՈՎԻ ԵՎ ՊՈԹԻՇԵՎԱՅԻ)

Ղրիմում թզենու ամենատարածված և վտանգավոր վնասա-ստուներն են՝ թզենու հրաթիթեղը *Simactis nemorana* Hb., թզենու էնդեակերը — *Hypob rus ficus* L. և թզենու տերեւալուն — *Homotoma ficus* L.:

ԹՂԵՆՈՒ ԻՐԱՐԻՔԵՆՈՐ—Փոքրիկ (մինչև մեկ սանտիմետր), կե-
տոտ-դարչնագույն, խայտաբղետ դորշ շերտերով առջևի թևերի վրա
չափազանց շարժուն մի թիթեռ է։ Նա թռչում է ցատկումներով
Տերեւների բացվելու պահին նրանց ներքևի մասում տափու-
կորավուն ձվիկներ է դնում, որոնցից 10—15 օրից հետո դուր
են գալիս փոքրիկ թրթուրներ՝ կանաչավուն-դեղին գույնի, բազ-
մաթիվ մուգ խոզաններ ունեցող բծերով։ Նրանք սնվում են ա-
րևի հյուսվածքով՝ խժռելով այն ներքևի և ապա վերևի կողմից
Ղրիմում կարելի է հանդիպել առանձին թզենիների, որոնց զրեխ-
բուր տերեւները ուժեղ կերպով վնասված են լինում։

Չափահաս թրթուրը (մինչև 1,5 սմ երկարությամբ) շատ շա-
վուն է և ամենաշնչին չափով նրան դիպելու դեպքում՝ սստայնու
թելիկից կախված գետին է ընկնում։ Թրթուրը հարսնյակ է դա-
նում տերեւի վերևի կողմում՝ նրա եզրը ծալելով և սստայնով ա-
րացնելով։ Մուգ-դարչնագույն հարսնյակը սովորաբար փաթա-
ված է լինում սստայնի բոժոժով։ Տարվա ընթացքում թզենու հրա-
թիթեռը երկու-երեք սերունդ է ունենում, բայց որում ձվիկներ դ-
նելը ձգվելու հետևանքով նրանք անհամաշարժ են զարգանու-
մեկ ստադիան մշուսից առաջ է ընկնում։ Այդ պատճառով տերե-
ւների վրա հաճախ կարելի է տեսնել, ինչպես ձվերից նոր դու-
րեկած փոքրիկ թրթուրներ, այնպես և չափահաս թրթուրներ, հար-
սնյակներ և թռչող թիթեռներ։ Հրաթիթեռը ձմեռում է թիթեռի սստ-
յիայում։

Երրորդ սերնդի թրթուրները վնասում են ոչ միայն տերեւների
այլև պտուղներին։

Մասսայական ձևով հանդես դալու դեպքում թզենու հրաթի-
թեռը մեծ վնաս է հասցնում տնկարկներին, և պտուղների բեր-
յովալի չափով պակասում է։

Թզենու հրաթիթեռի թրթուրների դեմ պայքար մղելու համ-
ժառերը սրսկում կամ փոշոտում են աղիքային թուլներով։

Լավագույն արդյունք է տալիս փարիզյան կանաչը 0.10%
կոնցենտրացիայով (այսինքն՝ 1 գրամ կանաչ մեկ լիտր ջրին
Տերեւները և պտուղները փարիզյան կանաչից ալովելուց խոստ-
մելու համար, լուծույթին ավելացնում են չհանգցրած կրի կեր-
նակի քանակ (այսպես, օրինակ, եթե վերցնում են մեկ գրա-

կանաչ, ապա կիր՝ երկու գրամ մեկ լիտր ջրին)։ Փարիզյան կանա-
չը փոխարինում են արսենաթթվային կալցիումով 0,2—0,3% կոն-
ցենտրացիայով (երկու-երեք գրամ՝ մեկ լիտր ջրին)՝ ավելացնելով
կրկնակի քանակով չհանգցրած կիր։

Լավ արդյունքների հասնելու համար պետք է կատարել թզենու
առ թե մեկ, այլ երեք սրսկում հիշված թուլներով։ Առաջին սրսկումը
կատարում են ձվիկներից ստադիան թրթուրների դուրս գալու մո-
մենտին։ Իսկ ակզի է սննդում մոտավորապես մայիսի սկզբին։
Երկրորդ սրսկումը առաջինից 15 օր անց, երրորդը՝ երկրորդից
15—20 օր անց։ Անհրաժեշտության դեպքում կատարում են նաև
չորրորդ սրսկումը։

Սրսկումը կատարում են վաղ առավոտյան կամ ուշ երեկո-
յան ժամերին։ Այն դեպքում, երբ սրսկումից հետո անձրև է դա-
լիս, սրսկումը պետք է անմիջապես կրկնել։

Երկրորդ սերնդի նոր առաջացած թիթեռները ձու են դնում
հոժիախի։ Այսպիսով երրորդ և չորրորդ սրսկումներն ուղղված են
պլխալորապես թրթուրների երկրորդ սերնդի դեմ։

Թզենու հրաթիթեռի դեմ ուղղված պայքարի այս եղանակը,
եթե այն անց է կացված ժամանակին և խնամքով, շատ էֆեկտիվ է։

Բացի փարիզյան կանաչով և արսենաթթվային կալցիումով
սրսկելուց, թզենու հրաթիթեռի դեմ ուղղված պայքարում լավ ար-
դյունք է տալիս 5%-ի DDT-ով փոշոտումը՝ 15—20 կգ մեկ հեկ-
տարին դողալով՝ նախած ծառերի հասակին։ Փոշոտման ժամկետ-
ները նույնն են, ինչ և սրսկման համար։

ԹՂԵՆՈՒ ԿԵՂԵՎԱԿԵՐՐԸ։ Թզենուց բաժանվում են շաղիաճառ ստա-
դիայում։ Գարնանը էզը կեղևի մեջ անցք է բանում և ձու դնում։
10—15 օրից հետո ձվերից դուրս եկած թրթուրները՝ անվելով ու-
ղիղ անցքեր են բացում։ Յուրաքանչյուր անցքի ծայրին թրթուրը
հարսնյականում է։ 10—12 օրից հետո դուրս են գալիս հասակա-
վոր բզեզները, որոնք մավերես դուրս գալով, հուլիսի սկզբին
սկսում են իրենց թռիչքը և երկրորդ սերնդի ձվեր դնելը։ Երկրորդ
անգամ բզեզները դուրս են թռչում հոկտեմբերին։

Թզենու կեղևակերը վնասում է ծառի կմախքային մասերին,
այսինքն՝ բնափայտին։ Կեղևակերի թրթուրն ու բզեզը կեղևով
և փայտանյութով կերակրվելով, կեղևի մեջ բուսմաթիվ ուրա-

պատշաճ անցքեր են տնտմ, որով կեղեի վնասված և նրանց հաշվառման մասերի մատչելի է անաշտացնում: Կեղեի վնասումը, ցրտաշարման բծերը, կոտրված ձյուղերը և այլ վնասվածքները հանդիսանում են կեղեակերի սկզբնական գաղտնիքների կազմափոխման օջախներ: Այդ պատճառով թվենին այս վնասառուիչ պաշտպանելու միջոցառումները հիմնականում պետք է հանգեն հենց բույսի նկատմամբ կանոնադր խնամք ստանձնելուն: Չուձյուղերի հատումը, կտրվածքներին ուղիղ ձյուղ քսելը, ծառի պաշտպանումը կեղեի ամեն տեսակի մեխանիկական և այլ վնասումներից, վարակված ձյուղերի հեռացումը և նրանց անմիջական ոչնչացումը, բույսերը պաշտպանում են կեղեակերի վարակվելուց:

Կեղեակերի դեմ պայքարելու ոչ մի քիմիական միջոց չկա որովհետև բզեզներն ու իրիսրները իրենց սնման ամբողջ շրջանում կեղեի տակ են գտնվում և թույնի ներգործությանը մատչել չեն:

ԹՊԻ ԱՆԵՐԿԱՅՈՒՆ: Գարնանը, ապրիլին, տերևալուսի ձվերի ոտաջ են դալիս մանր, կանաչավուն-դեղին թրթուրներ, որոնք լավ թաքնված են տերևային բույրոջների և տերևների թևիտկենքի ծաղիների և ծոցերի մեջ: Մայիսին թրթուրները հարմնյակ և գտնում, որոնք խիտ կեղտով ծածկված են տերևի ներքի երեսների, ինչպես նաև երիտասարդ խոտային բնձյուղները: Ամռան սկզբին հարմնյակները չափազանց միջոտներ են գտնում: Հարմնյակները սնվում են բույսերի հյութով և մեծ քանակությամբ լինելու դեպքում շատ ավելի մեծ վնաս են հասցնում, քան թե դեռու հրաթիթերը: Պտղաբեր բնձյուղների և պտուղների ձևավորման շրջանում տերևներն ու բնձյուղները ամբողջովին ծածկվելու տերևալվերը չափազանց դժվարացնում են նրանց զարգացումը որի հետևանքով ստացվում են շատ թույլ բնձյուղներ՝ ձևափոխվա դադաթով, աննորմալ տերևներով և կուշ եկած ու ծալազարդվա տերևաթիթեղով: Պտղաբույրոջները բոլորովին չեն կազմվում: Ամառը տերևները, ինչպես նաև բնձյուղների պազաթները չորանում են: Տերևները թափվում են: Տերևալուսի հասցրած վնասը մի տարր չի սահմանափակվում: Այդ վնասի հետևանքները անցնում են նա հաջորդ տարվան, քանի որ ալգայիսի ծառերը անհրաժեշտ է երկ

տատարագանել՝ կտրելով մինչև երկու, իսկ երբեմն նաև երեք տարեկան բնձյուղները և, հետևապես, զրկել նրանց բերքից:

Թվենու տերևալուսի դեմ պայքարը կատարվում է արտաքին և ներքին թույներ սրսկելու միջոցով: Ամենից լավ է կիրառել անաբազին-սուլֆատի կամ նիկոտին-սուլֆատի սրսկումը՝ 0,2—0,3%-ի զուգալով (այսինքն՝ 2—3 գրամ մեկ լիտր ջրին):

Անաբազին-սուլֆատ կամ նիկոտին-սուլֆատ սրսկելիս անպատճառ կրկնակի դոզայով շահագած կիր կամ կանաչ օճառ են խառնում: Այսպես, օրինակ, եթե վերցված է 0,2% անաբազին-սուլֆատ, ապա կիր կամ օճառ վերցնում են 0,4% (այսինքն՝ 4 գրամ մեկ լիտրին):

Այս սրսկումը անհրաժեշտ է կատարել ապրիլի վերջին—մայիսի սկզբին՝ 3—4 մատաղ տերևների լրիվ բացման ստադիայի սկզբում: Երկրորդ սրսկումն անհրաժեշտ է կատարել առաջինից մի քանի օր (10—12) հետո՝ այն միացնելով թվենու հրաթիթերի դեմ ուղղված փարիզյան կանաչի լուծույթով սրսկմանը: Ըստ որում անհրաժեշտ է անպատճառ սրսկել բացի տերևի վերին երեսից նաև նրա ստորին երեսը, որտեղ դիտվորապես կենտրոնացված են լինում հարմնյակները:

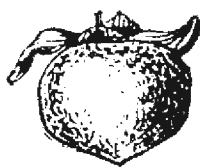
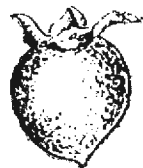
Ավելի ուշ ժամկետներում կատարվող սրսկումն անօգուտ է, որովհետև հարմնյակներից չափազանց միջոտներ են ծնվում, որոնք թաքնվում են պաակի ներսում:

ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՒՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

խուրմայի (Դիոսպիրոս) տեսակների հակադարձ մեծամասնությունը, որ բուսում է առավելապես արևադարձային երկրներում, դեկորատիվ նշանակություն ունի: Այս կարգի որոշ տեսակներ սքանչելի ատաղձափայտ են տալիս և հայտնի են «սևա կամ «էքենոսյան» ծառ անվան տակ:

Պտղաբուծության մեջ էական նշանակություն ունեն խուրմայի երեք տեսակները միայն՝ Կովկասյանը, Վիրգինյանը և Արևելյանը:

Կովկասյան խուրմա (Դիոսպիրոս լոտուս) անտառային թափուտների ձևով հանդիպում է Չինաստանում, Ճապոնիայում, Միջերկրածովյան երկրներում, ՍՍՌՄ-ում՝ Անդրկովկասում և Ղրիմի տեղակայված: Կովկասյան խուրման Հյուսիսային Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներն է ներմուծվել համեմատաբար նորերս և այնտեղ հայտնի է «խալական խուրմա» անվան տակ:

Կովկասյան խուրմայի պտուղները (բնական մեծությամբ):

Կովկասյան խուրմայի պտուղներն օգտագործվում են սննդի համար թարմ և չորացած վիճակում, գործողըրվում են խոհարարության մեջ, ինչպես նաև սպիրտ թորելու համար: Բնափայտը օգտագործվում է որպես ատաղձափայտ, մասնակի կերպով՝ որպես շինանյութ, որը շատ դիմացկուն է և սակավ ենթակա է փտելուն:

Չինաստանի, Ճապոնիայի, Միջերկրածովյան երկրների և ՍՍՌՄ-ում պտղաբուծության մեջ Կովկասյան խուրման օգտագործվում է որպես լավագույն պատվաստակալ Արևելյան խուրմայի համար: Այդ պատվաստակալին պատվաստած Արևելյան խուրմա:

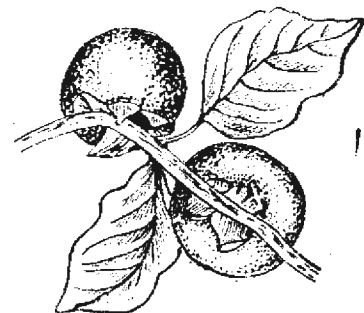
ի ծառերը շատ երկարակյաց և բարձր են: Կովկասյան խուրման միակ լավ պատվաստակալն է Ղրիմի պայմաններում:

Վիրգինյան խուրմա (Դիոսպիրոս վիրգինիանա) հանդիպում է վայրի վիճակում միայն Հյուսիսային Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում, նույնպես օգտագործվում է որպես Արևելյան խուրմայի պատվաստակալ: Այս պատվաստակալը Ղրիմի համար գործնական նշանակություն չի կարող ունենալ, որովհետև Վիրգինյան խուրման շատ խոնավասեր է:

Արևելյան խուրմա (Դիոսպիրոս կակի): Ծառը 5—6 մետր բարձրություն ունի: Հին ճյուղերի կեղևը գորշ կամ դարչնագույն է, մատուղ ընձյուղների կեղևը թավոտ է լինում: Տերևները լինում են երկարավուն-ձվաձևից մինչև ձվաձև-էլիպսաձև, ողորկ են, փայլուն, իսկ նրանց ներքին երեսը բաց-կանաչ է, թափու: Աշնանը, թավովելուց առաջ, տերևները փոխում են իրենց դեղնավունը տարբեր երանգների՝ դեղնա-նարնջագույնից մինչև կարմիր: Իգական ծաղիկները միայնակ են, դեղնավուն-սպիտակ, խոշոր, չոր տեսակներով և երկբաժան սպիտակ: Արական ծաղիկներն ավելի մանր են, քան իրականը, դեղնավուն են, պսակաթերթիկները միացած են, 18-ից մինչև 24 առէջ ունեն, հաճախ հանդես են գալիս եռաձաղիկ ծաղկաբույլի ձևով բարակ, թույլ ընձյուղների վրա:

Ղրիմում ծաղկում է մայիսի երկրորդ կեսին, երբեմն հունիսի սկզբներին: Փոշոտումը կատարվում է ծաղկափուշին տրական ծաղիկներից մեղուների և այլ միջատների կողմից փոխադրվելով: միջոցով: Պտուղը մեծ չափի է, տարբեր ձևերի, գույնի և աչլն: Չանաղան սորտերի դեղնավունը և տերևների ձևը նույնպես ըզգույն չափով տարբերվում են երարից:

Պտուղներն օգտագործվում են թարմ վիճակում: Մի շարք երկրներում լայնորեն գործադրվում է պտուղների չորացումը, որը լավ մթերք է տալիս:

Վիրգինյան խուրմայի պտուղները (բնական մեծությամբ):

ԽՈՒՐՄԱՅԻ ԲԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Արևելյան խուրման պատկանում է համեմատաբար ցրտակա-
յուն բույսերի թվին և նրա արդյունաբերական զարգացման ռա-
յոններում հաճախ դուրս է գալիս տիպիկական սուբարկտիկական
պտղաբերական կուլտուրաների և ցիտրուսների տարածման հյու-
սիսային սահմաններից: Ղրիմում խուրման հանդիպում է Սուդակի
ռայոնում, որտեղ բացարձակ մինիմումը — 22,1°-ի ֆ հասնում ըստ
C-ի:

Խուրման ունի ձմեռային հանգստի տեսական և որոշակի ար-
տահայտված շրջան: Տերևների թափվելուց (Ղրիմում՝ հոկտեմբերի
վերջին — նոյեմբերի սկզբին) մինչև բողբոջների արթնանալը և
տերևների երևալը (ապրիլին — մայիսի սկզբին) մոտավորապես
հինգ ամիս է անցնում:

Խուրման պտղաբերում է մոտավոր ընձյուղների ներքևի մա-
սում:

Խուրմայի ծաղկակոկոնները հանդես են գալիս մայիսի ու-
ռաջին կեսին, իսկ ծաղկումը սկսվում է մայիսի վերջում կամ հու-
նիսի սկզբում, երբ Ղրիմում սկսվում է կայուն եղանակի և համե-
մատաբար բարձր ջերմաստիճանների շրջանը (մայիս ամսվա հա-
մար միջինը $+15^{\circ}$ ըստ C-ի, հունիսին՝ $+20^{\circ}$ ըստ C-ի), որոնք նը-
պաստում են ծաղիկների փոշոտմանը և բոնած պտուղների նորմալ
զարգացմանը:

Աշնան ուշացած առաջին ցրտերի հնարավորությունն այդ
շրջանում միանգամայն բացառված է, իսկ մառախուղ համարյա չի
լինում:

Սովորական պատվաստակալներին պատվաստած Արևելյան
խուրմայի տնկիները պտղաբերության շրջան են մտնում 2—3-րդ
տարին, իսկ սերմաբույսերը՝ սովորաբար 6—7-րդ տարին:

Արևելյան խուրմայի համատարած տնկարկներ Ղրիմում չկան,
բացառությամբ Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Նիկիտյան բուսաբանա-
կան այգու կոլեկցիոն տնկարկներից և «Մասանդրա» սովխոզի
տնտեսական փոքր տնկարկից: Արևելյան խուրմայի ծառերի զգա-
լի մասը բուսնում է Յալտայի, Ալուշտայի, Բալակլիավայի և Սու-

դակի ռայոնների կուլտուրիկների, ծառայողների և բանվորների
տնամերձ տնտեսություններում:

Արևելյան խուրմայի ծառերը Ղրիմի տայմաններում կարող են
բարձրորակ պտուղների լավ ընթր տալ, որը հաստատվում է հե-
տևյալ փաստերով.

1. Ուշեղնոյն պտղում (Յալտա) ծառայող կրտսատախինի
տնամերձ տնտեսությունում 1946 թվին Խիակումե սորտի խուրմա-
յի երիտասարդ տասնամյա ծառը աչքաչափով կատարած մեր ո-
րոշումով տվել է 45—50 կգ լավորակ խոշոր՝ 250—300 գրամա-
նոց պտուղներ: Երիտասարդ ծառի համար այսպիսի բերքը
բարձր է:

2. Վասիլյեկա պտղում (Յալտա) կուլտուրիկ Բ. Ա. Բուրլակովի
տնամերձ տնտեսությունում Խիակումե սորտի երիտասարդ

Արևելյան խուրմայի արական ծաղիկները:

(11—12-ամյա) ծառը 1948 թվին մինչև 600 հատ խոշոր պտուղ է
տվել (պտուղի միջին թաշը 110—130 գրամ):

3. Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Նիկիտյան բուսաբանական այգում
խուրմայի կոլեկցիոն տնկարկում Խիակումե սորտի պտղաբերող
չափահաս ծառի վրա (ծառ հասակն է 35 տարի) հավաքել են
1350 պտուղ, որոնց միջին թաշը 110 գրամ էր, որը կազմում է
մոտ 200 կգ մեկ ծառից: Խուրմայի պտուղների նման բերք արձա-

նապրված է 1945—1947 թվերին Վ. Մ. Մուրտալի անվան Նիկիտ-
յան բուսաբանական այգում սորոտային կոլեկցիայի մեջ առանձին
ծառերի վրա:

Ղրիմում Արևելյան խուրմայի ծառերի բերքատվությունը բնո-
րոշող օրինակների թիվը փարեւի էր ավելացնել, բայց բերված
դեպքերը քափական են, որպեսզի նշենք այստեղ ոչ ավելի ցածր
բերքի ստացման հնարավորությունը, քան թե Կովկասի Սեծովյան
ափին: Խուրմայի պտուղների որակը Ղրիմում, մասնավորապես
շաքարի պարունակությունը, նույնպես ավելի ցածր չէ, քան նույն
սորտերի պտուղներինը Բաթումիում, Սուխումիում և այլն:

Այս բոլորն այն է վկայում, որ խուրմայի կուլտուրան Ղրիմում
հեռանկարային է և պետք է այստեղ լայն տարածում գանի:

Խուրմայի բերքատվությունն ու որակը շատ դեպքերում կապ-
ված են ծաղիկների փոշոտման հետ, որը կախված է տնկարկնե-
րում միջոց կերպով դասավորված սորտերից, որոնք առատ և կանո-
նավոր կերպով արական առջուկն առաջացնեն տալիս:

Սրա հետ միասին խուրմայի սորտերի մի խումբ կա, որոնք
կարող են պտուղների առատ բերք տալ առանց փոշոտման: Նը-
րանց պտուղների դարպացումը տեղի է ունենում պարսենոկար-
պիկ ձևով, առանց բեղմնավորման (անսերմ պտուղներ):

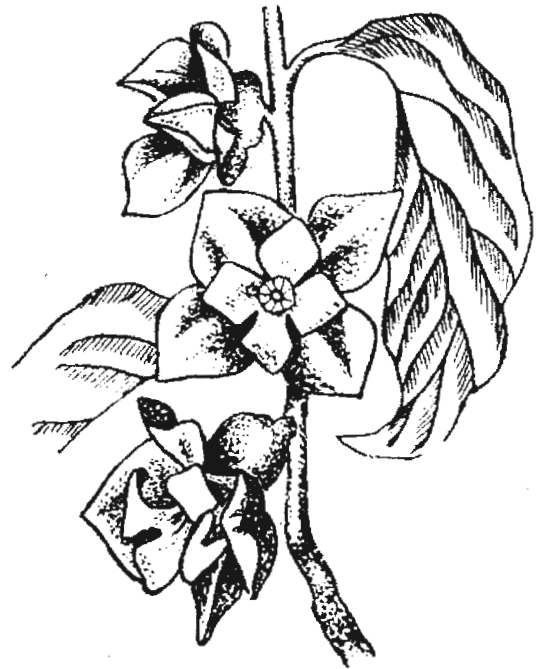
Շատ սորտերի փոշոտումը ապրում է ոչ միայն բերքատվու-
թյան վրա, այլև էապես փոփոխում է համի որակը, սրտամսի գու-
նավորումը, ինչպես նաև արտաքին գույնը, պտուղի ձևը և այլն:
Սորտերի մեծ խմբեր կան, որոնց առանց փոշոտման (պարսենո-
կարպիկ ձևով) զարգացող անսերմ պտուղները բնորոշվում են
սրտամսի բաց գույնով և տախտակաձևով, որն անհայտանում է
միայն այն ժամանակ, երբ պտուղը լրիվ հասունանում և փափկում
է: Նման պտուղները չհասած, պինդ վիճակում տալիս համ ունեն,
և ըստ էության, ուտելու չեն:

Փոշոտման և բեղմնավորման դեպքում, երբ պտուղի մեջ նոր-
մալ կերպով զարգացած սերմեր են առաջանում, նույն սորտերի
սրտամսի մուգ և քաղցր է դառնում: Այսպիսի պտուղները տախ-
տակաձև չունեն, ուտվում են նույնիսկ չհասած, պինդ վիճակում:

Այն սորտերը, որոնք ընդունակ են փոշոտման և բեղմնավոր-
ման ժամանակ փոփոխելու սրտամսի գույնը և համի որակը, ա-
ռանձնացված են փոփոխվող սորտերի խմբի մեջ:

Սորտերի մի այլ խմբում փոշոտումը բնորոշվում է փոփո-
խում սրտամսի գունավորումը և չի ոչնչացնում թերահաս պինդ
պտուղների տախտակաձևը:

Այս սորտերի սրտամսի, անկախ նրանից, թե կան արդյոք
պտղի մեջ նորմալ զարգացած սերմեր, թե պտուղը անսերմ է,
միշտ մնում է բաց գույնի, իսկ տախտակաձևը այն ժամանակ է
միայն վերանում, երբ պտուղը հասունանում և փափկում է: Այս
խմբի սորտերը կոչվում են հաստատուն (կոնստանտ):

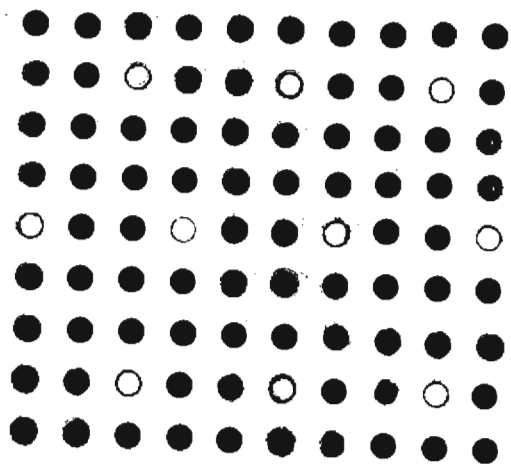
Արևելյան խուրմայի իգական ծաղիկները:

Հաստատուն սորտերի խմբին են պատկանում նաև որոշ սոր-
տեր, որոնց թե՛ առանց փոշոտիչների զարգացած անսերմ պտ-
ուղները և թե՛ նորմալ կերպով զարգացած պտուղները միշտ
բաց գունավորում ունեն, բայց տախտակաձև չունեն և ուտվում են
թերահաս պինդ վիճակում: Սրանց թվին են պատկանում այնպիսի
խավապուն սորտեր, ինչպես՝ Ֆուլիյուն, Դվադցատի վեկը, Ջիբուն:

Բացի պտղամսի գույնի փոփոխումից և մինչև հասունանալը տախպոփյան վերացումից, փոշոտման ազդեցությամբ տակ առանձին սորտի պտուղների ձևը վարող է զգալի տարբերակներ ունենալ: Այս տեսակետից ամենից տիպիկականն է Խիակումե սորտը, որի փոշոտված պտուղներն այնքան են տարբերվում (նույնիսկ միևնույն ծառի սահմաններում) անհերք պտուղներից, որ ղժվար է լինում որոշել սորտը:

ՓՈՇՈՏԻՉ-ՍՈՐՏԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՏԵՂԱԴՐՈՒՄԸ

Ամբողջ սասածից երևում է, թե փոշոտումը որքանով կարող է բարձրացնել բերքը և փոփոխել պտուղների համր: Այդ պատճառով խտրմայի անկարգիները պետք է պարտադիր պայման է փո-

Խտրմայի ալգում փոշոտիչ-սորտերի անկման սխեման:

○ Փոշոտիչներ:

● Պտղաբերող ծառեր:

շտաիչ սորտերի տնկումը 10—12%-ի հարաբերությամբ խտրմայի ծառերի ընդհանուր թվի նկատմամբ՝ դրանք համաշափ տեղադրելով տնկարկներում:

Արական ծառերի տեղադրումը լավագույն կերպով ապահովում են իգական, վարսանդային ծաղիկների փոշոտման համար անհրաժեշտ պայմանները: Փոշոտիչ սորտերին ներկայացվող հիմնական պահանջները հետևյալներն են.

1. Արական առէջային ծաղիկների ամենամյա և առատ պայցում.

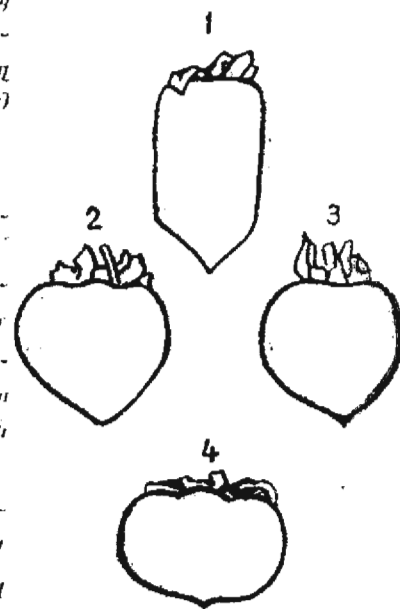
2. Արական առէջային և իգական վարսանդային ծաղիկների ծաղկման ժամկետների զուգահեռություն:

Որպես փոշոտիչ տնկման համար կարող են օգտագործվել «Զենջի-մարու» և «Նիկիտսկի սելանեյ» սորտերը:

ԽՈՒՐՄԱՅԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ ԵՎ ՍՈՐՏԵՐԸ

Արևելյան խուրման շատ սորտեր ունի: Չինաստանում՝ Արևելյան խուրմայի հայրենիքում, սորտային բազմազանությունը շատ թույլ է ուսումնասիրված, բայց նույնիսկ մասնակի, ոչ լրիվ հետազոտություններով այնտեղ հայտնաբերված են մինչև 800 տարբեր սորտեր:

Որոշ հետազոտողներ գալիս են այն եզրակացության, որ սորտերի այսպիսի առատությունը տնկման զգալի խտնաշփոթության արդյունք է: Սակայն նույն խել համանուն սորտերի մեծ քանակի դեպքում, ակնհայտ է, որ Արևելյան խուրմայի սորտային կազմը շատ մեծ է:

Ստորև արվում է Ղրիմում հյտն անտառերի մեծամասնության նկարագրությունը: Միաժամանակ դրական ազդեցությունների հիման վրա տրված է համաշխարհային տանկարտի առանձին լավագույն սորտերի նկարագրությունը, որոնք Ղրիմում դեռ չկան:

Խուրմայի պտուղների տարբեր ձևերը:
1—զլանաձև, 2—կոնաձև,
3—կոր, 4—տափակ:

Տատուր: Պտուղները խոշոր են (պտուղի միջին քաշը 200 գրամ է), երկարավուն-գլանաձև: Պտուղի գազաթիվը սրված է: Պտղակոթը միջին երկարության և հաստ է: Բաժակը կլորավուն է:

Պտուղի արտաքին գունավորումը բաց-նարնջագույն է: Մինչև լրիվ հասունացումը պտղամիսը պահպանում է իր կապուղ, տոնիլ նամբ: Հասունանալուց հետո տոնիլայությունը վերանում է, պտղամիսը դառնում է դեղնա-նարնջագույն, քաղցր, բավական հաճելի համով:

Պտուղները ուշ են հասունանում (դեկտեմբերին): Արագ հասունանում է պահելու ընթացքում:

Այս սորան կա Ղրիմի տնկարկներում և փոշոտման կարիք է դրում:

Կոստատա: Պտուղը կոնաձև է, երկաշնակի խոր անդրվիներով, կարծես քառանիստ լինի: Պտուղի գազաթիվը սրավուն է, մի քիչ ներս ընկած: Բաժակը քառակուսի է, բաժակաթերթերը ետ են ծալված:

Պտղակոթը միջին երկարության է: Պտուղի արտաքին գունավորումը կարմիր-նարնջագույն է, որը լրիվ հասունանալուց հետո փոխվում է մուգ-կարմիր: Պտուղը թուփ-կապույտ փառով է ծածկված: Պտղամիսը բաց-նարնջագույն, համարյա դեղին է, հյութալի, մինչև պտուղի լրիվ հասունացումը և փափկելը խիստ տոնիլ է: Մաշկը պինդ և հաստ է: Սովորաբար սերմերը քիչ են կամ պտուղները անսերմ են: Բերքատառ սորոս է, փոշոտման կարիք չունի, լավ է պահպանվում: Պտուղները սրակը ցածր է: Ղրիմում տարածված է, լայց բազմացումից հանված է: Նկարագրությունը տրվում է, որպեսզի արժեքավոր սորոսերի տնկարկները չաղորտվեն Կոստատա ցածրորակ սորոսով:

Տանենաշի: Պտուղները խոշոր են (մեկ պտուղի միջին քաշը 200—220 գրամ է), ձևը լայն-կոնաձև է, կանոնավոր, հիմքից դեպի գագաթն տասիճանաբար նեղացող, բաժակը քառանկյունի է, պտուղակոթը կարճ և հաստ է: Պտուղի արտաքին գունավորումը կարմիր-նարնջագույն է՝ ուժեղ թուփ-կապույտ փառով: Մաշկը բարակ և պինդ է:

Պտղամիսը դեղնա-նարնջագույն է, քաղցրամիտ, մի քիչ ալրալին: Հասած պտուղները համը հաճելի է, քաղցր, սրանչևի որակի: Թերահաս պինդ պտուղները պարզ տոնիլայություն ունեն, որն

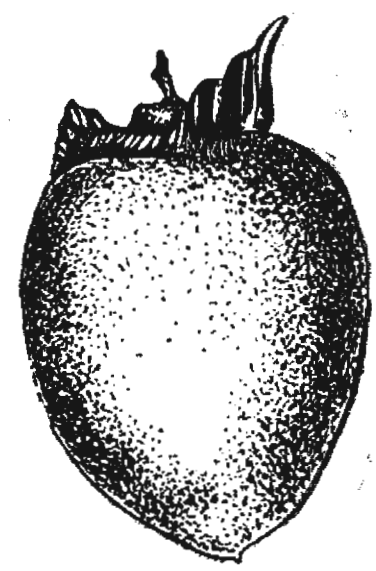
արագ վերանում է: Պտուղները քիչ սերմեր ունեն, կամ բոլորովին չունեն: Փոշոտումը պարտադիր չէ: Միջին հասունացում ունի՝ նույնիսկ միջին: Սա չորացման համար լավագույն սորոսերից մեկն է: Այս սորոսն աճում է Ղրիմում:

Խաչիա: Պտուղները երկարավուն-կոնաձև են՝ բուլթ-սրված գագաթով: Հիմքի մոտ փոսիկ ունի: Պտուղի մակերեսին չրված կան այս սորոսի համար բնորոշ կետեր կամ բարակ զծիկներ:

Պտուղները խոշոր չափի են (մեկ պտուղի միջին քաշը 300—400 գրամ է): Բաժակը քառակուսի է, պտղակոթը հաստ և կարճ է:

Պտուղը արտաքինից մուգ-նարնջագույն է, գրեթե կարմիր: Պտղամիսը կարմիր-նարնջագույն է, որոշ դեպքերում սերմի մոտ սև ջղեր ունի, շատ հյութալի է, թեթևակի ալյուրի համ ունի: Թերահաս պինդ պտուղները զգալի տոնիլայություն ունեն, որը հասունանալուց հետո արագ վերանում է: Լավ պահպանվում է: Հասունացումը միջին-ուշ է (նոյեմբեր—դեկտեմբեր): Փոշոտման կարիք ունի: Առանց փոշոտման նկատվում է պտղաբերության պարզերանի: Կանոնավուն (պտղաբերում է երկու տարին մեկ): Չորացման համար լավագույն սորոսերից մեկն է: Ղրիմում կա:

Ցամոսյան: Պտուղները խոշոր են (մեկ պտուղի միջին քաշը 400 գրամ է), ձևի տարբերակներ ունի՝ սկսած տափակներից մինչև կլորա-տափակները, պտուղի մոտավորապես մեջտեղում պարզ նկատելի լայնակի օղակաձև սեղմվածքով: Բաժակը կլորավուն է, արտաքին գունավորումը կարմիր-նարնջագույն է, պտղամիսը դեղնավուն կամ բաց-նարնջագույն է: Հյութալի է, հաճելի համ ունի: Չհասած պինդ վիճակում տոնիլայություն ունի:

Արևելյան խուրճայի Կոստատա սորոսի պտուղը:

կյան ունի, որը հասունացումից հետո վերանում է: Ուշահաս է: Սերմեր շատ սակավ է ունենում կամ բոլորովին չի ունենում: Այս սորտը Ղրիմում կա:

Պատույն: Պատույները կտրտվում-տափակացած ձևի են, անորոշ քառանկյունի, խոշոր չափի (մեկ պտուղի միջին քաշը 200—250 գրամ է): Պատույի հիմքն ու զազաթը ներս ընկած են, բաժակը քտակուտի է, ետ ծալված թերթիկներով:

Պատույն արտաքինից բաց-կարմիր է: Պատույները կարելի է ուտել թերահաս, պինդ միջնակում: Տափալվելուն չունի: Պաղամիսը բաց-նարնջագույն է, պինդ, հյութալի է, հաճելի համ ունի: Սերմերը քիչ են (2—5 հատ) և մանր: Միջահաս է. բերքատվությունը բարձր է: Տնկարկներում Ֆուչիյու սորտի մոտ պետք է տնկել փուշտի՜լ, թեպետ որոշ դեպքերում նկատված է, որ ծառերը երբեմն արտական ծաղիկներ են տալիս: Ղրիմում կա:

Դվադցատի վեկ: Պատույները միջին կամ խոշոր չափի են, կլավա՜րուն-տափակացած: Միջին քաշը մինչև 225 գրամ է և ալվելի: Գազաթը կտրտվում է, երբեմն փոքր խորտվունով: Հիմքը ոչ մեծ խորտվուն ունի. բաժակը քտակուտի է. լայն բաժակաթերթիկները պտուղին սեղմված են սակավ պտուղից ետ ծալված են:

Գույնը մուգ-կարմիր է, ամբողջ պտուղը ծածկված է թխափայտյա փոռով: Մաշկը հաստ է, պինդ, սղորկ և փայլուն: Պաղամիսը կարմրա-նարնջագույն է, զոնդողանման, հյութալի է, հաճելի համ ունի: Սերմերը քիչ են (2—4 հատ) և խոշոր: Հասունանում է Ֆուչիյու սորտից մի քիչ ալելի ուշ: Պատույներում տափալվելունը բացառվում է և հասած միջնակում բոլորովին կապող չէ:

Դվադցատի վեկը մոտ է Ֆուչիյուին, բայց նրանից ատրերվում է պտուղի մի շարք հատկանիշներով, ծառի և տերեւների ձևով, սերմերով և այլն:

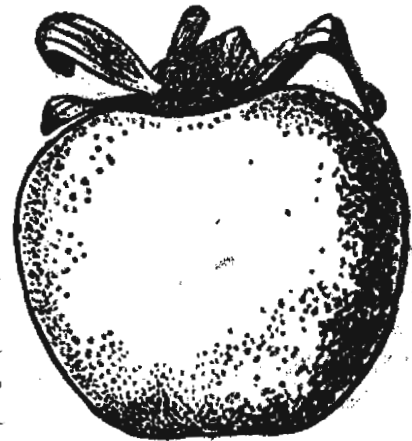
Ջիրու: Պատույները խոշոր և տափակ են, լայնակի կտրվածքում պտղը քառանկյուն. մեկ պտուղի քաշը 200—260 գրամ է և ալվելի: Գազաթը ոչ խոր քառակուսի փոսիկ ունի. հիմքի վրա մեծ խորտվուն ունի: Բաժակը քտակուտի է, բաժակաթերթիկները սովորաբար պտուղից ետ ծալված են լինում. պտղակոթը հաստ է ու կարճ: Գույնը կարմրա-նարնջագույն է, ամբողջ պտուղը ծածկված է թխափայտյա խիտ փոռով: Մաշկը միջին հաստությամբ է, պինդ,

սղորկ և փայլուն: Պաղամիսը կարմրավուն-նարնջագույն է, ամուր, հյութալի, հաճելի համի, քաղցր: Պատույները բոլորովին տափալվելուն չունեն, նույնիսկ խափ, թերահաս միջնակում: Սերմերը քիչ են: Ուշ է հասունանում՝ նոյեմբերի վերջին, դեկտեմբերին: Պատույները լավ են պահպանվում և հասունանում են պահելու բնթացքում: Ջիրո ծառը հավաք, լավ սաղարթավորված պսակ ունի, լավ է պտղաբերում, բայց, ըստ երևույթին, փոշատում է պահանջում: Այս սորտի ծառերը Ղրիմում կան: Ջիրո սորտը միջազգային ստանդարտում լավագույններից մեկն է:

Տառլուկ-կո: Պատույները պանածի են, սուր դազաթով, կողքից թեթևակի սեղմված: Հիմքը կտրտվում է: Պատույները մանր են: Մեկ պտուղի միջին քաշը 90—100 գրամ է: Բաժակը ուռուցիկ է, ետ ծալված թերթիկներով. պտղակոթը երկար է: Պտուղի արտաքինը զուգահեռ է Մաշկի անհարթ է, բինը զուգահեռումը կարմիր-նարնջագույն է: Մաշկը անհարթ է, ամբողջ պտուղը ծածկված է թխափայտյա փոռով: Պաղամիսը բաց-դեղին գույնի է, թերահաս պինդ տեսակներինը տափալ, իսկ փոշատված սերմավոր պտուղներինը՝ հյութալի, համեղ, մուգ-դարչնագույն է:

Անտեղմ պտուղները ուտվում են հասուն, փափկած միջնակում: Վաղ հասունացման սորտ է: Փուշտման կարիք ունի: Սերմերը շատ են: Կա Ղրիմում:

Խիակումե: Պատույները խոշոր են: Պտուղի միջին քաշը 240—250 գրամ է: Պատույն ատավելի-պես դնդաձև է, բայց փոշոտման կապակցությամբ շատ փոփոխական ձևի է: Սորտային բնորոշ հատկանիշը խցանված հյութավա՜րից բաղկացած համակենտրոնացված օղակներն են, որոնք պտուղի գազաթից իջնում են դեպի հիմքը: Այդպիսի օղակների քանակն ու դասավորման խտու-

Արեւելյան խուրմաշի պտուղը, Խիակումե սորտ (փոքրացրած):

թյունը շատ տարբեր են լինում, երբեմն նրանք հազիվ նկատելի են։ Բաժակը քառակուսի է, բաժակաթերթիկները սեղմված են պտուղին։ Պտուղալիքը հասու է, տարրեր երկարությամբ։ Պտուղի արտաքին գունավորումը մուգ-դեղին է, որը հասունացման դեպքում վարմիր-նարնջագույն է դառնում։ Անանիս պտուղները մինչև լրիվ հասունացումը տտիպ համ ունեն և բաց գույնի են, իսկ փոշոտած սերմավոր պտուղները մուգ-դարչնագույն են, քաղցր, հյութալի, առանց տտիպության։ Մաշկը բարակ է, պինդ, փայլուն։ Մերմավոր պղտուղները տտիպություն չունեն և ուտվում են պինդ, թերահամ վիճակում։

Արտը միջահաս է։ Բերք է տալիս առանց փոշոտման, բայց տալիս է բաց գույնի պտղամսով անսերմ տտիպ պտուղներ։ Պտուղները լավ են պահպանվում։ Ղրիմում կան այդ սորտի պղտուղաբերող ծառեր։

Զեհչի-մարու։ Պտուղները մանր են կամ միջին մեծությամբ։ Մեկ պտուղի քաշը 100—120 գրամ է։ Կլոր են, ավելի սակավ կլորավուն-երկարավուն։ Գազաթի վրա հաճախ աննշան չափով ներք է ընկած։ Ինչպես և խիսկում են սորտը, երբեմն պտուղների մակերեսի վրա հանդիպում են խցանացած հյուսվածքի օղակներ։ Բաժակը անկյունավոր է, բաժակաթերթիկները ետ են ծալված, պտղակոթը միջին երկարությամբ է։

Պտուղի արտաքին գունավորումը կարմիր-նարնջագույն է, մուգ պարզորեն նկատվող թուխ-կոպուշտ փառով պտուղի ամբողջ մակերեսի վրա։ Պտղամիսը մուգ է, պինդ, հյութալի է, սքանչելի համի։ Պտուղները գրեթե միշտ մեծ քանակությամբ (6—8 հատ) սերմեր ունեն, ուտվում են թերահամ, պինդ վիճակում։ Այս սորտը փոշոտման կարիք չունի, քանի որ վարսամեղային ծաղիկների հետ միասին մեծ քանակությամբ արական առջային ծաղիկներ է արտադրում և միաժամանակ նույնպես փոշոտիչ սորտ է հանդիսանում։ Վաղ է հասունանում՝ հոկտեմբերին, նույեմբերի սկզբին։ Ղրիմում կան այս սորտի պտղաբերող ծառեր։

Եմոն։ Պտուղները միջին մեծության են, տափակ ձևի, միշտ չորա փորակով գազաթին (միջին քաշը 150 գրամ է)։ Պտուղը կարմիր-նարնջագույն է՝ խիտ մոխրագույն փառով։ Պտղամիսը սերմերի

շուրջը շատ հաճախ դարչնագույն է, կրեմի խառնվածքի, սքանչելի համի։ Ուշահաս սորտ է, պահելու ընթացքում լավարար չափով է պահպանվում։ Փոշոտման կարիք է դրոմ՝ թերահամ պտուղների մեջ պտղամսի գունավորումը և համը փոխելու համար։ Այս սորտի ծառեր Ղրիմում չկան։

ԽՈՒՐՄԱՅԻ ԲԱԶՄԱՑՈՒՄԸ

Խուրմայի տնկիները աճեցնում են պատվաստակալների վրա, որոնց վրա պատվաստվում են համապատասխան ստանդարտ սորտերի աչքեր կամ ճյուղեր։ Խուրմայի կտրոնները գրեթե չեն արմատակալում, և այդ պատճառով բուրմուքման այս եղանակը չի գործադրվում։

Որպես պատվաստակալ Արևելյան խուրմայի համար Ղրիմում պետք է օգտագործվի Կովկասյան խուրման։ Կովկասյան խուրմայի սերմաբույսերը ուժեղ զարգացած արմատային սիստեմ են կազմում և համեմատաբար դիմացկուն են երաշտի նկատմամբ։

Կովկասյան խուրմայի՝ որպես պատվաստակալի պոկատությունը երբեմն նկատվող արմատի քաղցկեղով հիվանդանալն է։

Պատվաստակալային բույսերի աճեցման համար Կովկասյան խուրմայի լավ հասունացած պտուղներից հանած սերմերը սորոտիֆիկացնում են (պահվում են սվաղում) և դարնանը ցանում են ուղղակի տնկարանում, որտեղ շարքերի միջև տարածությունը պետք է լինի 90—100 սմ, իսկ շարքերում՝ 25—30 սմ։ Սերմերի ցանքը կարելի է կատարել նաև աշնանը, դեռնի մեջ։ Սերմ տնկարանում հողի մեխանիկական մշակում չի կիրառվում, շարքերի միջև բնկած տարածությունը կարելի է պտկասեցնել մինչև 50—60 սմ՝ շարքերում պահպանելով բույսերի նույն խտությունը։

Պատվաստակալային բույսերի նկատմամբ ցույց տրվող խնամքը տնկարանում կայանում է դարնան և ամառվա ամիսներում 9—10 անգամ ջրելու և հողը փխրեցնելու մեջ։ Պատվաստակալ սերմաբույսերի աչքապատվաստը միամյա հասակում է կատարվում։

Խուրման վառ է դիմանում վերատնկմանը, այդ պատճառով ցանկալի է սերմաբույսերը աճեցնել մշտական վայրերում և նույն տեղում աչքապատվաստել նրանց, մանավանդ տնամերձ տնտեսություններում։

ԱՅՐՈՂՆԵՐԻ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ ԵՒ ՆԻՍՏԵՑ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ

Գարնանային աչքապատվաստի և ճյուղապատվաստի համար կտրոնները պատրաստում են փետրվարի առաջին կեսին, երբ բույսերը գտնվում են ձմռան հանգստի շրջանում: Միևեքվաժ կտրոններ պետք է պահել սառը շնորում, որպեսզի թույլ չտանք, որ մինչև սրանց օգտագործումը բողբոջները բացվեն: Ամառային աչքապատվաստման և ճյուղապատվաստման համար կտրոնները պատրաստում են աշխատանքները սկսելուց 3—5 օր առաջ և նույնպես պահպանվում են խոնավ ավազի մեջ և հով տեղում:

Կտրոնները կտրում են համապատասխան սորտերի ծառերի նախօրոք նշված, առատորեն և կանոնավոր կերպով պտղաբերող, առողջ ճյուղերից:

ԱՇՐԱՊԱՍՏՎԱՍՏԸ ԵՎ ԶԵՈՒՂԱՊԱՏՎԱՍՏԸ

Խուրմայի պտավաստը աչքով կատարվում է պատվաստակալի կեղևի T տառի ձևի կտրվածքի մեջ: Աչքապատվաստի գործողությունները, այսինքն՝ կեղևում վարվածք բառաչը և աչքը ներդնելը, պետք է կատարել արագ և խնամքով, պահպանելով այն գործիքների հասուկ մաքրությունը, որոնցով աշխատում են: Այն դեպքում, երբ աչքապատվաստի պրոցեսը դանդաղեցնում են, պատվաստակալի կեղևի մեջ գտնվող տաննիդները սկսում են դուրս գալ, տեղի է ունենում օքսիդացում և կամքիտը բջիջների մահացում, որի հետևանքով խիստ կերպով խցնում է աչքերի կաշտականությունը և տոկոսը:

Ամենից լավ է աչքապատվաստը կատարել գարնանը, ապրիլի վերջին կամ մայիսի առաջին կեսին, երբ ուժեղ հյութաշարժ է տեղի ունենում: Աչքապատվաստից առաջ նպատակահարմար է ջրել վայրակները, դա ուժեղացնում է հյութաշարժը և բարելավում է աչքերի կաշտականությունը: Գրականության մեջ ցուցումներ կան, որ առանձին դեպքերում խուրմայի աչքերի կաշտականությունը պարնանային աչքապատվաստի ժամանակ հասնում է 90—100%-ի, յայն դրոնականում աչքերի կաշտականությունը դարնանային աչքապատվաստի ժամանակ, որպես կանոն, շատ ավելի ցածր է լինում՝ 30—40%: խի համախ նաև՝ 5—10%:

Աչքապատվաստից հետո անհրաժեշտ է թևեակի կտրել պատվաստակալի ճյուղերը, որի հետևանքով ավելանում է աչքերի կրկնականությունը և տոկոսը:

1947 և 1948 թ. թ. Կովկասյան խուրմայի սերմաբույսերի վաղ հասակում (5—6 ամսական) մեր փորձարկած պտավաստը լավ արդյունք տվեց՝ աչքերի կաշտականությունը 56-ից մինչև 90% էր կազմում, մինչդեռ 15—16 ամսական հասակ ունեցող սերմաբույսերի աչքապատվաստը, որ նույնանման պայմաններում, նույն ժամկետներում և նույն սորտերով է կատարվել, ավել է միայն 5—15% կաշտականություն:

Այսպիսով, Ղրթի պայմաններում սերմաբույսերի աչքապատվաստը վաղ հասակում ավելի լավ է կատարել սեպտեմբերի երկրորդ կեսին, երբ դարնանային ծիլերը 5—6 ամսական են լինում և խոնավ են 30 ամ ու ավելի բարձրություն:

Բոլոր վայրակները, որոնք այդ ժամանակ համապատասխան աճի չեն հասնում և աչքապատվաստի համար դեռ պատրաստ չեն, խոցնում են մինչև գարուն:

Խուրմայի սերմաբույսերի վրա մատուղ հասակում աշնանը աչքապատվաստ անելու ստավելությունը ոչ միայն նրանց աչքերի կաշտականությունը ավելի բարձր տոկոսի մեջ է, այլև նրանում, որ նույն հասակում ժամանակ այդ տնկիների արմատային սիստեմը ավելի քիչ չափով է վնասվում, իսկ այդ հանգամանքը էապես բարելավում է տնկվող բույսերի կաշտականությունը:

Խուրմայի ճյուղապատվաստը տարբեր եղանակներով է կատարվում՝ ճեղքով, կեղևի տակ դնելով, մակադրելով և այլն: Ճեղքով պտավաստելը կիրառվում է Կովկասյան խուրմայի հին ծառերի աղնվացման դեպքում, վատ սորտերը ավելի արժեքավոր սորտերով վերապատվաստման ժամանակ, ինչպես նաև հատու, փերաճած պտավաստակալների վրա:

Ծառերի աղնվացման և վերապատվաստման ժամանակ նրանց ճյուղերը ուժեղ կերպով կարճացնում են (կտրում են), կտրված տեղը ճեղքում են այգեգործական դանակով և ճեղքի մեջ դնում են պտավաստվող սորտի նախապես պատրաստած կտրոնը, որի ներքին ծայրը սեպաձև սրված է: Ծյուղից հաստ կտրվածքների մեջ փոխարար երկու կտրոն են դնում՝ ճեղքվածքի երկու կողմերից:

Հաստ, հասակն առած և երիտասարդ, նորմալ պատվաստակալային բույսերի վրա ճյուղապատվաստն անում են հողի մակերեսից հնարավորին չափ մոտ Պատվաստի տեղը ամուր փաթաթում են խսիրով կամ ռաֆիայով և խնամքով քսում են այգու ձյով և սուպ բուլկից են կատարում այն հաշվով, որպեսզի հողի երեսին մնան պատվաստած ճյուղի վերին մեկ-երկու աչքերը: Բուլկիցը կտրոնները պահպանում է չորացումից:

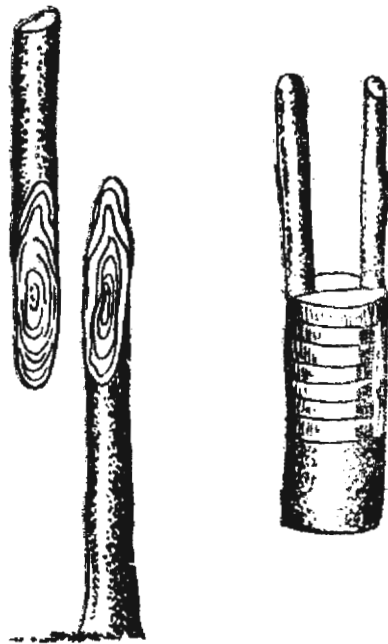
Ճյուղով պատվաստելու լավագույն ժամկետը պատվաստակալի հյութաշարժի սկիզբն է, այսինքն՝ ապրիլ ամսվա առաջին կեսը:

Գարնանային պատվաստի համար կտրոնային մատերիալը պատրաստվում է փետրվարին և մինչև օգոստոսի միջին պահվում է սառը շենքում:

Կտրոնները պետք է վերցնել 8—10 լավ զարգացած աչքերով: Արևելյան խուրմայի ճյուղերով կատարվող գարնանային պատվաստները լավ արդյունք են տալիս, բայց այդ միջոցը բարդ է, մեծ աշխատանք է պահանջում և այդ պատճառով ավելի լավ է կատարել աշնանային աչքապատվաստ:

Աչքապատվաստների կամ ճյուղապատվաստների խնամքը հետևյալն է:

Աչքապատվաստի ժամանակ աչքերի, իսկ ճյուղապատվաստի ժամանակ ճյուղերի սերտաճումից հետո (10—15 օր) կապը թուլացվում է և ապա 25—30 օրից հետո՝ բոլորովին հեռացվում:

Արևելյան խուրմայի ճյուղապատվաստը:

Գարնանը պատվաստակալը կտրում են պատվաստած աչքից 5—10 սմ բարձր: Պատվաստաշիվը կապում են պատվաստակալի վրա լիղած բուխակին, որպեսզի պահպանեն նրան քամուց ծովուց և կտրվելուց:

Զարգացման և փայտացման հետ միասին, երբ պատվաստի կտրվելու և ծովելու վտանգն անցնում է, բուխակները օղակաձև բոլորովին կարում են պատվաստակալը պատվաստացուի հետ սերտ աճելու տեղից վերև:

Մինչև ճյուղապատվաստված և աչքապատվաստված բույսերը տեղադրանից հանելը, հողի խնամքը կայանում է նրանում, որ գարնան և ամռան ընթացքում 5—6 անգամ ջրում են, իսկ ջրելուց հետո փխրեցնում են և ամեն տարի կատարում են հողի ձմեռային խոր մշակում:

Արևելյան խուրմայի չաղնվացրած սերմաբույսերի տնկումը մշտական տեղերում սովորաբար չեն կատարում. նույնիսկ ամենալավ սորտի սերմերի ցանքի դեպքում համեմատաբար մեծ քանակով արական ծառեր են ստացվում (առեջային ծաղիկներով), որոնք պուտուլ չեն տալիս, ինչպես և՛ մայր բույսերի համեմատությամբ վատորակ պտուղներ տվող ծառեր:

Սակայն հաշվի առնելով Ղրիմի մի շարք նախալեռնային ռայոնների համար (Միմֆերոպոլի ռայոն և այլն) խուրմայի ծառերի ձմռան ցրտակայունության բարձրացման անհրաժեշտությունը, մինք ցանկալի ենք համարում արտադրական լայն փորձի շրջանակներում խուրմայի այգիներ տնկել՝ այդ նպատակի համար օգտագործելով որոշ լավագույն սորտերի չաղնվացրած սերմաբույսերը (Խիսկոմե, Տանենաշի, Խաչիա, Զիրո):

Արևելյան խուրմայի վերահիշյալ սորտերի չաղնվացրած սերմաբույսերը պետք է տնկել վաղ հասակում (8—9 ամսական) և կամ ծլած սերմերը ցանել մշտական տեղերում շատ խտացրած ձևով՝ այն հաշվով, որ մեկ հեկտարի վրա ընկնի 800—1000 բույս, շարքերի միջին տարածությունը 5 մետրի և շարքերում բույսերի միջին տարածությունը՝ 2—2,5 մետրի դեպքում: Երբ սերմաբույսերը պտղաբերության շրջանը կմտնեն, բույսերի այն մասը, որը բացառապես առեջային ծաղիկներ կունենա (արական ծառերը, ինչպես նաև շատ վատ որակի պտուղներ տվող, սակավ բերքատու ծա-

ները և այլն), պետք է արմատախիլ արվի: Տնկարկում կարելի է թողնել ընդհանուր ծառերի 10%-ի չափով արական ծառեր (սուխ-չախին ծաղիկներով), որպեսզի ապահովված լինի վարանդային ծաղիկների նորմալ փոշոտումը: Այսպիսի տնկարկները հետևյալ թերություններն ունեն.

1. Բույսերի մի մասը՝ պտղաբերության շրջանը մտնելուց հետո (արական ծառերը), ինչպես և վատորակ պտուղներ տվող և սակավ բերք տվող սերմաբույսերը անխուսափելիորեն պետք է հեռացնել տնկարկներից:

Տնկարկների վերահիշյալ խտության դեպքում, այն բույսերի քանակը, որոնք պետք է հեռացնել տնկարկից, մոտավորապես 300-ից մինչև 500 հատ կլինի ամեն մի հեկտարից:

Հետևապես միանգամայն կորչում են այն աշխատանքն ու նյութական միջոցները, որ ծախսվում են 300—500 սերմաբույսերը մինչև նրանց պտղաբերումը (5—6 տարի) աճեցնելու և նրանց արմատախիլ անելու համար:

2. Չափնվացրած սերմաբույսերը պտղաբերության շրջանն են մտնում միջին թվով 2—3 տարով ավելի ուշ, քան թե պատվաստակալներին պատվաստած սերմաբույսերը:

3. Չափնվացրած սերմաբույսերը ոչ միատարր արտադրանք կտան:

Ղրիմի նախալեռնային և տափաստանային ռայոններում խուրմայի աչգիներ տնկելու նման մեթոդի դրական արդյունքների թվին կարող են պատկանել՝ բարձր բերքատվության տնկարկներ ստեղծելու հնարավորությունը, ինչպես նաև խուրմայի բույսերի ցրտակայունությունը բարձրացնելը, որոնք շատ ավելի խիստ ձմեռային պայմաններում ևն դասախարակվում, քան ելակետային սորտերը:

Արևելյան խուրմայի սերմաբույսերը աճեցնելու համար պետք է օգտագործվեն այն սերմերը, որոնք ստացվում են վերահիշյալ սորտերի միանգամայն հասուն և փափկած պտուղներից: Սերմասուռ պտուղները չի հանձնարարվում պոչից ծառից մինչև նրանց լրիվ հասունացումը: Պտուղներից առանձնազված սերմերը չվառնում, բացօթյա շորայնում և այդ վիճակում պահպանում

են մինչև նրանց ստրատիֆիկացումը: Խուրմայի սերմերը պետք է ստրատիֆիկացնել հոկտեմբերի առաջին կիսին: Մարտի վերջին, ապրիլի սկզբին նրանց կարելի է դուրսը ցանել: Արևելյան փուրմայի սերմերի ցանքը մշտական տեղերում կամ տնկարաններում կարելի է կատարել աշնանից, նոյեմբերին: Աշնանային ցանքի ժամանակ ստրատիֆիկացումը կատարվում է հողի մեջ:

ԽՈՒՐՄԱՅԻ ԱՅՂԻ ՏՆԿԵԼ

ՏՆԿԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Խուրմայի տնկարկների համար տեղ ընտրելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ ստվերոտ տեղերում պտուղների որակը և բերքատվությունն ընկնում են, այդ պատճառով խուրմայի համար պետք է հստակացնել հարավային և հարավ-արևմտյան լանջերը, արևով լավ լուսավորված հարթավայրերը:

Խուրման պահանջկոտ չէ հողի նկատմամբ, բայց բարձրակարգ պտուղները և մշտական լավ բերքը տնկարկներում կարող են սպասվել լինել խորը, խոնավունակ, հարուստ հող ունեցող անդամաերում միայն:

Խուրման ցրտակայուն բույս է, և ջերմաստիճանի կախությամբ տնկումը՝ մինչև —21°, —22° ըստ Շ-ի նրա սիրա վնասակար աղդյունություն չի թողնում:

Ղրիմում խուրման կարող է մշակվել ամբողջ հարավային ծովափում՝ Սևաստոպոլից մինչև Թեոդոսիա և Բախչիսարայի, Սիմֆերոպոլի, Բելոգորսկու և այլն նախալեռնային ռայոնների ամենատաք վայրերում: Խուրմայի համար հուլամաս ընտրելիս պետք է հաշվի առնել նրա ապահովվածությունը ջրով՝ առն հաշվով, որ ունենա ընթացքում հնարավոր լինի 4—6 անգամ ջրել հողը:

ՀՈՒՐ ՆԱԽԱԳԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ

Խուրմայի համար հատկացված տերիտորիայի ռելեֆից և բուսականությունից ելնելով, որոշվում է հողի նախապատրաստման ծավալն ու բնույթը: Միամյա գյուղատնտեսական կուլտուրաներով զրադեցրած հարթավայրերում մարելի և անմիջապես հողի սլանտաժավորումը ակնել: Անտառով կամ թփուտներով ծածկ-

ված հողամասերում նախապես ծառերը կտրում և հավաքում են և ապա սկսում են պլանտաժավորումը:

Եթե խուրմայի տնկարկների համար հատկացվում են 20⁰-ից ավելի թեքություն ունեցող լանջերը, ապա դարատափեր են սարքում, իսկ դարատափերի միջև ընկած հողաշերտերը չեն մշակում, որպեսզի լանջերի ողողման առաջն առնեն: Պլանտաժը կատարվում է նախորդ տարվա աշնանից՝ 30-ից մինչև 90 սմ խորությամբ:

Պլանտաժավորումից հետո պետք է քարերը հավաքել և հողամասը հարթել:

Մշակված և հարթված հողամասի վրա կատարում են այդու տեղաձևումը: Գործնականում կիրառվում են տեղաձևման մի քանի եղանակներ. դառիթափ լանջերի համար՝ հորիզոնական, հարթ վայրերում և թեթև լանջերում՝ շախմատային, քառակուսի և այլն: Հորիզոնական կամ ռելեֆային տեղաձևման ժամանակ երկու գնալ կարող է լինել.

1. Լայնակի շարքերը հարթեցված են ուղիղ գծերով, մինչդեռ երկայնակի շարքերում բույսերը դասավորվում են իրարից ահափասար հեռավորությամբ:

2. Լայնակի շարքերը չեն հարթեցված ուղիղ գծերով, մինչդեռ երկայնակի շարքերում բույսերի մեջ եղած հեռավորությունները հավասար են:

Հորիզոնական տեղաձևումը իր կատարման տեխնիկայով ավելի բարդ է, քան մյուս միջոցները, և հասուն գործիքի կիրառում է պահանջում, այդ պատճառով պետք է պիտել հատուկ ձեռնարկներին:

Տեղաձևումը քառակուսիների սխեմայով կատարելիս՝ մետաղյա լարի կամ շափերիզի (ռուկակայի) միջոցով և սեպերով համապատասխան հեռավորության վրա երկայնակի գծեր են նշում և նրանց նկատմամբ ուղիղ անկյան տակ՝ լայնակի գծեր: Լայնակի և երկայնակի գծերի հատման կետերում սեպեր են խորում, որոնք տնկման տեղերն են ցույց տալիս:

Շախմատային սխեմայով տեղաձևումը հատկապես կառուցված եռանկյան միջոցով է կատարվում: Այսպիսի կանոնավոր եռանկյան կողմերից յուրաքանչյուրը պետք է հավասար լինի շար-

քերում ծառերի միջև եղած տարածությանը և շարքերի միջև եղած լայնությանը: Ամենից հաճախ տնկելու համար քառակուսի և շախմատային տեղաձևումը կատարում են 6×6 մ և 5×5 մ խորությամբ: Եթե խուրման տնկվում է որպես միջշարքային բույս, տնկումների խտությունը որոշվում է հիմնական կուլտուրայով (օրինակ, ձիթենիով):

ՓՈՍԵՐԻ ՓՈԲՈՒՄԸ ԵՎ ՑՆԿՈՒՄԸ

Տեղաձևումից հետո նախապես պլանտաժով պատրաստած հողի վրա տնկման փոսեր են փորում 50×50 սմ չափով՝ այն հաշվով, որ նրանց մեջ կարելի լինի աղառ տեղավորել տնկիների արմատային սխեման:

Տնկումից առաջ տնկիների արմատները ավելի լավ է թաթախել կավազոչաջրի մեջ՝ ծայրերը սեկատորով կտրելով. տնկին փոսի մեջ տեղավորելիս պետք է հետևել, որ արմատները դեպի կողմերը չծռվեն:

Տնկելու ժամանակ պետք է օրգանական պարարտանյութեր (գոմաղը կամ կոմպոստ) մտցնել յուրաքանչյուր բույսի համար 8—10 կգ-ի հաշվով, որոնք խառնում են հողի հետ: Սրա շնորհիվ կլամանա խուրմայի տնկիների կալոցականությունը, որոնք շատ ցվար են արմատակալում անկման ժամանակ: Փոսը լցնելու պրոցեսում հողը պնդացնում են (ոտներով կոխոտելով), որպեսզի արմատների միջև դասարկություններ չառաջանան: Տնկումից հետո հողը պետք է անպատճառ առատորեն ջրել: Խուրմայի տնկման լավագույն ժամկետներն են նոյեմբեր, դեկտեմբեր ամիսները կամ մարտի առաջին կեսը:

ԽՈՒՐՄԱՅԻ ԱՅԳՈՒ ԽՆԱՄՈՐԸ

Խուրման խոնավասեր բույս է, այդ պատճառով Ղրիմի պայմաններում ագրոտեխնիկական հիմնական խնդիրն է խոնավության պահպանումը և հողում նորմալ քանակով սննդարար նյութերի ստեղծումը, որը վապահովի ծառերի համապատասխան զարգացումը և պտղաբերությունը: Նման միջոցառումների թվին են պատկանում.

1. Խուրմայի այգիների միջշարքային տարածություններում

հողի պահպանումը և ցելի վիճակում՝ սիդերացիոն բույսեր ցանքով:

2. Հանքային և օրգանական պարարտանյութերի մացնել որի հետևանքով հողում ավելանում են անօրգանյութերի պաշարները: Օրգանական պարարտանյութերի մացնելուց բարելավվում են նաև հողի ֆիզիկական հատկությունները, տեղի է ունենում նրա հարստացումը օդուակար միկրոօրգանիզմներով:

ՀՈՂԻ ՄԵԱՆՈՒՄԸ

Խորմայի տնկարկներում ամեն տարի պետք է կատարվի հողի համատարած մշակում 20—25 սմ խորությամբ, ինչպես նաև 3—4 անգամ հողի վերեցում ամառվա բնիկացքում:

Հողի համատարած մշակումը պետք է կատարվի սեպտեմբերին՝ սիդերատ-խոտերի ցանքից անմիջապես առաջ: Խորմայի ալգինների հողի համատարած ուշնանային մշակման պրոցեսում պետք է մացնել օրգանական և հանքային պարարտանյութեր: Պարարտանյութերը շատ են տալիս շարքերի արանքներում: Ապրիլ առաջին կեսում սիդերատները պետք է հողով ծածկվեն պարնաային մշակման ժամանակ: Ղրիմի նախալեռնային ռայոններում (Սիմֆերոպոլի, Բախչեսարայի և այլն) խորմայի ալգինների միջառքերի հողը պետք է պահպանել նույն ձևով, ինչպես դա արականներով նախատեսվում է պտղատու ալգինների համար:

ՈՌՈՎՈՒՄ ԵՎ ՊՍՐԱՐՑԱՑՈՒՄ

Ղրիմի պայմաններում ջրումները և հողում խոնավությունը կուտակելուն ու պահպանելուն ուղղված բոլոր այլ միջոցառումները առաջնակարգ նշանակություն ունեն խորմայի անօրգանյութ համար: Հոնիս—օգոստոս ամիսների և սեպտեմբերի առաջին կեսը թացքում անհրաժեշտ է կիրառել 4—5 ջրում: Ջրի պակասության դեպքում ջրումների քանակը կրճատվում է: Հսկում խոնավությունը պահպանելու համար պետք է անդկացվի մերձակայի շրջանակների մուշապատում հարդախան զոմալցով, խոտով և այլն:

Բացի ամառային ջրումներից, ցանկալի է խորմայի ալգիններում կաարել նաև առատ վաղ պարնանային ջրումներ (ապրիլին՝ սիդերացիոն բույսերը հողով ծածկելուց հետո), որպեսզի հողում ստեղծվեն խոնավության մեծ պաշարներ, որոնք ապահովում են ծառերի նորմալ աճը պարնանային շրջանում:

Խորմայի զգալուն է պարարտացումների նկատմամբ. օրգանական և հանքային պարարտանյութերի մացնելը՝ հողը հարստացնելով անալարար նյութերով բարձրացնում է պտուղների բերքատվությունը:

Երիտասարդ ծառերի տակ մինչև նրանց 10-ամյա հասակը՝ յուրաքանչյուր տարի պետք է լցնել 15—20 կգ գոմաղը կամ կոմպոստ և հանքային պարարտանյութեր՝ յուրաքանչյուր ծառին 300 գրամ ամիոնում-սուլֆատ և 500 գրամ սուլերֆոսֆատ:

Տասնամյա հասակից մեծ, չափահաս պտղաբերող ծառերի համար, օրգանական և հանքային պարարտանյութերի նորմաները կրկնապատկվում են:

ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԼՔԸ

Խորմայի ծառերը ձևավորվում են որպես բարձրագույն ծառեր՝ ծառաբնի 60—70 սմ բարձրությամբ և 4—5 հիմնական կոմպոսիցիոն ճյուղերից, սովորաբար լիզերային հարկային սիստեմի պրոտիով: Ձևավորումը սկսում են տնկարանում և հետագա տարիներում ավարտում են ալգում, երբ ծառերն արդեն տնկված են լինում իրենց մշտական տեղերում:

Ձևավորման կանոնները նույնն են, ինչ և այլ պտղատու տեսակների համար: Խորմայի պտղաբերումը տեղի է ունենում բնթացիկ աարվա աճի մատաղ բնձյուղների վրա, ինչպես խաղողին է: Մի անգամ պտղաբերած բնձյուղներն այլևս պտուղ չեն տալիս, այդ պատճառով փոքր պետք է անել ամեն տարի: Խորմայի այն ծառերի վրա, որոնք սիստեմատիկ կերպով առանց էտի են թողնվում, խիստ նվազում է պտուղների չափը (մանրացում), իջնում է բերքատվությունը և վրա է հասնում բույսերի անժամանակ ծերություն:

Էտի ժամանակ բույսերով հեռացվում են պտղաբերած ճյուղերն ու բնձյուղները, իսկ առանձին դեպքերում՝ ալգախախտողները և բնձյուղների ամբողջ սիստեմաները:

Պատգաբերած ճյուղերի հեռացնելը պտղաբերումը մոռեցնում է ծառի հիմնական կամախքային ճյուղերին և առաջ է բերում նույն տեղի երիտասարդ ընձյուղների ստեղծում, որոնց վրա ծաղիկներ և պտուղներ են առաջանում:

Բացի այդ, պետք է կտրատել բոլոր խաշտվող ճյուղերը, հոռաշիվները և չորացած ընձյուղները, որպեսզի ծառի պսակի ներսում ապահովված լինեն լուսավորության և օդային ռեժիմի լիարժեք պայմանները:

ՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ԲԵՐՔԱՀԱՎԱՔԸ, ԴԱՐՍՈՒՄԸ, ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ ԵՎ ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄԸ

Խորմաշի պտուղների բերքահավաքը կատարվում է հասուն նոսրից տարբեր աստիճաններում և սրան համեմատ՝ տարբեր ժամկետներում:

Մերձավոր տեղական շուկաներում սպառման համար իրացնելիս, պտուղները ծառից քաղում են այն ժամանակ, երբ նրանց ստանում են տիպիկական, յուրաքանչյուր սորտին հատուկ դուրսավորում, այսինքն՝ հասած վիճակում:

Տարբեր սորտերի հասունացումը օրացուցային տարբեր ժամկետներումն է տեղի ունենում. վաղահասներին՝ հոկտեմբերին. իսկ ուշահասներին՝ դեկտեմբերին և քանի որ վաղ աշնան ցրտերը բացասաբար չեն անդրադառնում խորմաշի պտուղների վրա, կարելի է կա շտապեցնել տեղում սպառվող պտուղների հավաքը: Մեծ տարածությունների վրա տեղափոխելու համար պտուղները խողում են պինդ, թերահաս վիճակում՝ հենց որ առաջանում է նրանց մաշկի կարմրավուն գունավորումը: Հասունության ավելի ուշ շրջանում հավաքված պտուղները տեղական փոխադրումները համար պիտանի չեն, քանի որ ճանապարհին նրանք փափկում և փշանում են: Չի կարելի հավաքել նույնպես չափազանց խակ դուրսավորում ունեցող պտուղները. նրանք խորշումում են և հետագայում փշանում:

Պտուղները պետք է քաղել զգուշաբար, միայն ձեռքով, օգտագործելով ելարան և հատուկ պտղակտրիչ կամ սեկատոր, որով կտրում են պտուղը պտղակոթի մի մասի և բաժակի հետ միասին:

Պտղակոթը պետք է կտրել ուրբան կարելի է կարճ, բաժակին մոտ, որպեսզի դարձած վիճակում պահպանվելու դեպքում նա չվնասի մյուս պտուղներին: Պտուղները ձեռքով՝ առանց պտղակտրիչի կամ սեկատորի՝ քաղելիս հաճախ պտուղը պոկվում է առանց պտղակոթի և բաժակի, որոնք մնում են ծառի վրա: Այդպիսի դեպքերում այն տեղում, ուր պտուղը կպած է լինում բաժակին, անխուսափելիորեն վերք է առաջանում, պտուղը արագ փտում է:

Ոչ մի դեպքում չի թույլատրվում պտուղները ցած ձգել կամ թափ առաջ ծառից. այդ դեպքում պտուղների վրա ուժեղ վնասվածքներ են առաջանում, և նրանք նույնպես արագ փտում են:

Հեռավոր տեղափոխումների համար նախատեսված պտուղները դարսելուց առաջ տեսակավորվում են: Վնասված և արդեն փափկել սկսող պտուղները առանձնացվում են առանձին խմբի, որը թողնվում է տեղական շուկայում իրացնելու համար: Միանգամայն առողջ, չվնասված, համապատասխան պնդություն և գունավորում ունեցող պտուղները մեկ կամ երկու շերտով (ավելի լավ է յուրաքանչյուր պտուղը նախապես փաթաթել բարակ թղթով) սեղմ դարսում են մինչև 7 կգ. տարողություն ունեցող փոքրիկ արկղներում և այդ վիճակում տեղափոխում են հեռավոր տարածությունների վրա:

Պտուղները արկղների մեջ դարսելիս՝ պետք է պահպանվեն հետևյալ կանոնները:

Սուր գազաթ ունեցող պտուղները դարսում են մի շարքով՝ բաժակները ներքև: Տափակ և կլոր պտուղները կարելի է դարսել երկու շարքով, ընդ որում առաջին, ներքևի շարքը՝ բաժակը ցած, իսկ երկրորդը՝ բաժակը վերև:

Ցնցման դեպքում առաջացող փշացումներից խուսափելու համար պտուղներն արկղներում դասավորելիս առաջացած դատարկությունները լցնում են մի որևէ փափուկ նյութով: Ցուրաքանչյուր արկղի մեջ անհրաժեշտ է դնել համառոտ հրահանգ խորմաշի պտուղներն օգտագործելու եղանակների մասին, քանի որ պտուղների հատկություններին անձանոթ սպառողը կարող է միանգամից հուսահատվել, երբ պինդ, չհասունացած, տոփալ պտուղների համը տեսնի:

խուրմայի պտուղները հեռավոր վայրեր տեղափոխելիս, վա-
րենները չպետք է տաքացվեն, որովհետև բարձր ջերմաստիճանի
ժամանակ պտուղները կարող են արագ հաստանալ, փափկել և
նախապարհին փշանալ:

Պ Ա Ա Ն Պ Ա Ն Ո Ւ Մ Ը

Խուրմայի պտուղները ավելի լավ է պահպանել մութ, ոչ շատ
չոր, լավ օդափոխվող շենքում: Խոնավ, վատ օդափոխվող շեն-
քում վնասված պտուղների վրա բորբոս է առաջանում, որը կարող
է տարածվել նրա մոտ գտնվող առողջ պտուղների վրա:

Չափազանց չոր շենքում պտուղները դուրսը չափան
բով կորցնում են իրենց խոնավության մի մասը, խորշոմում են
և պինդ են մնում:

Պահպանարաններում պտուղները պետք է դասավորել դարակ-
ների վրա, բաժակը ներքև, ափսպես, որ նրանք իրար չդիպեն:
Պարբերական ստուգումների ժամանակ պետք է առանձնացնել
հասած առողջ պտուղները իրացման համար, իսկ փշացածները,
փտածները դուրս դնել՝ խնամքով սրբելով այն տեղը, որտեղ
գտնվում էր հիվանդ պտուղը:

Խուրմայի պտուղները սառցարանների պայմաններում պահ-
պանելու մասսայական փորձերը ցույց են տվել, որ պտուղները
սառանց իրենց հատկությունները կորցնելու ամենից երկարատև
պահպանվում են $+10$ և $+15$ աստ $^{\circ}\text{C}$ -ի ջերմաստիճանում: Զերմաստիճա-
նի նույնիսկ աննշան փոփոխումը սառցարանում (մինչև $+2,20$
և $+3,00$ աստ $^{\circ}\text{C}$ -ի) մի քանի անգամ արագացնում է պտուղների հաստա-
ցումը: Չինաստանի հյուսիսային շրջաններում, ուր տեական ցուրտ
ձմեռ է լինում, լայնորեն կիրառվում է խուրմայի պահպանման
կոմիտեի հարգափովածքների վրա 40 սմ խորություն ունեցող,
հատկապես փորված, սոռուների մեջ: Այդ վիճակում պտուղները
սառեցնում են, իսկ հետո ծածկում են հարդի կամ խոտի հաստ
շերտով, որպեսզի պտուղները ձնհալքի ժամանակ սառած մնան:
Սառած վիճակում պտուղները պահպանվում են ամբողջ ձմեռը:
Գործածելուց առաջ որոշ ժամանակ նրանց պահում են սառը ջրում:
Այն ձևով պահպանված պտուղների համի հատկությունները չեն
տարբերվում թարմ պտուղներից: Խուրմայի պտուղները որոշակի

պայմաններում պահպանելիս՝ փոխելով ջերմության և լույսի ու-
ժիժը միշտ կարելի է արագացնել կամ դանդաղեցնել նրանց հա-
ստացումը:

ՊՅՈՒՂՆԵՐԻ ՕԿՑԱԳՈՐԾՈՒՄԸ

Իրենց համով և սննդարար նյութերի պարունակությամբ խուր-
մայի պտուղներն ավելի ցածր չեն գտնվում, քան ամենից տա-
րածված պտղատու շատ կուլտուրաները:

Թարմ պտուղները, քիմիական անալիզների տվյալներով,
17-ից մինչև 24% շաքար են պարունակում: Հաստացման հետ
միասին շաքարի քանակը պտուղների մեջ տվելանում է: Չորաց-
րած պտուղների շաքարը հաճախ բյուրեղանում է մակերեսի վրա,
և նրա քանակը 60%-ի հասնում: Բացի շաքարից, խուրմայի պը-
տուղները պարունակում են փոքր քանակությամբ ճարպեր, մոխ-
րանյութեր և թաղանթանյութ: Թերահաս պտուղներում Ս վիտա-
մինի պարունակությամբ՝ խուրմայի որոշ սորտեր հավասար են
դիորուսային բույսերին:

Խուրմայի պտուղները գործածվում են թարմ վիճակում և օդ-
տադործվում են չորացման համար: Այն բոլոր սորտերը, որոնց
ստիպությունը չի ոչնչանում մինչև նրանց լրիվ հաստացումը,
կարելի է թարմ վիճակում գործածել միայն այն դեպքում, երբ
նստուն պտուղը փափկում է: Սերմերով, մուգ պտղամիս ունեցող
պտուղները, խնչպես նաև ստիպություն չունեցող սորտերը՝ Ֆու-
լիու, Դիվադյատի վեկ, Զիրո, կարող են օգտագործվել պինդ, որոշ
լուսով թերահաս վիճակում: Նույնիսկ սպառողի ճաշակին, նրանց
կարելի է բերել նաև հասուն վիճակի, երբ պտուղները փափկում
են: Բացի թարմ վիճակում գործածելուց, խուրմայի պտուղներն
օգտագործվում են նաև չորացման համար: Չորացման համար
օգտագործվում են հասուն, բայց դեռ չփափկած, պինդ, տափա-
կ ու տափա պտուղները: Չորացման պրոցեսում պտուղների տափ-
պությունը միանգամայն վերանում է, բայց տաքացման ժամա-
նակ նորից հանդես է գալիս: Զի հանձնարարվում չորացնել հա-
սուն, փափկած պտուղները, որովհետև նրանց պտղամիսը ցրո-
վում, կպչում է այն ցանցին, որի վրա չորացնում են պտուղը, և
փառ մթնոլ է ստացվում: Տաք և տրեւտ աշուն ունեցող ռայոն-
ներում չորացումը կատարում են արևի տակ՝ թելերի վրա կախե-

լով ամբողջական կամ կիսված պտուղները: Հանձնարարվում է մաքրել մաշկը: Առանց մաշկի պտուղները շատ ավելի արագ են չորանում և այդ դեպքում չորացրած արտադրանքը ստացվում է ավելի հրապուրիչ՝ բաց գույնի և համեղ:

Պահպանման պրոցեսում չորացրած պտուղների վրա շաքարը բյուրեղանում է, որը ծածկում է նրանց սպիտակ փառով: Կարճատև, սակավարև աշուն ունեցող ռայոններում խուրմայի չորացումը կարելի է կատարել հելիոչորանոցներում (արևաչորանոցներում):

Փորձից ելնելով՝ խուրմայի չորացումը հանձնարարվում է կատարել հետևյալ կանոններով:

1. Հասուն, փափկած պտուղները չորացման համար պիտանի չեն, նրանք ցրվում են, կաշում են ցանցերին կամ սկոտեղներին, որոնց վրա չորացվում էին, իսկ դա փչացնում է չորացրած մթերքի տեսքը:

2. Չորացման համար կարող են օգտագործվել միայն պինդ, խակ պտուղները, որոնք տվյալ տեսակին համապատասխանող պտղամսի գոնավորում ունեն:

3. Բնական գույնը պահպանելու համար պետք է կատարել պտուղների նախնական շոգիացում, որը գույնի մզացման առաջն առնում է:

4. Չի կարելի պտուղներին ծծմբի ծուխ տալ, որովհետև այդ դեպքում տտիպուլթոնը մնում է, որն ամբողջովին ոչնչանում է սովորական չորացման ժամանակ:

5. Պտուղների մաքրումը մաշկից արագացնում է չորացումը, և մթերքը իր լավ գունավորումը պահպանում է, բայց այդ դեպքում կծպած մաշկը զգալի մնացուկ է դառնում:

6. Լավագույն մթերք ստացվում է մաշկը մաքրած և մասերի բաժանված պտուղներից:

Պտուղները կտրտելու և մաշկը մաքրելու համար անհրաժեշտ է գործադրել չօքսիդացող գործիքներ (ալյումինից, չժանգոտող պողպատից), որովհետև սովորական դանակով կտրելիս պտուղները սևանում են:

Ամենից լավ է չորացումը կատարել 40°—50° ըստ C-ի ջերմաստիճանի տակ:

Բացի սննդի համար անմիջականորեն գործադրելուց, խուրմայի չոր պտուղներն օգտագործվում են նաև կոմպոտների հա-

մար: Թարմ, հասուն, տտիպուլթոն չունեցող պտուղներից կարելի է պատրաստել մուրաբա, պավիդո, մարմելադ, կոնֆետներ, օպտագործել օդի թորելու համար և այլն:

ԽՈՐԴԱՅԻ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԸ

Խուրմայի հիվանդություններն ու վնասատուները Ղրիմում բավարար չափով չեն ուսումնասիրված: Բայց հայտնի է, որ սընկային հիվանդություններից այս կուլտուրային վական վնաս է հասցնում բոտրիցիս սունկը, որն առաջացնում է բռնած պտուղների նեխում և մասսայական թափում: Հիվանդության ընդհանուր պատկերը հետևյալն է. այն տեղում, ուր բաժակին միանում են պտղիկները, հյուսվածքը շագանակագույն է դառնում: Հետագայում պտղիկները փափկում և թափվում են: Որոշ դեպքերում սընկով վարակված պտղիկների թափվելը մասսայական բնույթ է ընդունում:

Հունիսին հանդես եկող սնկի դեմ պայքարելու համար կիրառվում է խուրմայի ծառերի կրկնակի սրսկում, մինչև ծաղկումը և ծաղկումից հետո, բորդոյան հեղուկի մեկ տոկոսային լուծույթով:

Որպես այս սնկի դեմ պայքարելու կանխիչ միջոց հանձնարարվում է հավաքել թափված պտղիկները և վարակված պտղիկների թափվելուց հետո ծառերի վրա մնացած բաժակները, որովհետև նրանք հիվանդության տարածման օջախներ են: Հավաքված պտղիկներն ու բաժակները պետք է այրել:

Մյուս հիվանդություններից պետք է նշել այն ստնկը, որը աերենների, բնձյուղների և երբեմն պտղիկների բծավորությամբ և առաջացնում (պոստուլարիում):

Վարակման հետևանքով նկատվում է անժամանակ տերևաթափ: Պայքարի միջոցներն են՝ սրսկում բորդոյան հեղուկով հունիսի սկզբին և օգոստոսին, ինչպես նաև թափված տերևների և վնասված բնձյուղների հավաքում ու այրում:

Երբեմն Ղրիմում կովկասյան խուրմայի պատվաստակալ բույսերի վրա հանդիպում է «արմատային քաղցկեղը», որը վարակում է նաև մի շարք այլ պտղատու կուլտուրաներ:

բազմաթիվ են (մինչև 120 հատ), կարծես փնջերով խմբված։ Սահակը մի հատ է և, որպես կանոն, առէջներից ուժեղի երկար է։

Պտուղը հաճախ միաերանգ կանաչ կամ մուգ-կանաչ գույնի է, բայց հասունանալու շրջանում նրա գունավորումը դեղնավուն-կանաչ է դառնում։

Հանդիպում են ֆեյխտայի մի շարք սորտեր, որոնց պտուղները կողքից տարբեր աստիճանի արտահայտված կարմիր կարմրու-թյան ունեն։

Ֆեյխտայի հյուսիս պտուղներով և ուշ բացված ծաղիկով։

Պտուղները բազմաձև են՝ երկարավուն-ձվաձևից մինչև կլորավուն։

Պտուղների մակերեսը ելունդավոր է, բայց հասունացման հետ հաճախ հարթ է դառնում։ Սակայն մի շարք սորտեր և հիբրիդներ

կան, որոնց պտուղների մակերեսը միանգամայն ողորկ է։ Ֆեյխտայի պտուղների քաշը խիստ փոփոխական է՝ 10—12-ից մինչև 120 գրամ։

Պտղամիսը բաց-դեղնավուն է, որոշ չափով թթվաշ, թարմացնող համի և մեծ մասամբ հաճելի, նուրբ բուրմունքով, որը հիշեցնում է անանասի և մորու բուրմունքը, պտղի հում մասնայում 6—9% շաքարի պարունակությունը։

Որոշ սորտեր և հիբրիդներ բուրմունք բուրբուխի շունեն կամ այն չափազանց թույլ է արտահայտված։

ՖԵՅՏԻՈՍԹԻ ԲԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ֆեյխտան կարող է զարգանալ և պտղաբերել ինչպես թեթև տափազային և ավաղախոտն, այնպես էլ ծանր կավային հողերի վրա։ Սակայն այս բույսի համար ամենից բարենպաստ են հողերի թեթև տիպերը։ Ֆեյխտան լավ է արձագանքում բուսահողի առատությունը, այդ պատճառով գոմաղբի կամ կոմպոստի սխառեմատիկ մուցնելը օրգանական նյութերով աղքատ հողերում այն պարտադիր պայմաններից մեկն է, որոնք ապահովում են այդ կուլտուրայի լավ աճը և պտղաբերությունը։

Վերաբերմունքը դեպի խոնավությունը։ Երևաասարդ հարս-կում (մինչև 5 տարեկան) ֆեյխտան բարձր պահանջներ վճարելու է խոնավության նկատմամբ։

Այն ուայտներում, որոնց տեղումների տարեկան միջին քանակը 750—1000 մմ է, և այդ տեղումները համեմատաբար համասեռ են բաշխվում բոլոր տարվա սեզոնների, ֆեյխտան կարող է մշակվել առանց ջրումների։ Այն ուայտներում, ուր տեղումների տարեկան միջին գումարը 750 մմ-ից ցածր է, նորմալ աճի և պտղաբերության համար անհրաժեշտ է արհեստական ջրումներ կատարել։

Հողի անբավարար խոնավության դեպքում նկատվում է թիկերի թույլ աճում, փոքրանում են պտուղի չափերը, շատ է ուշանում նրանց հասունացումը, և վատանում է պտուղների համը։ Նրանք պինդ, փայտային են դառնում։

Ղրիմի հարավային ափին, ուր տեղումների տարեկան միջին գումարը հասնում է 540 մմ, ֆեյխտուն պետք է անպայման ջրել:

Ֆրաակայունությունը: Ֆեյխտուն պատկանում է տաքություն սիրող, սակավ ցրտակայուն բույսերի թվին:

Խնչպես ցույց են տվել Վ. Մ. Մոլոտովի անվան նիկիտյան բուսաբանական այգու կոլեկցիաներում եղած բույսերի փնձակի նկատմամբ արված դիտումները, ինչպես նաև 1948 թվին ֆեյխտայի ընձյուղները սառցարանային կամերայի պայմաններում արհեստականորեն սառցնելու ուղղությամբ կատարված փորձերի ավյալների հիման վրա, տերևների և բողբոջների մասնակի կործանումն սկսվում է մինչև —10° ըստ C-ի կարճատև ցածր ջերմաստիճանի տակ, իսկ բոլոր տերևների լրիվ լափվելը՝ մինչև —13°, —15° ըստ C-ի ջերմաստիճանի ժամանակ:

Ֆեյխտայի՝ սառնամանիքներից հետո թափվող տեղային անպարտք քարնանը 30—40 օրվա ընթացքում լրիվ կերպով վերականգնվում է, և այսպիսով ցածր ջերմաստիճանների աղղկությունը աճի կարճատև խոնդարմանն է միայն հանգում:

Ֆեյխտայի այն բույսերը, որոնց տերևները ձմռան սառնամանիքներից հետո 90—100%-ով թափվում են, չեն ծաղկում կամ հատուկ կենտ ծաղիկներ են տալիս, այդ պատճառով պտղաբուծության համար ոչ մի հետաքրքրություն չեն ներկայացնում:

Եթե ձմռան սառնամանիքներից հետո թափվում է տերևների ոչ ավելի քան 50—60%-ը, ֆեյխտայի բույսերը կարող են համեմատաբար մեծ քանակի ծաղիկներ տալ և Ղրիմի պայմաններում մեկ թփից 5—6 կգ պտուղ տալ: Հետևապես, այդպիսի բույսերը կարելի է բազմացնել որպես պտղատու բույսեր:

Մովի մակերևույթից 190 մետր բարձրության վրա գտնվող ֆեյխտայի անկարկները Վ. Մ. Մոլոտովի անվան նիկիտյան պետական բուսաբանական այգու ավյալներում, սառնամանիքների հեռանալով յուրաքանչյուր տարի կորցնում են իրենց տերևների 95—100%-ը, իսկ ծովի մակերևույթից 90 մետր բարձրության վրա գտնվող անկարկները կորցնում են տերևների 20-ից մինչև 60%-ը:

Ղրիմի հարավային ափերին ֆեյխտայի ծաղիկի կոկոնները հանդես են գալիս մայիսի 5—10-ին, ծաղկումը սկսվում է հունի-

սի 5—10-ին: Ֆեյխտայի ծաղկման ամբողջ շրջանը 25—30 օր է տևում: Առանձին բույսերի ծաղկման շրջանը տևում է 50—60 օր, իսկ 1947 թվին Վ. Մ. Մոլոտովի անվան նիկիտյան պետական բուսաբանական այգու կոլեկցիայի սերմաբույսերից մեկի ծաղկումը, որը ընդմիջումներով, տևել է 135 օր (հունիսի 8-ից մինչև հոկտեմբերի 22-ը):

Մաղկման շատ երկար շրջան ունեցող ֆեյխտայի սորտերը հետաքրքրություն են ներկայացնում միայն դեկորատիվ այգեդրածության համար և որպես պտղատու բույս օգտագործելու համար պիտանի չեն:

Պտղաբուծության մեջ օգտագործվող ֆեյխտայի սորտերը պետք է ծաղկման ամենից ավելի վաղ և կարճ ժամկետներ ունենան, որովհետև Ղրիմի հարավային ափի պայմաններում մինչև աշնան առաջին ցրտերի սկսվելը՝ վաղ ծաղիկներից միայն կարող են զարգանալ և հասունանալ լիարժեք, խոշոր, բարձրորակ պրտուղներ: Բոլոր ուղղադասող ծաղիկները, որոնք բացվում են հուլիսի երկրորդ կեսին, օգտատախն և տառվել են սեպտեմբերին, գործնական մեծ նշանակություն չունեն. նման ծաղիկներից մանր, սակավաշաքարային պտուղներ են զարգանում, որոնք մեծ մասամբ չեն կարողանում հասունանալ մինչև աշնան առաջին սառնամանիքները:

Տարբեր ժամանակներում և զանազան երկրներում ֆեյխտայի ծաղիկների փոշոտման նվազմամբ կատարված փորձերն ու դիտությունները ցույց տվին, որ հանգիստ են ինչպես ինքնապտուղ, նույնպես և ինքնասնայտուղ սորտեր: Վ. Մ. Մոլոտովի անվան նիկիտյան պետական բուսաբանական այգում ֆեյխտայի կոլեկցիայի տառամասկրության աշխատանքները նույնպես ցույց տվին, որ ինքնապտուղ սորտերի կողքին, որոնց ինքնափոշոտման դեպքում կազմվում են 20-ից մինչև 50% պտուղներ, գոյություն ունեն ինքնասնայտուղ սորտեր, որոնց ինքնափոշոտման ժամանակ պտուղ կամ բողբոջվին չեն բռնում և կամ բռնում են 2-ից մինչև 5%-ի չափով, մինչդեռ երբ նրանք փոշոտվում են ալ սորտերի ծաղիկ փոշով, նրանց պտղակալման տեղիսը շատ ուժեղ չափով բարձրանում է:

Ֆեյխտայի ինքնաբեղուն սորտերի խառնակ փոշոտման դեպ-

բում նույնպես նկատվում է պտղակալման տեղասի առկայությունը, թեպետ խառնածն փոշոտման էֆեկտն աշատեղ շատ աղելի դած է, բան թե ինքնաանպտուղ սորտերինը:

Այդ հաշվի առնելով, մենք ցանկալի ենք համարում ֆելխտայի տնկարկների քերքատվությունը բարձրացնելու նպատակով բոլոր դեպքերում խառ բաղմանս տնկումներ կատարել:

Ճշտորեն չի հաստատված, թե ով է հանդիսանում ֆելխտայի ծաղկափուշու հիմնական տեղափոխողը և միայն հսկասական ցուցմունքներ կան այն մասին, որ ֆելխտայի ծաղկափուշին տեղափոխում են թուղուններն ու մեղունները: Արիմի պայմաններում մեղունները փաստորեն չեն մասնակցում ֆելխտայի ծաղկափուշու մասսայական տեղափոխմանը և աչս բույսի ծաղիկների վրա հազմազուտ և պատահական աչցելուններ են: Արիմում ֆելխտայի ծաղկափուշու տեղափոխումը միայն մասնակիորեն մանր միջատներն են կատարում:

Պաղարքերությունը: Ֆելխտայի պտուղների հասունանալը կատարվում է տևական ժամանակաշրջանի ընթացքում: Հասունացման ժամկետը Արիմում ամենից աղելի վաղ սորտերի համար նոկտեմբեր ամիսն է կամ նոյեմբերի սկիզբը, իսկ ուշահաս սորտերի համար՝ նոյեմբեր կամ դեկտեմբերի սկիզբը:

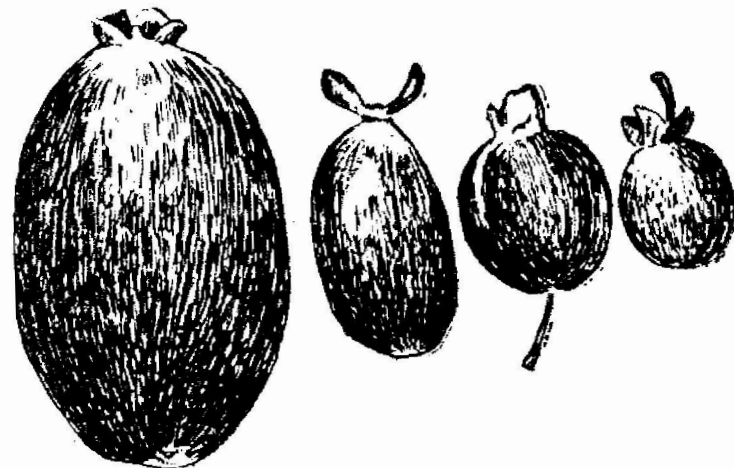
Նոյեմբերի երկրորդ կեսի և դեկտեմբերի առաջին կեսի կլիմայական պայմանները, երբ Արիմում ֆելխտայի ուշահաս սորտերի պտուղների հասունացումն է սեղի ունենում, անբարենպաստ են (ցուրտ գիշերներ և աշնան առաջին սառնամանիքներ): Այդ պատճառով պտղաբուծության համար սորտեր ընտրելիս պետք է նկատի ունենալ հասունացման վաղ ժամկետները:

Ֆելխտայի պտուղների հասունությունը բնորոշող հատկանիշներն են՝ պտուղների բաց-կանաչ կամ դեղնավուն գունավորումը (խաղ պտուղների մուգ-կանաչի փոխարեն), լինպես նաև նրանց փափկելը, իսկ շատ դեպքերում նաև թափվելը:

ՖԵԼՔԽՈՒՅԻ ՍՈՐՏԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սվետլի: Աճեցրել է Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Նիկիտայան պետական բուսաբանական ուղվին՝ ազատ փոշոտումից ստացված սերմաբույսերից:

Պտուղները միջին չափի են, մաքսիմալ քաշը 28 գրամ է: Պտուղի ձևը մեծ մասամբ կլորավուն-ձվաձև է, բայց միևնույն բույսի վրա հաճախ պատահում են երկարավուն-ձվաձև պտուղներ՝ տափակած հիմքով: Պտուղների գունավորումը մուգ-կանաչավուն է, հաճախ կարմրավունով: Հասունացման ժամանակ ոլորունները բաց-կանաչ են: Պտուղների մակերեսն անհարթ է, կունդավոր: Համը թթվահամ է, հաճելի: Հասուն պտուղները մորենու չափավոր բուրմունք ունեն: Վաղահաս է՝ հասունանում է դեկտեմբերի երկրորդ կեսին: Միջին բերքատվություն ունեցող, սրտակի ինքնաանպտուղ սորտ է: Փոշոտիչ սորտերի անկումը պարտադիր է:

Ֆելխտայի չորս տարբեր սորտերի պտուղները:

Նիկիտայի: Աճեցրել է Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Նիկիտայան պետական բուսաբանական ուղվին՝ ազատ փոշոտումից ստացված սերմաբույսերից:

Պտուղները խոշոր են, երկարավուն-ձվաձև, մի քիչ տափակած, ներս ընկած հիմքով: Մեկ պտուղի միջին քաշը 20 գրամ է, մաքսիմալ քաշը՝ 38 գրամ:

Պտուղի արտաքին գունավորումը մուգ-կանաչ է, փալուն, առանց թափառության և մեծ մասամբ ուլորի, նույնիսկ խաղ վիճակում: Առանձին պտուղներ աննշան մուգ-կարմիր թուշ ունեն: Հասունանալով պտուղները բաց-կանաչ են գառնում: Համը հաճելի է, թթվահամ, խաղմանցող, մորենու չափավոր բուրմունքով:

Միջին բերքատուլիւթյուն ունեցող, ինքնաանպտուղ սորտ է: Պարտադիր է փոշոտիչ սորտերի տնկումը:

Բուզգրիտի: Աճեցրել է Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Նիկիտյան բուսաբանական այգին՝ ազատ փոշոտման սերմաբույսներից: Պտուղները խոշոր են, մեկ պտուղի միջին քաշը 21 գրամ է, մաքսիմալը՝ 37 գրամ, մեծութեամբ համեմատաբար միատեսակ են. պտուղների ձևը անգամ մեկ թիփ սահմաններում խիստ փոփոխական է՝ երկարավուն-ձվաձևից մինչև կլորավունը:

Խաղ պտուղների մակերեսը սաստիկ խորդուրդող է, անհարթ: Հասունանալիս խորդուրդուլիւթյունը պակասում է, բայց լրիվ չի անհալտանում: Արտաքին գունավորումը մեծ մասամբ միաերանգ է, կանաչ, բայց որոշ պտուղներ կողքից մուգ-կարմիր, լավ նկատելի թուշ ունեն:

Պտուղների մաշկը հաստ է և աչգ պատճառով նրանք լավ են պահպանվում:

Սերմերը քիչ են և մանր: Պտուղների համը հաճելի է, բուրմունքը մորենու տիպի, չափավոր:

Հասունացման ժամկետը միջին է՝ նոյեմբերը: Որոշակի խնդանաանպտուղ սորտ է: Տնկարկում աչլ սորտերի տնկումը պարտադիր կարգով անհրաժեշտ է խաչածի փոշոտման համար: Բերքատուլիւթյունը միջին է:

Պերվենց: Աճեցրել է Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Նիկիտյան պետական բուսաբանական այգին ազատ փոշոտման սերմաբույսներից: Պտուղները միջին չափի են, մեկ պտուղի միջին քաշը 17 գրամ է (մաքսիմալը՝ 56 գրամ): Շատ փոփոխական չափեր ունի: Պտուղների ձևը փոփոխական է. մեկ բույսի սահմաններում նանդիսում են երկարավուն-ձվաձևից սկսած մինչև կլորավուն ձև ունեցող պտուղներ: Արտաքին գունավորումը մեծ մասամբ միաերանգ է, խիստ մուգ-կանաչ, բայց առանձին պտուղներ կողքից լավ նկատելի մուգ-կարմիր թուշ ունեն:

Պտուղների հասունացման ժամանակ արտաքին գունավորումը բաց-կանաչ, գեղնավուն է դառնում: Պտուղները թթվանուշ են, թարմացնող, մորենու չափավոր բուրմունքով:

Պտուղների սերմերը մանր են, 60—70 հատ:

Բերքատու սորտ է, միջին-ուշ հասունացման՝ նոյեմբեր և դեկտեմբերի սկիզբը: Լավ է պահպանվում:

Թագնի արմատնի: Աճեցրել է Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Նիկիտյան պետական բուսաբանական այգին ազատ փոշոտման սերմաբույսներից: Պտուղները միջին չափի են, մեկ պտուղի միջին քաշը 13 գրամ է (մաքսիմալը՝ 32 գրամ), ձվաձև են, ամենից նախ մի քիչ տափակած հիմքով:

Պտուղի արտաքին գունավորումը կանաչ է՝ խիա սպիտակավուն փառով (թավով), առանձնապես զարդաթի մոտ: Հասունանալիս գունավորումը սաստիկ փոխվում է, պտուղները դառնում են բաց-կանաչ, դեղնավուն գույնի:

Խաղ պտուղների մակերեսը թեթևակի խորդուրդող է, խալ հասածներինը՝ միանգամայն ոլորի: Պտուղները թթվանուշ են, թարմացնող, մորենու շատ ուժեղ, հաճելի բուրմունքով:

Վաղ հասունացում ունի՝ հոկտեմբերին: Բերքատու, ինքնաանպտուղ սորտ է. պահանջվում է տնկարկում փոշոտիչ սորտերի տնկում:

Կրուպնոպլուդնի: Աճեցրել է Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Նիկիտյան պետական բուսաբանական այգին՝ ազատ փոշոտման սերմաբույսներից:

Պտուղները խոշոր չափի են, մեկ պտուղի միջին քաշը 26 գրամ է (մաքսիմալը՝ 43 գրամ), կանոնավոր ձվաձև-երկարավուն: Արտաքին գունավորումը խիտ մուգ-կանաչ է՝ թավոտության նեղեանքով սպիտակավուն փառ է ունենում:

Հասունացման ժամանակ արտաքին գունավորումն աննշան չափով փոփոխվում է կանաչ է դառնում, խաղ պտուղները փափկում են:

Խաղ պտուղների մակերեսը խորդուրդող է և դրեթե առանց փոփոխության այդպես մնում է նրանց լրիվ հասունացումից հետո էլ: Սերմերը մանր են, 30—40 հատ ամեն մեկ պտուղի մեջ: Պտուղների համը հաճելի է, թթվանուշ, մորենու շատ թույլ բուրմունքով: Հասունանում է հոկտեմբերին և նոյեմբերի առաջին կեսին: Բերքատու, ինքնաբեղուն սորտ է:

Ֆեյխտան բազմանում է սերմերով կամ վեգետատիվ ձևով, այսինքն՝ կորոններով և պատվաստներով:

Ֆեյխտայի սերմերը շատ մանր են: Միջին թվով նրանք պարունակում են 30—40 հատ են լինում, իսկ առանձին պտուղների մեջ սերմերի թիվը 200-ի է հասնում: Սերմերի հանկը պտուղների միջից մեծ և հոգեմաշ աշխատանք է պահանջում. պտուղները կիսում են, նրանց միջից հանում են պաղամիսը, որը լվանալով անց են կացնում շատ խիտ մսոլի կամ մազալի միջով: Առանձնացած սերմերը չորացնում են ստվերի տակ և մինչև ցանքը պահպանում չոր շենքում: Սերմերի ծլանակությունը բարձր է՝ 90—100%:

Սերմացուի համար պետք է բնորվեն համապատասխան սորտերի հասուն, խոշոր պտուղները:

Ֆեյխտայի սերմերի մասսայական ցանքը ավելի լավ է կատարել ջերմոցներում կամ, եթե այդ հնարավորությունը չկա, ցածիկ լավ մշակված և հումուսով պարարտացված մարզերի մեջ:

Ցանքի համար ոչ խորը աղտակներ են միտում՝ իրարից 6—7 սմ հեռավորությամբ և նրանց մեջ ցանած սերմերը հոգով ծածկում են ոչ ավելի քան 0,5—0,6 սմ խորությամբ:

Ցանքի խնամքը կայանում է սիստեմատիկ ջրումների մեջ՝ այն հաշվով, որպեսզի մինչև ծիկը և ծլելուց հետո առաջին երկու ամսվա ընթացքում հողի վերին շերտը մշտապես խոնավացրած վիճակում մնա:

Համաձայն խոնավացում տպահովելու համար ֆեյխտա ցանած մարզերը անհրաժեշտ է մոզլապատել՝ ծածկելով նրանց մամուռի, տերևների կամ մանր կորոված հարդի բարակ շերտով:

Ֆեյխտայի սերմերն ամենից լավ են բուսնում 20°—25° բաց C-ի ջերմաստիճանի տակ, այդ պատճառով Ղրիմի հարավային ափի պայմաններում սերմերի ցանքը սառը ջերմոցներում պետք է կատարել ապրիլի երկրորդ կեսին, իսկ մարզերում՝ մայիսի երկրորդ կեսին, երբ սերմերի նորմալ աճի համար ապահովված են համապատասխան ջերմաստիճանային պայմաններ:

Նրբ սերմաբույսերը 8—10 սմ՝ բարձրության են հասնում,

նրանց տնկում են տնկարաններում: Աերմաբույսերի խնամքը տնկարաններում հանգում է 10—12 ջրումի զարնան և ամռան ընթացքում, ջրումից հետո հողի փխրեցման և ամեն տարի փոսած կոմպոզի կամ կոմպոստ մոցնելուն՝ այն հաշվով, որ մեկ քառակուսի մետր հողի վրա 4—5 կգ պարարտանյութ ընկնի:

Ալքապատվաստի համար ֆեյխտայի սերմաբույսերը սովորաբար պատրաստ են լինում երկու-երեք տարեկան հասակում, երբ սերմաբույսերի բնիկը հասնում է մատիտի հաստության և ավելի:

Առաջին 3—4 տարվա ընթացքում ֆեյխտայի սերմաբույսերը, ինչպես և տնկիները, շատ դանդաղ են աճում, այդ պատճառով նրանց պետք է լավ խնամել:

Նրբ անտեսության մեջ կան ասք ջերմոցներ կամ ջերմասենյակներ, ձմեռային ցանք են կատարում պտուղներից սաացված թարմ սերմերով: Ձմեռային ցանքը ջերմոցներում կամ ջերմատներում հնարավորություն է տալիս արդեն ապրիլի երկրորդ կեսին ունենալ 6—8 զույգ տերևներ ունեցող սերմաբույսեր:

Ֆեյխտայի բնորոտի տաճարուն սորտերի մասսայական արդյունաբերական բազմացման համար կիրառվում է կորոնավորում կամ պատվաստում պատվաստակալների վրա:

Ֆեյխտան պատկանում է դժվար արմատակալող սորտորակի-կալան պտղատու կոպտությունների թվին, այդ պատճառով ֆեյխտայի կորոնների արմատակալումը կատարում են ջերմատներում: Կտրուկավորման համար օգտագործվում են երիտասարդ, կիսափայտացած բնձյուղները, որոնց վրա թողնում են երկու գազաթնային տերևներ: Կտրուկի երկարությունը 8—10 սմ է:

Կորոնի ներքին կտրվածքը, անմիջապես աչքերի տակից հարթում են այգեկործական սուր դոնակով կամ սեկատորով: Կորոնները տնկում են սվազի մեջ ջերմատների ստեղծներում կամ տաք ջերմոցներում մի փոքր թեք վիճակում կորոնի $\frac{3}{4}$ — $\frac{2}{3}$ -ի երկարությամբ:

Տերեւավոր կորոնները պետք է տնկվեն ավազի մեջ այն հաշվով, որպեսզի տերևի թիթեղները ամբողջությամբ մնան հողի երեսին:

Կորոնների խնամքը կայանում է սիստեմատիկ ջրումների մեջ (օրական մեկ-երկու անգամ), որպեսզի ուժգնոր, որի մեջ կորոնները տնկված են, միշտ խոնավ վիճակում լինի:

Հավագույն ջերմաստիճաններ, որի ժամանակ ամենից ավելի արագ կերպով են կատարվում ֆեյխոայի կալուսի կազմավորման պրոցեսը և կտրոնների արմատակալումը, պետք է լինի ավազի մեջ՝ 7—8 սմ խորություն տակ $+15^{\circ}$, $+17^{\circ}$ ըստ C° -ի:

Կալուսի կազմավորումը կտրոնների ներքին և կողքի կտրուվածքների վրա բավական արագ է կատարվում:

Այսպես, Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Նիկիտյան պետական բուսաբանական այգու 1947—1948 թ. թ. կատարած փորձերում նշված են մի քանի դեպքեր, երբ ֆեյխոայի կտրոնների վրա կալուսը հանդես է եկել՝ ջերմաստիճանում կտրոնների տնկումից 15—18 օր անց:

Սակայն նույնիսկ լավ ձևավորված կալուսի հանդես գալը դեռևս չի նշանակում, թե կտրոնը կարմատակալի: Շատ հաճախ է պատահում, որ կալուսը սկսում է սևանալ, և կտրոնը ոչնչանում է:

Ֆեյխոայի կտրոնների արմատների կազմավորումը պահպալ է կատարվում, ամենից հաճախ 1,5—2 և ավելի ամիսների ընթացքում, ըստ որում արմատները կարող են ձևավորվել ոչ միայն կալուսային ուռուցքներից, այլ հաճախ նրանք կազմվում են նաև կտրոնի միջհանգույցներում:

Ֆեյխոայի կտրոնների ձմեռային արմատակալման արդյունքները մշտական չեն, իսկ արմատակալման տոկոսը, որպես կանոն, ցածր է լինում: Այդ պատճառով ձմեռային կտրոններով ֆեյխոայի բուսակցումը ոմանք համարում են գործնականորեն քիչ հուսալի:

Ֆեյխոայի կտրոնների արմատակալման պարզ և էֆեկտիվ եղանակի բացակայությունը մինչև այժմ արգելք է հանգիսացել այդ բույսը ՍՍՌՄ մի շարք ստորտրոպիկ ռայոնների արդյունաբերական պտղաբուծության մեջ արմատացնելու համար:

Ինչպես ցույց տվին Կովկասի Սևծովյան ափերում և Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Նիկիտյան պետական բուսաբանական այգում արված փորձերը, ֆեյխոայի կտրոնների արմատակալման ժամանակ վճռական ֆակտոր է հանդիսանում կտրոնները կտրելու և տնկելու ժամկետները:

Հավանական է, որ ամեն մի կլիմայական ռայոնում ֆեյխոայի կտրոնների արմատակալման օպտիմալ ժամկետ գոյություն

ունի, որը և պետք է օգտագործել նրանց կտրելու և տնկելու համար՝ լավագույն արդյունք ստանալու նպատակով:

Ղրիմի հարավային ափերի պայմաններում արմատակալման ալյապիսի լավագույն ժամկետ պետք է համարել նոյեմբերի վերջը, դեկտեմբերի սկիզբը, երբ արմատակալում է ֆեյխոայի կտրոնների 45—520/0-ը: Ուրիշ ժամկետներ (հունվար, փետրվար, մարտ) նույն պայմաններում տալիս են կտրոնների արմատակալման 5—10%:

Ֆեյխոայի կտրոնների կալուսի և արմատների կազմավորումը:

Որոշ երկրներում կիրառում են ֆեյխոայի լավագույն սորտերի պատվաստումը պատվաստակալ բույսերի վրա: Պատվաստումը կատարվում է ձմռան շրջանում ջերմաստիճանում, ուր հողը տաքաց-

վում է: Բայց Ֆեյխտայի ազնվացման նման եղանակը տեխնիկա-պես դժվար է կատարել, այդ պատճառով հաղիվ թի նա կարող է գործնական լայն տարածում գտնել: Դա հաստատվում է փաստե-րով: Այնպիսի երկրներում, ինչպես Խաղիսի և Ֆրանսիան են, որտեղ Ֆեյխտայի կոլտուրան զարգանում է, գրեթե չեն օգտվում այն՝ պատվաստակալների վրա պատվաստումով բազմացնելու եղա-նակով: Ֆեյխտայի պատվաստման բացասական արդյունքներ են ստացվել նաև Սուվսոմիի ինտրոդուկցիոն տնկարանում:

Ֆեյխտայի աչքապատվաստը պատվաստակալ բույսերի վրա ինչպես արտասահմանյան երկրներում, այնպես և ՍՍՄՄ-ում (Կովկասի Սևծովյան սփյուռ) նույնպես համեմատաբար ոչ բարձր է ֆեկտ է տվել:

Ֆեյխտայի աչքապատվաստների անբավարար արդյունքները բացատրվում են այս բույսի որոշ սպեցիֆիկ հատկություններով՝ կեղևի վաղ անջատումով, պատվաստակալի հյուսվածքների խո-նավության վատ հաղեցված լինելով և այլն, որոնք անհրաժեշտ չափով փոխելը դժվար է անգամ առատ ջրամանների միջոցով: Վեր-ջապես, գործնականում հայտնի է ֆեյխտայի անդալիսով բազմաց-նելու մեթոդը: Բայց անդալիսի միջոցով մեծ քանակությամբ տըն-կիներ ստանալը անհնար է, և հետևապես, բազմացման այս եղա-նակը գործնական մեծ նշանակություն չի կարող ունենալ:

Այսպիսով, բազմացման վերահիշյալ բոլոր եղանակներից կարող են օգտագործվել:

1. Բազմացում սեռմեթոդով. ոչ ազնվացրած սեռմաբույսե-րի անճեցումն ու տնկումը մշտական տեղերում: Բազմացման այս մեթոդը դեռ մինչև այժմ ամենատարածվածն է արտադրության մեջ և դրական է ֆեկտով կարող է օգտագործվել ֆեյխտայի տըն-կարկները պեղելի ավելի ցուրտ ձմեռ ունեցող ռայոններում (Ա-լուշտայի ռայոն), ինչպես և Յալտայի ռայոնի բարձրադիր հողա-մասերում (ծովի մակերևույթից մինչև 300—500 մ բարձրությամբ): Ֆեյխտայի լավագույն սորտերի սեռմաբույսերի տնկումը մշտա-կան տեղերում նրիտասառը հասակում թնկետե միատարր ստան-դարտ արտադրանք չի տալիս, բայց սեռմաբույսերից առաջացած ֆեյխտայի տնկարկները ավելի ցրտակայուն և ավելի պտղաբեր կլինեն, քան թե նույն սորտերի կտրոնային տնկիներից առաջա-

ցած տնկարկները, իսկ բույսերի ցրտակայունությունը և բերքա-տրվածությունը այդ կոլտուրան ավելի ցուրտ ռայոններ առաջ շար-ժելու համար առաջնակարգ նշանակություն ունեն:

2. Ֆեյխտայի լավագույն ընտրովի սորտերի կտրոնային բազ-մացում՝ պտղատու տնկարկների հիմքը պեղելու և տեսակները փորձելու համար:

Ֆեյխտայի բազմացման այնպիսի մեթոդներ, ինչպես կտրո-նապատվաստը, աչքապատվաստը, տնդալիսը և այլն, միայն օ-ժանդակ, փոքր նշանակություն ունեն:

ԱՅԳԻ ՏՆԿԵԼԸ

Ֆեյխտայի վրա վրա է ազդում կրի առկայությունը հողի մեջ, այդ պատճառով նրա տնկարկների համար պետք է ընտրել կրի նը-վազագույն պարունակություն ունեցող հողամասեր:

Հաշվի առնելով ֆեյխտայի բարձր պահանջները տաքության նկատմամբ և համեմատաբար թույլ դիմացկունությունը՝ ձմեռային ցածր ջերմաստիճանների և վաղ դարնան ցրտերի նկատմամբ, ֆեյխտայի պտղատու տնկարկների համար պետք է հատկացվեն ա-մենից ավելի տաք հողամասեր, որոնք առափնյա ղոնայում պետք է պաշտպանված լինեն սառը քամիներից: Ֆեյխտայի համար հատ-կացվող հողամասերի պիտանիությունը որոշող պարտադիր պայ-մաններից մեկը ջրով ապահովված լինելն է՝ այն հաշվով, որ գար-նան և ամռան ընթացքում կարելի լինի 7—8 ջրում կատարել:

Ղրիմում ֆեյխտայի արդյունաբերական պտղատու տնկարկ-ների հիմքը պեղելու համար պետք է օգտագործվեն ոչ միայն հա-տուկ հողամասերը: Զգալի չափով՝ ֆեյխտայի որպես միջակա կոլտուրա կաեղավորվի ուրիշ սուբտրոպիկական պտղատու բույ-սերի միջշաքային տարածություններում:

Ֆեյխտայի համար հատուկ հողամասեր յուրացնելիս անհրա-ժեշտ է հողի համատարած մշակում կատարել 50 սմ խորությամբ: Եթե ֆեյխտայի տնկվում է պուրակներում որպես միաշաք եզրա-տնկարկ, կատարվում է հողի ժապավենաձև մշակում՝ 50 սմ խորությամբ և մշակվող շերտի 1,5—2 մետր լայնությամբ:

Տնկումից 2—3 շաբաթ առաջ կատարում են հողամասի տե-

լաձևում (քառակուսիներով կամ շախմատաձև) և 30 սմ խորությամբ, 50—60 սմ լայնությամբ տնկափոսերի փորում:

Նթե ֆեյխտայի տնկարկները զցվում են որպես միջշարքային կուլտուրա, հողի նախատնկային նախապատրաստում չեն անում, որովհետև այդ արվում է հիմնական պողպատու կուլտուրայի տընկման ժամանակ:

Ֆեյխտայի տնկման խտությունը 3×3 մետր է հատուկ հողամասերում, իսկ այլ պողպատունների միջշարքային տարածություններում անդադրելու դեպքում խտությունը որոշվում է հիմնական կուլտուրայով:

Պուրակներում միաշարք եզրատնկումների ժամանակ ֆեյխտայի բույսերը պետք է տեղադրվեն իրարից 1,5—2 մետր հեռավորությամբ:

ՏՆԿՈՒՄ ԵՎ ՏՆԿԱՐԿՆԵՐԻ ԽՆԱՄՔԸ

Ֆեյխտայի տնկիներն ամենից լավ է տնկել վաղ՝ դարնանք՝ մարտի երկրորդ կեսին, բայց անպատճառ, ինչպես և այլ մշտադալար բույսերը, հողադնդով:

Տնկման ժամանակ ֆեյխտայի ճյուղերը պետք է կարճացվեն նրանց երկարության $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ մասով: Մշտական տեղում տնկվող յուրաքանչյուր բույսի տակ պետք է մտցնել 10—15 կգ օրգանական պարարտանյութ (փաած գոմաղբ կամ կոմպոստ) և տնկումից հետո առատ ջրել բույսը:

Ֆեյխտայի երիտասարդ և հասակավոր պտղարերող տնկարկների խնամքը հետևյալն է.

1. Ամեն տարի կատարել հողի համատարած կրկնափոր՝ 18—20 սմ խորությամբ:

2. Գարնան և ամռան ընթացքում կատարել հողի ոչ պակաս քան չորս համատարած փխրեցում՝ մոլախոտերի ոչնչացման և հողի մակերեսը փխրուն վիճակում պահպանելու համար:

Աշնանը՝ սեպտեմբերին խոտախառնուրդների ցանք կատարել ֆեյխտայի միջշարքային տարածությունների վրա, իսկ գարնանը՝ հաջորդ տարվա ապրիլի սկզբին այդ խոտախառնուրդները վարել հողի մեջ:

Խոտախառնուրդների ցանքը և հողի մեջ վարելը բարելավում է հողի ստրուկտուրան և բարձրացնում նրա պտղաբերությունը:

3. Ամեն տարի օրգանական պարարտանյութ (փաած գոմաղբ կամ կոմպոստ) մտցնել հողի մեջ այն հաշվով, որ յուրաքանչյուր երիտասարդ բույսին 10—12 կգ. ընկնի, իսկ յուրաքանչյուր հասակավոր պտղարերող ծառին՝ 20—30 կգ:

Օրգանական պարարտանյութերի սխտեմատիկ մտցնումը հատկապես Ղրիմի պայմաններում՝ ֆեյխտայի համար շատ մեծ նշանակություն ունի, որովհետև այդ դեպքում ոչ միայն լրացվում է սննդարար նյութերի պաշարը հողում, այլև էապես բարելավվում է հողի ստրուկտուրան: Բացի օրգանական պարարտանյութերից, հողի մեջ պետք է մտցնել նաև հանքային պարարտանյութեր հետևյալ քանակով.

1. Ազոտական նյութեր. ամոնիում-սուլֆատ 300 գրամ՝ պարարտանյութը ցրելով միջշարքային տարածություններում:

2. Ֆոսֆորական և կալիումական պարարտանյութեր. սուպերֆոսֆատ 500 գրամի և կալիումական աղ՝ 300 գրամի հաշվով հասակավոր պտղաբերող բույսի համար:

Ֆեյխտայի երիտասարդ բույսերի համար մինչև նրանց 5—6 տարեկան հասակը հանքային պարարտանյութերը պետք է մտցվեն հասակավոր բույսերի համեմատությամբ կիսով չափով, մերձբնային փոսիկներում՝ մինչև 2—2,5 մետր տրամագծով:

Օրգանական և հանքային պարարտանյութերը հողի մեջ են մտցվում խոտախառնուրդների ցանքից անմիջապես առաջ, այսինքն՝ սեպտեմբեր ամսում:

Պսակի խնամքը: Բնական պայմաններում ֆեյխտան թուփ է կազմում՝ մեծ քանակությամբ ճյուղերով (մինչև 10 հառ): Այդ պատճառով այս բույսը պետք է ձևավորել որպես թուփ՝ չորս-հինգ կանոնավոր դասավորված ճյուղերի վրա: Բոլոր ավելորդ ճյուղերը ձևավորման ժամանակ հեռացվում են:

Ֆեյխտայի համար հատուկ էտ չի կիրառվում, բայց ամեն տարի ձմեռը կամ գարնանը՝ մարտին պետք է կտրել և հեռացնել ամբողջ արմատամերձ մացառը, չոր և հիվանդ ճյուղերն ու ընձյուղները, ինչպես նաև միամյա ընձյուղների 10-ից մինչև 30%-ը՝ նայած խտության վիճակին:

ԲԵՐԻՔԻ ՀԱՎԱՔՈՒՄԸ, ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ ԵՎ ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄԸ

Հաշվի առնելով այն, որ ֆեյխտայի պտուղները հասունանալիս թափվելու հատկություն ունեն, անհրաժեշտ է թփերի տակ հարդ փռել, որպեսզի թափվող պտուղները պաշտպանվեն մեխանիկական վնասվածքներից, աղտոտվելուց և նեխումից:

Նախ քան ծառից ընկած պտուղները հավաքելը, պետք է թեթևակի թափ սալ ճյուղերը, քանի, որ այդ դեպքում թափվում է նաև դեռ չթափված հասուն պտուղների մի մասը:

Ճյուղերը թափ տալու փոխարեն կարելի է պտուղները ձեռքով քաղել. հասած պտուղները պոկվում են անգամ ձեռքի թեթև հպումից, բայց ձեռքով քաղելը ավելի շատ ժամանակ է պահանջում:

Ֆեյխտայի պտուղների հասունանալը նույնիսկ մեկ թփի սահմաններում անհամաչափ է ընթանում, ամենից հաճախ նա տևում է 20—30 օր, այդ պատճառով բերքը պետք է լինում հավաքել մաս-մաս, մի քանի անգամ:

Ուշահաս սորտերի պտուղների մի մասը չի հասունանում մինչև վաղ աշնանը ցրտերի սկսվելը: Դրանք պետք է լինում քաղել ձեռքով չհասած վիճակում:

Հավաքված պտուղները պահվում են հով և չոր շենքերում՝ դասավորելով մեկ-երկու շաբթով: Խոնավ, վատ օդափոխվող շենքերում պահպանելիս, ինչպես նաև պտուղները կոչտերով դարսելիս, նրանք սկսում են արագ փշանալ և փտել: Նայած պտուղի սորտին և պահպանման պայմաններին՝ նրանք պահպանվում են 10—30 օր:

Թերահաս պտուղները կարող են հասունանալ պահելու ընթացքում, բայց այս պրոցեսը դանդաղ է ընթանում և այդպիսի պտուղների մի մասը նախ քան հասնելը փտում է:

Ֆեյխտայի պտուղների հասունացումը կարելի է կատարել արհեստական ձևով՝ էտիլենի միջոցով:

Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Նիկիտայան պետական բուսաբանական այգում կատարված փորձերը ցույց տվին, որ ֆեյխտայի խակ, պինդ, մուգ-կանաչ պտուղները 72 ժամվա ընթացքում մի տոկոսանի էտիլենի մեջ պահելը փոխում է նրանց խտությունը (մոտ

40—50 %-ին) և դունավորումը, պտուղների դառնում են փափուկ, բաց-կանաչ և դեղնավուն, որ հասունացման հատկանիշներ են:

Էտիլենի միջոցով արհեստական կերպով հասունացվող պտուղների խտության և դունավորման փոփոխման հետ միաժամանակ թեթև բուրմունք է առաջանում, որը նույնպես բնորոշում է նրանց հասունությունը:

Էտիլենով մշակված պտուղների մնացած մասի (մոտ 56—60%-ի) ոչ գունավորումն է փոփոխվել և ոչ էլ խտությունը, և կամ այդ փոփոխություններն այնքան աննշան էին, որ չէին բնորոշում հասունացումը:

Ծաղոնական խորմայի թերահաս պինդ պտուղները՝ նույն պայմաններում էտիլենով մշակված (որպես սոուզիլ)՝ 100 % միանգամայն հասած էին:

Այսպիսով, ֆեյխտայի պտուղների հասունացման պրոցեսները, ինչպես բնական պայմաններում, այնպես էլ էտիլենով մշակելու դեպքում, ավելի վատ են ընթանում, քան ծաղոնական խորմայինը: Սակայն, անկասկած ֆեյխտայի խակ պտուղների արհեստական հասունացում կիրառելը դործնական խմաստ ունի:

Ֆեյխտայի պտուղները բազմապիսի դործադրում ունեն: Հասուններն օգտագործվում են սնունդի համար թարմ վիճակում: Նրանցից կարելի է մուրաբա պատրաստել: Այս տեսակ վերամշակման համար առանձնապես արժեքավոր են ֆեյխտայի այն սորտերը, որոնք ելակա-անանասային ուժեղ, հաճելի բուրմունք ունեն:

Խիստ արտահայտված հաճելի բուրմունք ունեցող ֆեյխտայի պտուղները հաճախ օգտագործվում են որպես խառնուրդ բուրմունք չոնեցող այլ պտուղներից մուրաբա պատրաստելու ժամանակ:

Ֆեյխտայի պտուղներից կարելի է նույնպես պատրաստել կոմպոտներ, մարմեկադներ և դոնդոլ:

Ր Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

	Էջ
Նախաբան	3
Թղենու կուլտուրան Ղրիմում	6
Արևելյան խորամ	58
Նոննի	99
Ֆեյսա	117

Թարգմ. Դ. Դյենցի
Թարգմ. խմբ.՝ Ալեքսանդր Առաքաղյան
Տեխն. խմբ. Ա. Օնանյան
Կոնտրոլ սրբագրել՝ Վ. Փոփոյան

ՎՖ 05247 Պատվեր № 435 Տիրաժ 2069

Տպագրական մամուլ 8,5 հեղինակային մամ. 5,9

Հրատարակչական մամուլ 6,4

Հանձնված է արտատրություն 9/VI 1950 թ.

Արտոնագրված տպագրություն 9/IX 1950 թ.

Գինը 2 ս. 55 կոպ.

Հայպոլիգրաֆհրատի վարչություն № 2 տպարան Կոնստանցի № 8 երևան 1950 թ.